Alexandru ŢICLEA

RETORICA

PROF.UNIV.DR. ALEXANDRU ŢICLEA
UNIVERSITATEA ECOLOGICĂ DIN BUCUREȘTI

RETORICA

București

INTRODUCERE

Stimate Cursant,

Încă de la început doresc să îţi urez bine ai venit la studiul cursului intitulat **Retorica**.

Pornind de la faptul că istoria retoricii se confundă aproape cu istoria omenirii, fiind strâns legată de devenirea omului în societate şi de dezvoltarea acesteia, revendicată de filozofi, de stilişti şi grămătici, cursul de faţă se adresează studenţilor de la facultăţile unde retorica este inclusă în programa de învăţământ, dar şi unei mase largi de cititori (jurişti, oameni politici) datorită informaţiilor pe care le furnizează cu privire la oratori şi retori antici şi români, precum şi cu privire la problemele actuale ale discursului şi oratorului.

De aceea, sper ca acest curs va fi util şi celor care nu desfăşoară activităţi la distanţă, dar sunt interesaţi de dobândirea de cunoştinţe în acest domeniu.

I. Obiectivele cursului.

Cursul universitar, intitulat **Retorica,** se adresează studenților Facultății de Drept, Specializarea Drept, anul I, formele de învățământ cu frecvență (IF) și cu frecvență redusă (IFR).

Cursul este scris într-o manieră sintetică, astfel încât, după parcurgerea lui, studenţii să poată dobândi cunoştinţe fundamentale de retorică, necesare pentru elaborarea unui discurs persuasiv, bazat pe respectarea adevărului şi ordinii morale.

Ca urmare,cursul de faţă îşi propune următoarele obiective:

1. Scoaterea în evidenţă a faptului că prin vitalitatea sa excepţională, retorica a cultivat deprinderea de a vorbi convingător, conform principiilor ştiinţei oratorice (*ars bene dicendi*), pentru a obţine adeziunea auditorului.;
2. Înţelegerea evoluţiei fenomenului retoricii judiciare de către studenţi şi stimularea interesului acestora pentru cercetarea stiinţifică.
3. Dobândirea de cunoştinţe (ansamblu de fapte, principii, teorii şi practice) în domeniul retoricii;
4. Dobândirea de abilităţi (capacitatea de a aplica şi de a utiliza cunoştinţele) în vederea rezolvării unor situaţii concrete;
5. Dobândirea de competenţe (capacitatea de a selecta, combina şi utiliza adecvat cunoştinţe, abilităţi) legate de aplicabilitatea în practică a retoricii.

Bibliografia bogată, plasată la sfârșitul cursului este menită să permită celor interesați, să aprofundeze și să-și formuleze, eventual, o opinie proprie.

II. Competențe profesionale.

După parcurgerea acestui curs studentul va putea dobândi, dezvolta și aplica:

I. Competenţe specifice (transversale):

1. autonomie şi responsabilitate (executarea responsabilă a sarcinilor profesionale, în condiţii de autonomie restrânsă şi asistenţă calificată);

2. interacţiune socială (familiarizarea cu rolurile şi activităţile specifice muncii în echipă şi distribuirea de sarcini pentru nivelurile subordinate);

3. dezvoltare personală şi profesională (conştientizarea nevoii de formare continuă, utilizarea eficientă a resurselor şi tehnicilor de învăţare pentru dezoltarea personală şi profesională);

II. Competenţe profesionale:

Cunoştinţe:

1. cunoaştere, înţelegere şi utilizare a limbajului specific (cunoaşterea, înţelegerea conceptelor retoricii şi utilizarea lor adecvată în comunicarea profesională);

2. explicare şi interpretare (utilizarea cunoştinţelor de bază, pentru explicarea şi interpretarea importanţei studiului retoricii);

Abilităţi:

3. aplicare, transfer şi rezolvare de probleme (utilizarea unor principii şi metode de bază pentru rezolvarea unor probleme/situaţii bine definite, tipice retoricii, în condiţii de asistenţă calificată);

4. reflecţie critică şi constructivă (utilizarea adecvată de criterii şi metode standard de evaluare, pentru a aprecia calitatea, meritele şi limitele retoricii);

5. creativitate şi inovare (elaborarea de proiecte profesionale cu utilizarea unor principii şi metode consacrate în retorică).

III. Cerințe preliminare.

Retorica este o disciplină care se studiază în anul I, semestru I, constituind ea însăşi o introducere în studiul dreptului.

IV. Discipline deservite.

Disciplinele din planul de învățământ care se dezvoltă pe baza cunoștințelor dobândite în cadrul materiei de față sunt:

- Drept civil;

- Drept procesual civil;
- Dreptul familiei;
- Drept constituțional și instituții politice;
- Drept penal;
- Drept administrativ etc.

V. Evaluarea.

Componența notei finale este:

- ponderea evaluării finale (verificare/colocviu) – 60%;
- ponderea evaluărilor pe parcurs (teste de evaluare a cunoştinţelor) – 20%;
- ponderea temelor de control (referate) – 20%.

UNITATEA DE ÎNVĂŢARE I

INTRODUCERE ÎN STUDIUL RETORICII

1. Definiţia retoricii.

În vorbirea curentă termenul de *retorică* circulă, având, în principal, sensuri peiorative sau neconforme cu esenţa sa.

De exemplu, se foloseşte sintagma „*întrebare retorică*", cu semnificaţia unei întrebări căreia i se cunoaşte deja răspunsul ori e pusă doar de dragul de a fi auzită. Se mai foloseşte terminologia „*retorica lui x*" (sau lui y), desemnând stilul de exprimare, de vorbire al acelei persoane.

Mai sunt întâlnite expresiile „*retorica disperării*" cu sensul de nemulţumire acută, mâhnire profundă faţă de greutăţile vieţii sau cea din „*retorica dintre x şi y*", având semnificaţia unei dispute, neînţelegeri, certuri între x şi y.

Am întâlnit şi sintagma *retorica politică*, în următoarea afirmaţie: „Nenorocirea este că viaţa şi retorica politică nu sunt dominate numai de batjocură, ci şi de demagogie şi tupeu".[1]

Aşadar, conform acestei afirmaţii, politicienii de azi vorbesc mult şi fără rost, fac promisiuni zgomotoase irealizabile, nu le este jenă de atitudinile lor, adesea schimbătoare, ceea ce reprezintă o batjocură (la adresa poporului român, probabil).

Aceeaşi semnificaţie dispreţuitoare, cu nuanţe negative, o are şi expresia *retorică de chibiţ*; „chibiţează" acei ziarişti „care populează ecranele", fiind invitaţi la „tocşouri".[2]

---

[1] Este mărturisirea lui *Sergiu Andon*, fost ziarist de succes înainte de 1989 (la organul de presă al Partidului Comunist Român, „Scânteia"), devenit, după 1990, avocat, om politic şi parlamentar influent, (conform ziarului „7Plus" din 9 septembrie, 2009, p. 5).

Mai nou, *Sergiu Andon* a fost considerat „avocatul de lux al turnătorilor". Iar „securitatea" a fost „sursa ziaristului Andon" (Mirela Corlăţeanu, *Avocatul de lux al turnătorilor*, în „Evenimentul zilei" din 10 februarie 2010, p. 4).

[2] *Răzvan Ioan Boanchiş*, în articolul *Retorică de chibiţ*, publicat în „7Plus" din 10 octombrie 2009, p. 3, scrie: Invitatul (ziarist) „nu vine cu vreo informaţie, a stat toată ziua la birou, a băut cafele, a bârfit, n-a dat niciun telefon, ca să se intereseze de subiectul pe care ştia de la prânz că trebuie să-l bolborosească. Aşa că bagă o retorică de chibiţ, speculează la modul gros şi previzibil, fără a avea aptitudini pentru improvizaţie, care e o artă. Ce latră el poate să zică şi privitorul de la televizor. Există doar două diferenţe. Omului aşezat în fotoliu, acasă, îi lipsesc legitimaţia de jurnalist, şi impostura de a pune semnul egalităţii între bâjbâială şi verdict".

Un cunoscut comentator politic (*Emil Hurezeanu*) referindu-se la o remaniere guvernamentală (din septembrie 2010), a exclamat: „Retorică pură fără substanţă”!

Alt sens al cuvântului *retorică* este cel de disimulare a realităţii, de minciună chiar.[1]

Sensurile de mai sus, ignoră şi dispreţuiesc însă retorica.

Demonstrează, totodată, ignoranţa autorilor, sau poate emfaza ori preţiozitatea cuvântului lor.

Din punct de vedere etimologic, cuvântul „*retorică*” provine din latinescul „*rhetorica*”, iar acesta din grecescul „*rhitor*”, care însemna, în antichitate, „vorbitor”, orator ori cel ce învaţă arta elocvenţei (elocinţei). La romani, *rhitorul* era denumit *rhetor*, sau *magister dicendi*, adică maestru în elocinţă.[2] De asemenea, tot ei utilizau termenul de *eloquens* (elocvent) pentru oratorul desăvârşit, înzestrat cu o bogată pregătire culturală, prin excelenţă filozofică, iar cel de *disertus*, pentru a-l caracteriza pe cel care se exprimă corect şi convingător în ochii mulţimii”.[3]

Termenii „retorică” şi „elocinţă” se pot confunda pentru că într-un anumit sens ambii desemnează arta de a vorbi bine şi frumos. Dar, ei nu sunt sinonimi. Pe când *elocinţa* este talentul de a convinge, *retorica* este arta care dezvoltă acest talent. Elocinţa s-a născut înaintea regulilor retoricii, precum limba s-a format înaintea gramaticii.[4] Retorica se deosebeşte de elocvenţă, precum se deosebeşte teoria de practică.

Elocvenţa – talentul de a convinge – este un dar al naturii, spune *Dimitrie Gusti*, iar retorica – arta de a conduce talentul – este un fruct al studiului. Tot *Dimitrie Gusti* ne spune că în urma bărbaţilor care din instinct au fost elocvenţi, au venit acei care prin studiu au ajuns de a fi elocvenţi şi aceştia se numesc *oratori;* după ei au venit aceia care au adunat şi ordonat diferitele metode cu ajutorul cărora se poate ajunge la elocvenţă şi aceştia se numesc *retori*, iar arta creată de ei s-a numit retorică.[5]

Celebrul *Cicero* (106-43 î.Hr.), avocat, om politic şi de stat roman, poate cel mai important orator din toate timpurile, scrisese anterior (în „*De oratore*”) că nu elocvenţa s-a născut din retorică, ci retorica a luat naştere din elocvenţă.

---

[1] Astfel, în articolul *Magistraţii au luat plasă*, publicat în „Adevărul” din 11 septembrie 2009, p. 18, autorul său (Liviu Avram) scrie: „Aşa-zisa subfinanţare a sistemului judiciar este doar o retorică de acoperire, iar motivul adânc al continuării grevelor e unul salarial şi atât.”

[2] Ştefan Zăvălaş, *Introducere în retorică*, Editura Unex, Bucureşti, 1991, p. 14.

A se vedea şi Constantin Stroie, *Retorica şi teoria argumentării*, Editura Pământul, 2007, p. 10-13.

[3] Publius Cornelius Tacitus, *Germania. Dialogul despre oratori*, Editura Paideia, 2004 (*Studiu introductiv*, traducere şi note de Eugen Cizek), p. 59, nota 2.

[4] Cristi Negoescu, *Retorică şi stilistică*, Bucureşti, 1896, p. 23.

[5] Dimitrie Gusti, *Retorica pentru tinerime*, Iaşi, 1875, p. 3.

Cele mai multe definiţii ale retoricii au fost date în antichitate, în condiţiile apariţiei şi înfloririi ei şi când i s-a acordat o maximă importanţă pentru rolul său în funcţionarea democratică a societăţilor greceşti şi romane.

O analiză critică a acestor definiţii, formulate până la el, o face însuşi *Quintilian* (35-96 d.Hr.), celebrul profesor roman de retorică în nu mai puţin celebra lui lucrare „*Institutio Oratoria*" (Arta oratorică)[1]: „... unii au numit retorica o simplă forţă, alţii ştiinţă, dar nu virtute; unii i-au zis exerciţiu, alţii artă care nu are nimic comun cu ştiinţa şi cu virtutea; alţii în sfârşit au numit-o chiar stricare a artei, adică gust greşit. Aproape toţi, însă, au fost de acord că menirea oratorului *este să convingă sau să vorbească* în aşa fel încât să convingă", definiţia cea mai răspândită în antichitate fiind „*retorica este forţa de a convinge*". Quintilian adaugă că ceea ce el numeşte „*vis*" (forţă), mulţi o denumesc *potestas* (putere) sau *facultas* (uşurinţă de vorbă). La fel, *Cicero* a scris că datoria oratorului este „să vorbească în aşa fel încât să convingă".

Un oarecare *Athenaeus* considera retorica „arta de a înşela". Iar celebrul filozof *Platon* (427-347 î.Hr.) avea o atitudine contradictorie. El afirma că retorica este „o iscusinţă de a fermeca şi plăcea", dar şi „un simulacru de politică şi al patrulea fel de înşelătorie".

Quintilian a apreciat definiţia dată de *Cleonte* (unul din fondatorii stoicismului, contemporan cu *Zenon*, născut la 331 î.Hr., scriitor fecund, autorul poemului „Imn lui Zeus"): „*retorica este ştiinţa de a vorbi bine*". Concluzia marelui profesor este că „*dacă retorica însăşi este ştiinţa de a vorbi bine, scopul ei suprem şi ultim este de a vorbi bine*".

Retorica este, însă, nu numai o ştiinţă, ci şi *o artă*. *Cicero* spunea în acest sens că „ceea ce denumim retorică este elocinţa în forme artistice". *Aristotel,* mai înainte (384-322 î.Hr.), primul profesor de retorică la prima universitate particulară din lume (*Academia lui Platon*), mărturiseşte că retorica este o artă, dar îi atribuie o parte din politică, precum şi din dialectică. Ea este o facultate de a cerceta, pentru fiecare caz în parte, ceea ce poate fi capabil de a convinge.[2]

Conform unei definiţii metaforice şi oarecum simpliste, retorica *este arta înrămării unui argument astfel încât să poată fi apreciat de asistenţă*.

Quintilian, după analiza pe care o face, denumeşte retorica artă practică sau administrativă, prin termenul de „*artă administrativă*" înţelegând o artă aplicată a afacerilor.

În sensul celor de mai sus, *Ioan Piuariu – Molnar* (la sfârşitul secolului XVIII) scria că retorica „este meşteşug al bunei cuvântări", „treaba ei fiind aceea de a afla şi a zice lucruri toate vrednice ca să îndemne, ca să mişte şi să

[1] A se vedea Quintilian, *Arta oratorică* (traducere, studiu introductiv, tabel cronologic, note, indici de Maria Hetco), Editura Minerva, Bucureşti, 1974, vol. I, p. 180-191.

[2] Aristotel, *Retorica* (Traducere, studiu introductiv, index de Maria Cristina Andrei), Editura IRI, Bucureşti, 2004, p. 91.

încredinţeze pe ascultător, iar sfârşitul ei este de a-l trage şi a-l pleca spre cele ce ea pofteşte".[1]

Pentru *Dimitrie Gusti*, retorica este „arta care învaţă a zice bine, adică a vorbi ca să înduplecăm. A îndupleca este a lucra asupra altora într-un chip încât ideile, simţămintele şi rezoluţiunile noastre să le primească şi să devină... ale lor".[2]

O altă definiţie este cea dată de *Cristu Negoescu*: „Retorica este arta de a cuvânta bine şi frumos, adică de a vorbi spre a îndupleca sau convinge".[3]

Pentru Pierre Guirand, un mare stilistician francez, „... retorica este altceva decât un simplu mănunchi de reguli; ea este expresia unei culturi; dintre toate disciplinele antice, ea este, cu siguranţă, cea care merită cel mai mult numele de ştiinţă: amploarea observaţiilor, precizia definiţiilor şi rigoarea clasificărilor ei constituie un studiu sistematic al resurselor limbajului, al cărui echivalent nu se vede nicăieri în restul cunoştinţelor umane al vremii aceleia".[4]

Minimalizarea importanţei retoricii, neglijarea şi marginalizarea acesteia o bună perioadă de timp au determinat ca ea să fie confundată cu *stilistica, cu gramatica*. Astfel, s-a arătat că „... retorica studiază genurile, stilurile şi figurile... Dar, retorica nu este numai analiza şi gramatica expresiei literare, ea este şi un tratat de compoziţie"[5].

O grupare a definiţiilor care s-au dat retoricii în decursul timpurilor o face *Vasile Florescu,* un autor român modern.

***Prima definiţie* este aceea de „*creatoare a persuasiunii*", pe care *Platon* o atribuie lui *Gorgias* (485-380 î.Hr.) în dialogul cu această denumire**. Alături de *Platon, Isocrate, Aristotel, Hermagoras, Ariston, Apollodor şi Cicero*, au considerat, cu mici diferenţe, că nucleul noţiunii de retorică sau aşa-zisul *officium oratoris*, îl constituie persuasiunea, fie în toate domeniile de activitate, fie numai în cel politic şi judiciar.

***Al doilea tip de definiţie*, caracteristic fazei postciceroniene până la scolastica medievală, are în centrul său definiţia lui *Quintilian*: *retorica este ars (arta) et (şi) scientia (ştiinţa) bene dicendi*.** Prin *bene, Quintilian* a înţeles nu numai un rezultat bun al comunicării, dar şi o estetică deosebită a acestei comunicări, care trebuie să fie neapărat frumoasă. Marele profesor, mai adaugă că *retorica „este arta şi ştiinţa invenţiei, alegerii şi exprimării cu ornamente potrivite care pot servi la a convinge".*

Ceea ce trebuie cu deosebire reţinut, este că promovând ornarea discursului, deci înfrumuseţarea lui, se produce o alunecare a retoricii din sfera stilisticii, a

---

[1] Ioan Piuariu – Molnar, *Retorica, adică învăţătura şi întocmirea frumoasei cuvântări*, Editura Dacia, Cluj – Napoca, 1976, p. 42-43.

[2] Dimitrie Gusti, *op. cit*., p. 1.

[3] Cristu Negoescu, *op. cit*., p. 23.

[4] Pierre Guirand, *La styilistique*, Paris, P.U.F., 1967, p. 24-29.

[5] Cecilia Hernandez de Mendoza, *Introduccion a la estilistice*, Bogota, 1962, p. 61-65.

problematicii literare, adică a ceea ce va fi mult mai târziu, în epoca modernă, neoretorica.

***Al treilea tip de definiţie*, aflată tot în sfera stilisticii este cea de *ars ornandi*, foarte des întâlnită în Evul Mediu şi mai târziu, adică o stilistică practică „*rhetorica verba colorat*”**[1].

Un autor francez contemporan afirmă: retorica nu este numai *arta de a convinge prin discurs, ci şi teoria şi învăţarea acestei arte*.[2]

2. Obiectul retoricii.

***Retorica este arta discursului bene dicendi*, sau mai pe înţeles, *arta de a vorbi bine,* prin discurs *înţelegându-se un ansamblu organizat de fraze asupra unui subiect dat*.**

O descriere metaforică a discursului o face Winston Churchill:[3] „O serie de fapte… prezentate, toate îndreptate în aceeaşi direcţie. Sfârşitul se arată înainte a ajunge la el. Cuvântul anticipează concluzia, iar ultimele vorbe cad în miezul unui tunet de consimţiri”.[4]

Arta de a vorbi a fost, este şi va fi mereu uimitoare, pentru că vorbirea este o însuşire exclusivă a omului, iar unii oameni (avocaţi, politicieni) trăiesc de pe urma acestei arte.

Conform lui *Quintilian*, obiectul retoricii nu îl constituie doar discursul sau argumentele în stare să convingă, ci şi chestiunile politice sau sociale. El considera că materia retoricii o constituie fără deosebire toate obiectele asupra cărora va fi chemată să vorbească şi aminteşte ce spune *Platon* în dialogul *Gorgias* şi anume că materia retoricii se află nu în cuvinte, ci în subiecte, iar în dialogul *Fedru* afirma că retorica nu există numai în dialogurile judiciare şi politice, dar chiar în subiectele particulare şi de familie.

La rândul său, *Cicero* era de părere că materia retoricii este alcătuită din subiectele care i se prezintă; „fiindcă viaţa omului este domeniul oratorului, şi ea este materia pe care o tratează, toate subiectele privitoare la viaţa omului trebuie cercetate, auzite, citite, discutate, tratate şi dezvăluite de adevăratul orator”. Şi

---

[1] Vasile Florescu, *Retorica şi neoretorica*, Editura Academiei, 1973, p. 16-18.

[2] Olivier Reboul, *La Rhetorique*, P.U.F., Paris, 1984, p. 5-8.

[3] Om politic şi de stat englez, mare orator, scriitor, ziarist, ministru şi prim-ministru. A obţinut premiul Nobel pentru literatură (1953) ca o recunoaştere a valorii discursurilor sale. A trăit între anii 1874-1965.

[4] James C. Humes, *Vorbele de duh ale lui Winston Churchill*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2008, p. 47.

Printre aceste „vorbe” se numără:

- „Câinii ne privesc de jos, pisicile de sus. Porcul te priveşte drept în ochi, ca pe un egal” (p. 25).
- „Păcatul capitalismului: susţine împărţirea inegală a bunăstării; virtutea socialismului: susţine împărţirea egală a sărăciei” (p. 33).
- „Nu-ți face griji despre evitarea ispitelor. Pe măsură ce îmbătrânești, te evită ele pe tine”.

adaugă: „nimeni nu va putea deveni orator acoperit de toată gloria, dacă nu-şi va însuşi cunoaşterea tuturor problemelor şi a tuturor artelor”.

Gorgias era într-atât de convins că oratorul trebuie să vorbească despre orice subiect, încât permitea ca în sălile de curs fiecare să-i pună întrebarea pe care o voia. „Aristotel, împărţind oratoria în trei genuri – judiciar, deliberativ şi demonstrativ – a lăsat şi el aproape totul în competenţa oratorului; căci nu există ceva care să nu intre în aceste trei genuri.”[1]

3. Retorica biblică.

3.1. La început a fost cuvântul.

Este adevărat că în cea mai importantă scriere a antichităţii şi cea mai citită carte din lume – *Biblia* – nu apare termenul de retorică.

În schimb, este relevată importanţa deosebită a cuvântului şi sunt utilizate figuri de stil întâlnite în retorică: metafore, hiperbole, comparaţii, alegorii etc.

Odată fundamentat planul creaţiei, Universul nostru, *Dumnezeu* porunceşte începutul creaţiei; prin cuvântul lui începe definirea originii Universului uman şi al lumii terestre.

„La început a fost cuvântul”

Gândul şi voinţa se exprimă prin vorbire sau prin scris.

Dumnezeu foloseşte cuvântul şi porunceşte fiecare etapă a acţiunii creaţiei[2]. Porunceşte celor din lumea sa, fiilor săi.[3]

3.2. Moise.

Celebru personaj biblic, Moise este considerat unul din cei mai mari eroi ai omenirii[4], întemeietor al unei noi religii, părinte al evreilor, legiuitor, moralist, eliberator…

El s-a născut în Egipt, în timpul domniei lui *Ramses al II-lea*. Numele său înseamnă în ebraică „cel salvat de ape”[5], iar în egipteană „fiul meu”.[6]

---

[1] A se vedea Quintilian, *op. cit*., p. 215-222.

[2] A se vedea Rudolf Steiner, *Misterul biblic al Genezei*, Editura Universul Enciclopedic, Bucureşti, 1995.

[3] Matematicianul, fizicianul, scriitorul și filozoful francez *Blaise Pascal* considera: „Dacă Dumnezeu nu există nu pierzi nimic crezând în EL, dar dacă EL există și nu crezi, atunci ai pierdut totul”.

[4] Pilippe Malaurie, *Antologia gândirii juridice*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996, p. 13-17.

A se vedea şi Sfântul Grigorie de la Nyssa, *Despre viaţa lui Moise*, Editura Sfântul Gheorghe –vechi, 1995, p. 28 şi următ.

[5] Ca să-l salveze de exterminarea sortită de Faraon, primilor născuţi evrei, mama lui l-a pus într-un coş şi l-a ascuns pe malurile Nilului.

[6] Conform unor alte cercetări, numele iniţial al lui *Moise* (care însemna cel Mântuit) a fost *Hasarsif*, preot, nepot al regelui egiptean Ramses al II-lea (Eduard Shuré, Rama Krishna, Moise, Orfeu, Pitagora, Platon, Isus, *Marii iniţiaţi*, Editura Lotus, Bucureşti, 1994, p. 127-131).

Fugit în deşertul *Sinai*, pentru că omorâse „un egiptean care lovea un frate al său, evreu”, are primă întâlnire cu Dumnezeu care îl însărcinează cu misiunea de a-i scoate pe fii lui Israel, poporul său ales (alcătuit din aproximativ 600.000 persoane), din ţara Egiptului[1] şi să-i conducă la *Pământul Făgăduinţei*.[2]

Timp de 40 de ani a durat lungul şi greoiul drum, fiind surmontate numeroase dificultăţi.

Pe muntele Sinai, în mijlocul flăcărilor şi tunetelor, are loc întâlnirea lui Moise cu Dumnezeu.[3] El primeşte, cu această ocazie, cele 10 porunci (*Decalogul*), reguli de conduită în societate[4], care vor fi săpate pe două table de piatră (Tablele Legii) şi purtate într-un chivot (Chivotul Legii).[5]

Cele 10 porunci - temelia Guvernării lui Dumnezeu – „au slujit ca temelie pentru legile societăţii de peste trei milenii. Guvernele occidentale şi-au conceput constituţiile” şi au elaborat legile „pe baza codului moral dat pe muntele Sinai”.[6]

Moise a mai avut un rol esenţial: *a fondat o religie monoteistă* – bazată pe existenţa unui Dumnezeu unic.[7]

Trebuie să acceptăm că celebrul Moise era şi orator din moment ce oamenii îl ascultau şi îl urmau (deşi el recunoştea că nu avea o vorbire uşoară).

Evreii, la începuturile lor, aveau căpetenii, dregători, judecători.

Moise:

12. „Cum aş putea să port eu singur pricinile voastre, povara voastră şi certurile voastre?

---

[1] Evreii, ajunşi în Egipt, alungaţi de foamete din Mesopotamia, au rămas în robie vreme de patru veacuri.

[2] De atunci datează și sărbătoarea cunoscută sub numele de „Paști”. „Pesah” înseamnă în limba ebraică „trecere” (prin marea Roșie) și amintește de eliberarea „poporului ales” din robia egipteană.

[3] Se presupune că întâlnirea a avut loc prin jurul anului 1200 î.Hr.

[4] Printre aceste reguli se numără următoarele:
- să nu ucizi;
- să nu preacurveşti;
- să nu furi;
- să nu mărturiseşti strâmb împotriva aproapelui tău;
- să nu pofteşti casa, nevasta şi bunurile aproapelui tău.

[5] Moise mai primeşte şi o legislaţie cu caracter religios (Deuteronomul), potrivit căreia Dumnezeu îi ocroteşte pe evrei numai dacă ei sunt credincioşi, îşi respectă aproapele şi nu încalcă legea.

[6] Mark Finley, *Luând poziție de partea Celor Zece Porunci*, în *Cele Zece Porunci sub atac*, Ediția a 3-a Casa de Editură Viață și Sănătate (Traducere Gianina Floricel), București, 2009, p. 5.

[7] Dumnezeu i-a transmis următoarea poruncă lui Moise (şi deci copiilor lui Israel): „Să nu ai alţi dumnezei afară de Mine”.

De altfel, cu mult înainte, Avraam, primul conducător al vechilor evrei, s-a angajat să se supună Dumnezeului unic (pe la 1850 î.Hr.) drept recunoştinţă pentru permisiunea de a dărui urmaşilor săi ţara Canaanului. Cu această ocazie, s-a făcut legământul al cărui semn este circumcizia (la bărbaţi).

13. Luaţi din seminţiile voastre nişte bărbaţi înţelepţi pricepuţi şi cunoscuţi, şi-i voi pune în fruntea voastră.

16. Am dat, în acelaşi timp, următoarea poruncă judecătorilor voştri: Să ascultaţi pe fraţii voştri, şi să judecaţi după dreptate neînţelegerile.

17.... să ascultaţi pe cel mic ca şi pe cel mare..."

3.3. Poeme de dragoste.

În *Biblie* întâlnim un interesant poem de dragoste, având sensuri multiple, profane şi divine: *Cântarea Cântărilor,*[1] atribuită regelui Solomon, fiul lui David, caracterizată printr-o abundenţă de figuri de stil, în care excelează comparaţia şi portretizarea fizică.

Mirele păstor îşi cântă mireasa, şi tot asemenea, mireasa îşi cântă mirele. Mirii apar când păstori când regi, iar fiicele Ierusalimului, prietenii mirelui, păstorii şi păzitorii îi laudă în cor. Este un fel de dialog între mire şi mireasă, acompaniat de cor; un fel de operă din viaţa păstorilor.

Expresiile mirelui faţă de mireasă sunt foarte gingaşe. Asemenea ale miresei pentru mire şi ale corului pentru amândoi:

„1. Sărută-mă cu sărutările gurii tale, că sărutările tale sunt mai bune ca vinul.

2. Miresmele tale sunt balsam mirositor, mir vărsat este numele tău; de aceea fecioarele te iubesc.

3. Răpeşte-mă, ia-mă cu tine! Hai să fugim! - Regele m-a dus în cămările sale: ne vom veseli şi ne vom bucura de tine. Îţi vom preamări dragostea mai mult decât vinul. Cine te iubeşte, după dreptate te iubeşte!

4. Neagră sunt, fete din Ierusalim, dar frumoasă, ca sălaşurile lui Chedar, ca şi corturile lui Solomon.

5. Nu vă uitaţi că sunt negricioasă că doar soarele m-a ars. Fiii maicii mele s-au mâniat, trimisu-m-au să le păzesc viile, dar via mea nu mi-am păzit-o!

6. Spune-mi dar, iubitul meu, unde-ţi paşti tu oile? Unde poposeşti tu la amiază? De ce oare să rătăcesc zadarnic pe la turmele tovarăşilor tăi?

7. Dacă nu ştii unde, tu cea mai frumoasă între femei, ţine atunci mereu urmele oilor, paşte-ţi mieii în preajma colibelor, iezii în preajma ciobanilor!

8. Cu un telegar înhămat la carul lui Faraon te asemăn eu, draga mea!

9. Frumoşi se văd obrajii tăi, aşezaţi între cercei şi gâtul tău împodobit cu şire de mărgăritare.

10. Făuri-vom pentru tine lănţişoare aurite, cu picături şi crestături de argint.

11. Cât regele a stat la masă, nardul meu a revărsat mireasmă.

[1] Vechiul Testament, Cântarea Cântărilor, Capitolul I.

12. Periniţă de mirt este iubitul meu, care se ascunde între sânii mei.

13. Iubitul meu e ciorchinele de ienupăr, din Enghedi, de la vii cules.

14. Cât de frumoasă eşti tu, draga mea! Cât de frumoasă eşti! Ochi de porumbiţă sunt ochii tăi.

15. Cât de frumos eşti dragul meu! Şi cât de drăgălaş eşti tu! Pajiştea de iarbă verde ne este al nostru pat.

16. Cedrii ne sunt acoperiş sălăşluirii şi adăpost ne sunt chiparoşii."

În *Noul Testament*, găsim un alt poem despre dragoste[1]:

„*De aş grăi în limbile oamenilor şi ale îngerilor, iar dragoste nu am, făcutu-m-am aramă sunătoare şi chimval răsunător.*

Şi de aş avea darul proorociei şi tainele toate le-aş cunoaşte şi orice ştiinţă, şi de aş avea atâta credinţă încât să mut şi munţii, iar dragoste nu am, nimic nu sunt.

Şi de aş împărţi toată avuţia mea şi de aş da trupul meu ca să fie ars, iar dragoste nu am, nimic nu-mi foloseşte. Dragostea îndelung rabdă; dragostea este binevoitoare, dragostea nu pizmuieşte, nu se laudă, nu se trufeşte.

Dragostea nu se poartă cu necuviinţă, nu caută ale sale, nu se aprinde de mânie, nu gândeşte răul.

Nu se bucură de nedreptate, ci se bucură de adevăr.

Toate le suferă, toate le crede, toate le nădăjduieşte, toate le rabdă.

Dragostea nu cade niciodată. Cât despre proorocii – se vor desfiinţa; darul limbilor va înceta; ştiinţa se va sfârşi;

Pentru că în parte cunoaştem şi în parte proorocim.

Dar când va veni ceea ce e desăvârşit, atunci ceea ce este în parte se va desfiinţa.

Când eram copil, vorbeam ca un copil, simţeam ca un copil; judecam ca un copil; dar când m-am făcut bărbat, am lepădat cele ale copilului.

Căci vedem acum ca prin oglindă, în ghicitură, iar atunci, faţă către faţă; acum cunosc în parte, dar atunci voi cunoaşte pe deplin, precum am fost cunoscut şi eu.

Şi acum rămân acestea trei: credinţa, nădejdea şi dragostea. Iar mai mare dintre acestea este dragostea."

3.4. Reprezentanţi de seamă ai discursului religios (predici).

Din studiul Bibliei şi relevarea învăţăturilor sale a luat naştere *Omiletica* – disciplină teologică, asemănătoare retoricii, sau chiar fiică a acesteia, precum şi *omilia* – discursul religios similar predicii, graţie slujitorilor bisericii devotaţi, culţi şi talentaţi în cuvântul lor.

---

[1] Noul Testament, *Faptele apostolilor, Întâia epistolă a Sf. Apostol Pavel către Corindeni*, Cap. 13.

Sfântul *Vasile cel Mare* (330-379 d.Hr.) în scrierea sa, „Omilie către tineri” îndeamnă pe tineri creştini din vremea lui să nu dispreţuiască scrierile profane, dar să le utilizeze cu discernământ, aşa cum face albina: se aşează pe toate florile, dar nu de la toate culege substanţele pentru miere, ci numai de la cele neotrăvitoare.

Aşa trebuie să procedeze şi predicatorul creştin: să cerceteze şi scrierile laice, alături de cele bisericeşti, mai ales cele cu privire la tehnica redactării şi prezentării predicii, respectiv Retoricile. De altfel, mare parte din regulile retoricii antice au fost însuşite, cu mare folos, de către predicatorii creştini. Să nu uităm că Sfinţii Părinţi, în marea lor majoritate, au studiat şi retorica la şcolile înalte ale vremii, alături de alte discipline în uz atunci. Nu numai că au studiat-o dar au fost, unii dintre ei, retori, sau au practicat avocatura, până în momentul în care s-au dedicat exclusiv misiunii creştine.

Cel dintâi şi cel mai mare predicator creştin a fost *Iisus Hristos*, iar Evanghelia pe care a propovăduit-o reprezintă temelia predicii creştine. Despre nici un alt învăţător nu s-a spus vreodată: „niciodată n-a vorbit un om ca Omul Acesta” (Ioan 7;46).[1]

Această exprimare lapidară surprinsă de Sfântul Ioan pe buzele unor slujbaşi simpli, trimişi de farisei să-L prindă pe *Iisus* şi să-L aducă legat, reprezintă punctul de plecare al demersului de a pătrunde în tainele oratoriei divino-umane a Mântuitorului. Slujbaşii s-au întors cu mâinile goale tocmai pentru faptul că au rămas fascinaţi de cuvântul unui învăţător, pe care-l catalogaseră iniţial un „agitator oarecare”.

Considerată din punct de vedere istoric, predica *Mântuitorului* este modelul prin excelenţă al predicii creştine. El este *Învăţătorul unic*, după propriile-i cuvinte. Matei (28.8): „Unul este Învăţătorul nostru”**.** Unul, nu în sens de singular şi exclusiv, ci de revelator suprem al adevărului, cu putere dumnezeiască de a trezi spiritele, pentru a le purifica şi face părtaşe adevărului în chipul cel mai profund. Mântuitorul nu a fost elevul şcolii teologice iudaice; dimpotrivă, El a reprezentat opoziţia faţă de cărturarii vremii sale. A stăruit însă, pe tâlcuirea Legii şi a Proorocilor, lege pe care nu „a venit să o strice, ci să o împlinească”, adică să o desăvârşească, completând ceea ce lipsea de fapt Testamentului Vechi: iubirea universală, extinsă pe de o parte de la conaţionali la toate popoarele, pe de altă parte, de la cei apropiaţi la duşmani; totodată, iubirea totală, până la jertfa de sine. Aşa se explică şi noutatea poruncii Domnului: „Poruncă nouă vă dau vouă: să vă iubiţi unul pe altul, precum Eu v-am iubit pe voi”. Aşadar, noutatea constă în El, ca model al iubirii jertfelnice. Cu alte cuvinte, cine iubeşte ca Iisus va găsi că El, Iisus este Profetul prin Sine şi nu printr-un dar venit din altă parte.

Forma predicii Sale a fost variată şi a avut în vedere caracterul şi cultura ascultătorilor. Într-un fel a vorbit în faţa cărturarilor, fariseilor şi bogaţilor, altfel

[1] Cu privire la talentul oratoric al lui Iisus a se vedea şi Eduard Shuré, *op. cit*., p. 324-332.

în faţa oamenilor simpli şi umili. Păcătoşilor, bărbaţi şi femei, cuvântul Lui le-a trezit simţul remuşcării; celor ce aveau să sufere pentru Evanghelie, le-a vorbit de slava Împărăţiei Cerurilor. Pe cei obidiţi i-a mângâiat, pe cei bolnavi i-a vindecat, pe cei morţi i-a înviat, pe copii i-a binecuvântat, iar adevărurile spirituale pe care le rostea erau înfăţişate într-o formă concretă şi sugestivă, menită să determine punerea în mişcare a gândirii şi conştiinţei ascultătorilor, căci Mântuitorul s-a adresat deopotrivă minţii şi inimii celor ce-L ascultau. Aşadar fondul, forma şi forţa predicii Sale a constat în adevăruri esenţiale, vitale, formulate simplu, limpede, firesc şi însufleţit.

Cu toate că în unele împrejurări folosea vorbirea obişnuită, directă, Mântuitorul a întrebuinţat cu precădere parabola. Ca termen, „parabolă" (gr. *„paraboli")* înseamnă „a pune lucrurile alături"**,** „a spune lucrurile în alt mod". Întrebuinţarea parabolelor oferea anumite avantaje: pentru ascultătorii simpli, istorioarele simple, intuitive, sunt mai uşor de ţinut minte; de asemenea, prin parabole se pot biciui mai uşor păcatele, fără ca cei de faţă să fie atinşi direct; parabolele dau posibilitatea de a feri, de a ascunde unele adevăruri sfinte sau taine dumnezeieşti.[1]

Exegeţii au numărat 33 de parabole rostite de Mântuitorul Hristos, care se întrec în frumuseţe unele pe altele şi prin care se fac cunoscute, în mod discret, adevăruri dogmatice care depăşesc puterea obişnuită de înţelegere. Ne amintim în acest sens şi de principiul pedagogic enunţat de filozoful britanic *Herbert Spencer*[2]: „pe cele abstracte le facem sensibile prin cele cunoscute". Aşa se explică faptul că parabolele conţin tablouri luate din toate genurile de ocupaţii cunoscute atunci în Ţara Sfântă: agricultură, pescuit, gospodăria casnică din familie, relaţiile sociale comune, tabieturile casei regale etc. La frumuseţea lor stilistică şi adâncimea mesajului omiletic, se adaugă valoarea actualităţii: oricare dintre ele pare a fi rostită pentru noi, cei de azi.

În concluzie, predica Mântuitorului are, în chip absolut, cele două calităţi necesare actului omiletic autentic: frumuseţe şi putere de convingere. Ambele dovedesc cu prisosinţă că Iisus a fost cel dintâi mare educator al omenirii, cum mărturiseşte profesorul Simion Mehedinţi.[3]

Sfinţii Apostoli nu au fost cărturari, dar Sfântul Duh le-a descoperit ştiinţa tainelor dumnezeieşti şi darul limbilor. Cunoscând bine adevărurile divine pe care aveau să le predice, fiind martori ai Domnului, şi fiind profund convinşi de aceste adevăruri, apostolii au avut putinţa să expună, în limbaj propriu, aceste adevăruri. Există o regulă în retorică după care cel care stăpâneşte bine ideile, adică cel ce are noţiunile clare în minte, le poate prezenta cu uşurinţă şi în cuvinte. Sfinţii

---

[1] A se vedea, *Parabolele Domnului Hristos*, Casa de Editură Viață și Sănătate, (traducere I. Rusu Valentin), București, 2007.

[2] Filozof, sociolog, psiholog englez (1820-1903). Fondatorul „şcolii organice" din sociologie.

[3] Geograf român (1869-1962). A susţinut o pedagogie în spiritul „şcolii muncii".

Apostoli nu au învăţat retorica în vreo şcoală specială, nici nu şi-au cultivat o vorbire rafinată, în stilul retorilor antici, ci cu smerenie şi-au însuşit darurile primite de sus, pentru a spulbera părerea unora că lumea a fost cucerită prin măiestria cuvintelor omeneşti şi nu prin dumnezeirea adevărurilor creştine. Este exact ceea ce a exprimat *Sf. Apostol Pavel*: „Iar cuvântul meu şi propovăduirea nu stau în dovezile meşteşugite ale înţelepciunii omeneşti, ci în dovedirea Duhului lui Dumnezeu".

Tot el vorbeşte despre *„darul limbilor şi al profeţiei"*, despre cum ar putea apostolii să se facă înţeleşi mai bine în predicile lor prin aceste două „daruri".

„...Cel ce prooroceşte vorbeşte oamenilor, spre zidire, îndemn şi mângâiere.

Cel ce grăieşte într-o limbă străină pe sine singur se zideşte, iar cel ce prooroceşte zideşte Biserica.

Voiesc ca voi toţi să grăiţi în limbi; dar mai cu seamă să prorociţi. Cel ce prooroceşte e mai mare decât cel ce grăieşte în limbi, afară numai dacă tălmăceşte, ca Biserica să ia întărire.

Iar acum, fraţilor, dacă aş veni la voi, grăind în limbi, de ce folos v-aş fi, dacă nu v-aş vorbi – sau în descoperire, sau în cunoştinţă, sau în proorocie, sau în învăţătură?

Că precum cele neînsufleţite, care dau sunet, fie fluier, fie chitară, de nu vor da sunete deosebite, cum se va cunoaşte ce este din fluier, sau ce este din chitară?

Şi dacă trâmbiţa va da sunet nelămurit, cine se va pregăti de război?

Aşa şi voi: Dacă prin limbă nu veţi da cuvânt lesne de înţeles, cum se va cunoaşte ce aţi grăit? Veţi fi nişte oameni care vorbesc în vânt.

Sunt aşa de multe feluri de limbi în lume, dar nici una din ele nu este fără înţelesul ei.

Deci dacă nu voi şti înţelesul cuvintelor, voi fi barbar pentru cel care vorbeşte, şi cel care vorbeşte barbar pentru mine.

Aşa şi voi, de vreme ce sunteţi râvnitori după cele duhovniceşti, căutaţi să prisosiţi în ele, spre zidirea Bisericii.

De aceea, cel ce grăieşte într-o limbă străină să se roage ca să şi tălmăcească.

Căci, dacă mă rog într-o limbă străină, duhul meu se roagă, dar mintea mea este neroditoare.

Atunci ce voi face? Mă voi ruga cu duhul, dar mă voi ruga şi cu mintea; voi cânta cu duhul, dar voi cânta şi cu mintea.

Fiindcă dacă vei binecuvânta cu duhul, cum va răspunde omul simplu „Amin" la mulţumirea ta, de vreme ce el nu ştie ce zici?

Căci tu, într-adevăr, mulţumeşti bine, dar celălalt nu se zideşte.

Mulţumesc Dumnezeului meu, că vorbesc în limbi mai mult decât voi toţi.

Dar în Biserică vreau să grăiesc cinci cuvinte cu mintea mea, ca să învăţ şi pe alţii, decât zeci de mii de cuvinte într-o limbă străină.

Fraţilor, nu fiţi copii la minte. Fiţi copii când e vorba de răutate. La minte însă, fiţi desăvârşiţi.

În Lege este scris: „Voi grăi acestui popor în alte limbi şi prin buzele altora, şi nici aşa nu vor asculta de Mine, zice Domnul".

Aşa că vorbirea în limbi este semn nu pentru cei credincioşi ci pentru cei necredincioşi; iar proorocia nu pentru cei necredincioşi, ci pentru cei ce cred.

Deci, dacă s-ar aduna Biserica toată laolaltă şi toţi ar vorbi în limbi şi ar intra neştiutori sau necredincioşi, nu vor zice, oare, că sunteţi nebuni?

Iar dacă toţi ar prooroci şi ar intra vreun necredincios sau vreun neştiutor, el este dovedit de toţi, el este judecat de toţi,

Cele ascunse ale inimii lui se învederează, şi astfel, căzând cu faţa la pământ, se va închina lui Dumnezeu, mărturisind că Dumnezeu este într-adevăr printre voi.

Ce este deci, fraţilor? Când vă adunaţi împreună, fiecare din voi are psalm, are învăţătură, are descoperire, are limbă, are tălmăcire: toate spre zidire să se facă.

Dacă grăieşte cineva într-o limbă străină, să fie câte doi, sau cel mult trei şi pe rând să grăiască şi unul să tălmăcească.

Iar dacă nu e tălmăcitor, să tacă în biserică şi să-şi grăiască numai lui şi lui Dumnezeu.

Iar proorocii să vorbească doi sau trei, iar ceilalţi să judece.

Iar dacă se va descoperi ceva altuia care şade, să tacă cei dintâi.

Căci puteţi să proorociţi toţi câte unul, ca toţi să înveţe şi toţi să se mângâie...”

Origen[1] este cel dintâi teolog răsăritean de la care ne-a rămas un însemnat număr de predici. Opera sa exegetică cuprinde aproape întreaga Sfântă Scriptură, dar din păcate, nu toate omiliile sale s-au păstrat. Erudiţia lui Origen este binecunoscută: la 18 ani ajunge conducătorul Academiei Filozofice din Alexandria şi se spune că permanent era însoţit de scribi care notau toate prelegerile pe care le ţinea.

Sfântul Vasile cel Mare (†379) ne-a lăsat 22 de omilii şi 24 cuvântări diferite: dogmatice, morale, panegirice şi pedagogice. În lucrarea sa „Învăţături morale”, dă reguli pentru predicatori.

Sfântul Ioan Gură de Aur (născut prin anul 345 d. Hr.) este recunoscut unanim ca cel mai mare predicator din perioada patristică şi este considerat totodată teoretician omiletic prin referirile la predică şi predicator. Nu întâmplător a fost supranumit „Gură de Aur”. Printre operele sale se numără: „Tratatul despre preoţie" şi „Omilia despre predică”.[2]

---

[1] Apologet creştin. Reprezentant al patristicii. A căutat să fundamenteze dogmele creştinismului cu ajutorul platonismului (185-254).

[2] Sunt cunoscute 67 de Omilii scrise de Sfântul Ioan Gură de Aur.

„Secretul” său constă în utilizarea optimă a Sf. Scripturi pe care o cunoştea în chip admirabil. Biografii spun că 6 ani, retras în ascetism, a studiat-o cu ardoare, sfârşind prin a o cunoaşte în amănunt. În toate predicile (aprox. 700) apelează la Sf. Scriptură pentru a susţine dogmele creştine.

Odată cu limbajul ales, în predicile sale întâlnim o permanentă vioiciune a ideilor. Atenţia ascultătorilor este întreţinută, de asemenea, şi prin expresii surpriză, prin actualizări şocante, în sensul bun al cuvântului. Prin sugestiile şi sfaturile pe care le dă, Sf. Ioan Gură de Aur trebuie considerat şi un teoretician al predicii. Astfel, în „Tratatul despre Preoţie” vorbeşte despre importanţa covârşitoare a predicii: „în afară de pilda prin faptă, preoţii nu au decât un mijloc, o singură cale de vindecare: învăţătura cu cuvântul, predica. Aceasta este instrumentul, aceasta e hrana, aceasta e cel mai bun aer; aceasta ţine loc de medicament, aceasta ţine loc de cauterizare, ţine loc de bisturiu. Dacă preotul trebuie să ardă sau să taie, trebuie neapărat să se folosească de predică. Dacă predica nu-i în stare să facă asta, zadarnice sunt toate celelalte”. Cu aceeaşi conştiinţă a responsabilităţii faţă de importanţa cuvântului, Sf. Ioan a rostit, pe când era preot în Antiohia, „Omilia despre predică”, în care atrage atenţia, între altele, că predicatorul nu trebuie să se asemene doar cu un chirurg care taie partea bolnavă, ci are îndatorirea să şi vindece, să îngrijească rănile respective: „cel mai bun mijloc de vindecare nu-i numai tăierea părţii bolnave, ci şi oblojirea rănilor; iar cea mai minunată lege de predicare, nu-i numai mustrarea, ci şi sfatul şi mângâierea. Aşa a poruncit şi Pavel: „mustră, ceartă, mângâie. Dacă-i mângâi mereu pe ascultători, îi faci trândavi; dacă-i cerţi numai, îi faci îndărătnici, că, neputând îndura povara unor continui mustrări, te părăsesc îndată. De aceea, felul predicării trebuie să fie variat.”

Pentru Sf. Ioan Gură de Aur, cuvântul reprezintă o perenitate creatoare. Când mângâie este „aur”, când biciuie este „foc”. „Cuvintele sunt puţine” – spunea el – dar „mare e comoara ascunsă în ele şi se cuvine ca cei cu mintea trează şi cu luare aminte să nu se oprească la suprafaţă”, ci să pătrundă în adâncurile semnificaţiei lor. Convins fiind că omul nu trăieşte doar cu pâine, ci şi cu tot cuvântul care iese din gura lui Dumnezeu, Sf. Ioan foloseşte cuvântul ca pe o adevărată hrană a sufletului, dar şi ca pe o forţă ce poate schimba, modela, forma şi îndrepta caractere, acel cuvânt – ctitor „cuvântul care zideşte”.

Pentru a da roade şi pentru a „zidi” cu adevărat, „înlănţuirea cuvintelor trebuie să fie ca un şuvoi puternic” –, subliniază astfel prin aceasta regulile discursului oratoric: cursivitatea şi forţa semnificaţiei.

Din bogăţiile oratorice ale lui Ioan Gură de Aur, redăm un pasaj referitor la „Măreţia lui Dumnezeu”.

„Dumnezeu e mare în sine însuşi, Dumnezeu este mare în lucrurile sale. În sine însuşi Dumnezeu este Fiinţa Infinită, Perfecţiune fără margine. Veşnicie fără sfârşit, Frumuseţe fără amestecare, Dumnezeu ne este inaccesibil. El locuieşte, în lumină neapropiată. Nimeni nu l-a văzut pe Dumnezeu, nici nu poate să-l vadă”.

Şi „Nimeni nu cunoaşte pe Dumnezeu decât Fiul. Însă acest Dumnezeu, atât de mare, atât de neaccesibil în El însuşi, a socotit demn să ni se arate nouă sub vălul lucrurilor create, şi dacă măreţia sa cea intimă ne scapă, măreţia pe care o îmbracă lucrurile sale ni-l fac cunoscut în mod minunat.”[1]

Interesantă este şi caracterizarea făcută cu mult înainte de Xenophan (570-480 î.Hr.), celebrul gânditor grec:

„Dumnezeu nu se aseamănă nici cu gânditorii, nici cu gândirea. Spiritualitatea sa nu este cu nimic ţărmurită. El este numai văz, numai gândire, numai auz şi cu spiritualitatea raţiunii sale conduce totul... Dumnezeu este veşnic nedevenit şi de aceea este netrecător, căci ceea ce este trecător e sortit apunerii... El rămâne mereu în acelaşi loc nemişcat. Nimic nu-l poate determina să se mişte... Fără nici o oboseală conduce Universul numai prin puterea gândirii spiritului său”.

4. Retorica homerică.

Influenţa Greciei antice asupra civilizaţiei europene de mai târziu, aportul său esenţial la constituirea acestei civilizaţii sunt atât de evidente încât, prin tradiţie, originea unor ştiinţe sau arte este plasată în poemele homerice.[2]

Nici retorica nu face excepţie în această privinţă, cele dintâi manifestări ale elocvenţei fiind localizate în *Iliada şi Odiseea*. Eroii ambelor epopei ţin discursuri în cele mai diverse situaţii, se exprimă cu un talent oratoric ieşit din comun, atunci când trebuie să-şi susţină, cu argumente, punctul de vedere în faţa auditoriului, ceea ce i-a determinat pe unii cercetători să facă referiri la o „retorică homerică”, concretizată tocmai în aceste cuvântări.

Aproape jumătate din *Iliada* şi peste două treimi din Odiseea sunt alcătuite din discursurile personajelor în acţiune, care ating uneori lungimi considerabile. Eroilor homerici, elocvenţa le apare ca unul dintre cele mai mari privilegii:

„Zeii doar nu ne împart tuturor toate bunele daruri;
Chipul frumos şi gânduri aşezate şi darul vorbirii
Unu-i urât; însă zeul îi dete în schimb cuvântarea;
Lumea-l priveşte cu drag de câte ori el cu sfială
Vorba începe-ntre cei adunaţi şi limpede curge
Toţi îl privesc ca pe un zeu, când el se arată pe uliţi.”[3]

După cum e cunoscut,[1] Iliada este, de fapt, un episod al războiului troian în care aheii asediază *Troia*[2] în urma răpirii frumoasei *Elena*, soţia regelui *Menelau*,

[1] *Bogăţiile oratorice ale Sfântului Ioan Gură de Aur*, traducere din limba franceză de diacon Gheorghe Bărbuţ, Editată de Mănăstirea „Portăriţa” jud. Satu Mare, 2002, p. 4.

[2] Aşadar, *Homer*, despre care *Herodot* povesteşte că ar fi trăit în jurul anilor 850 î.Hr, tradiţia reprezentându-l bătrân şi orb, rătăcitor prin oraşele Eladei, înconjurat de gloate venite să-l asculte, ar fi părintele nu numai al *epopeei, al poeziei*, dar şi al *retoricii*.

[3] Homer, *Odiseea*, Editura de stat pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1959 (traducere G. Murnu).

de către *Paris,* fiul lui *Priam*, bătrânul rege al *Troiei*: personajele divine şi umane, incidentele şi discursurile, forţa caracterelor fac din această epopee o operă nemuritoare. *Ahile,* eroul care acceptă o clipă de glorie în locul unei vieţi eterne oferite de mama sa zeiţa *Thetis,* este în prim planul acţiunii. După o scurtă confruntare cu Agamemnon, el se întoarce în luptă pentru a-şi răzbuna prietenul, pe Patrocle, şi îl ucide la rândul său pe *Hector,* fiul cel mare al regelui *Priam.* După 10 ani de asediu, cetatea este cucerită. Pentru acesta a fost nevoie să se recurgă la stratagema cunoscută sub denumirea de „calul troian”.

În *Iliada* se menţionează că *Peleu* îl încredinţează pe *Ahile* lui *Phoenix* pentru ca acesta să-l înveţe pe erou arta vorbirii frumoase şi să-l formeze ca bun orator („să fie convingător în cuvinte şi viguros în fapte”). Este prima atestare în domeniu şi, de altfel, în aceeaşi epopee există versuri care lasă să se presupună chiar existenţa, în epocă, a unor concursuri de elocvenţă: „Puţini dintre tinerii săi prieteni îl întreceau când, în adunări, îşi disputau gloria elocvenţei”.

Şi ceilalţi conducători ahei, în special *Nestor şi Ulise* erau neîntrecuţi la vorbă.

De altfel, *Nestor*, considerat „întâiul înţelept al oştirii”,[3] este cel care a reuşit să-i împace pe *Agamemnon* şi *Ahile.* Talentul său oratoric rezultă din următoarele versuri:

„... Atunci se ridică
Meşterul cuvântărilor şi craiul Pilenilor Nestor,
Căruia graiul din gură mai dulce-i decât mierea...
....
Zice lui Nestor atunci mai marele Agamemnon
Biruri pe ahei, când e vorba de sfaturi cinstite, moş Nestor
....
De-aş fi avut eu asemenea sfetnici vre-o zece cu mine
Iute cădea mai demult a craiului Priam cetate...”

Ulise, la rândul său, era nu numai un viteaz neîntrecut pe câmpul de luptă, ci şi un bun orator:

„Când de pe scaun apoi se sculă cumpănitul Ulise,
Stete cu ochii plecaţi la pământ, cu privirea boltită,
Nu-şi mai clinti el toiagul măcar înapoi ori-nainte,
Ci îl ţinu-nţepenit ca un nepriceput. După faţă

[1] Vârsta Troiei a fost stabilită după descrierea lui Homer a războiului de 10 ani (1193-1183 î.Hr.) prin jurul anului 1250 î.Hr. După cercetări mai recente, existenţa cetăţii este mai veche, fiind fixată între anii 2500-2300 î.Hr.

Privind descrierea acestui conflict îndelungat şi sângeros între ahei şi troieni, a se vedea şi Gheorghios A. Maraveleas, ***Războiul troian*** (traducere de Constantin Alexandru), Editura Militară, 1993.

[2] Troia era o localitate din Asia mică situată în Turcia de astăzi, localitatea numindu-se Isarlâk.

[3] Citatele sunt redate din *Homer, Iliada* (în româneşte de G. Murnu), Editura de stat pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1955.

Asta era, de părea că e şui ori e crunt de mânie
Cum însă prinse din pieptu-i puternicul glas să răsune
Vorbele-i line să curgă din rostu-i ca fulgi de zăpadă
Nimenea n-ar fi putut să se-ntreacă de grai cu Ulise!”

Însuşi *Zeus*, autoritatea supremă a Olimpului şi Universului, este, în Iliada, orator:

„Sus, pe a Olimpului culme, pe cea mai înaltă din toate
Prinse a vorbi *el* apoi şi zeii stau toţi să-l asculte:
Zeilor toţi şi zeiţelor toate, auziţi de la mine
Vorba ce voi să vă spun după a inimii poftă şi vrere
Nimeni să nu se-ncumete acuma porunca să-mi calce,
Nicio zeiţă, niciunul din zeii ceilalţi, ci cu mine
Una să fiţi ca mai iute să-nchei începuta lucrare.
Cum o să simt că vreunul e dus de la noi şi mai umblă
Una din armii s-o ajute, pe-ahei ori pe cei de la Troia
El pe Olimp se va-ntoarce bătut şi făcut de ocară,
Ori îl apuc şi-i dau drumul în bezna Tartarului Negru...”

Pe scutul lui Ahile[1] sunt sculptate procese şi pledanţi:

„Gloata s-adună-ntr-un loc în sobor, între doi e o sfadă,
Dânşii de judecă pentru răsplata, cu care să fie
Răscumpărat un omor. I-asigură unul că dase
Plata, o spune-n vileag, că nimic nu primise;
De-asta ei vor amândoi ca judele s-aleagă ce crede,
Oamenii strigă, fac gură, fiind pentru unul sau altul,
Crainicii însă-i opresc şi fac linişte. Judecătorii
Şed la judeţul lor sfânt pe trepte de netede pietre
La fiecare în mână toiagul strigacilor crainici
Şi se ridică-n picioare şi judecă după olaltă
Stau între dânşii talanţii, doi bulgări de aur răsplată
Judelui, care rostind judecata, mai drept o să fie.”

5. Retorica – o creaţie a grecilor.

Disciplină de sine stătătoare, dispunând de un sistem tradiţional de reguli şi principii referitoare la elaborarea discursurilor, retorica este considerată, nu fără temei, o creaţie a grecilor. Ca în atâtea alte domenii, acestui popor cultivat şi sensibil i se recunoaşte şi aici prioritatea, iar noţiunea de *aticism* – gustul fin şi sigur, puritatea stilistică – definitorie pentru spiritul grec, s-a generalizat.

---

[1] Meşterit de făurarul Olimpului Hefaistos, la cererea zeiţei Thetis, după uciderea lui Patrocle şi capturarea armelor (lui Ahile) cu care el luptase.

Unii cercetători apreciază că retorica era cunoscută şi în vechea cultură chineză şi indică. În China, se pare, în perioada secolului V-III î.Hr. existau şcoli de retorică considerate „unul dintre cele mai mari monumente ale istoriei chineze”.[1] O astfel de şcoală era *Mo Tseu*, unde se studia teoria adeziunii, în care intrau preocupări de limbă, stil şi argumentaţie.

Dar, retorica nu putea să apară, să înflorească şi să se consolideze decât într-un sistem de guvernare democratic, în care puterea poporului să constituie esenţa organizării şi conducerii sociale, iar dreptul să reglementeze corect conduita oamenilor.[2]

Zorii democraţiei, afirmarea dreptului şi a retoricii au apărut în Grecia antică, acum mai bine de 2500 de ani, graţie unor minţi luminate, pline de înţelepciune, vizionare, ce strălucesc şi vor străluci veşnic.

Nimic nu ar fi fost posibil dacă nu ar fi existat legiuirile lui *Solon* (640-558 î.Hr.), reformele lui *Pericle* (490-429) sau contribuţia altor învăţaţi celebrii, filozofi, oameni politici şi de stat.

Solon este cunoscut ca unul din cei mai *mari legiuitori* ai tuturor timpurilor şi părinte al *democraţiei*.[3]

A reformat Constituţia Atenei şi a elaborat personal numeroase legi civile şi penale. A pus bazele dreptului familiei, ale dreptului bunurilor, precum şi pe cele ale dreptului procesual. Oricine era vătămat în drepturile lui putea să-l acţioneze în judecată şi să-l urmărească pe vinovat. A abolit constrângerea prin corp; a interzis împrumutul de bani luând drept garanţie persoana debitorului, ceea ce a reprezentat o imensă eliberare socială.

Solon îşi descrie propria reformă juridică, astfel: „Ea poate mai bine decât orice altceva să depună mărturie în favoarea mea la tribunalul istoriei, ea, mama slăvită a zeilor. Ţara neagră din trupul căreia eu am smuls atunci stâlpii de hotar înfipţi pretutindeni; sclavă odinioară, ea este azi liberă. Eu i-am readus la Atena, patria lor întemeiată de zei, pe nenumăraţii fii ai ei vânduţi mai mult sau mai puţin pe drept, după cum i-am readus şi pe unii care fuseseră împinşi de cumplite nevoi să se exileze şi care de atâta îndelungată rătăcire prin străinătăţi, uitaseră limba de acasă; altora, rămaşi pe loc, dar care îndurau o nedemnă sclavie şi tremurau la orice toană a stăpânilor lor, le-am redat libertatea. Am făcut asta prin puterea legilor îmbinând constrângerea cu dreptatea. Şi am urmat acest drum până la capăt, aşa cum m-am angajat.”

Solon, părintele democraţiei, a acordat drept de vot cetăţenilor săraci; a inventat parlamentul bicameral, dublând Areopagul cu un Senat. A socotit astfel

[1] A se vedea M. Gronet, *La pensée chinoise*, Edition Albin Michel, Paris, 1968, p. 343.

[2] Termenul de democrație provine din grecește: *demos*=popor; *cratos*=putere. Deci, „democrația” este sinonimă cu puterea poporului.

[3] A se vedea Philippe Malaurie, *op. cit.*, p. 18-22.

că „cetatea sprijinindu-se pe cele două sfaturi, ca pe două ancore, va fi mai puţin primejduită de zbuciumul valurilor, iar poporul se va arăta mult mai aşezat”.

Pericle, zis şi *Olimpianul*, a dat numele unei epoci (*a lui Pericle*), epoca de aur a Atenei[1], când acesta a devenit centrul economic, cultural, politic al lumii greceşti antice.

Ca şef al partidului democrat, a întărit rolul instituţiilor democratice, consolidând democraţia ca regim politic. Atenienii nu s-au plictisit să-l tot aleagă, timp de aproape 40 de ani fără întrerupere (467-428 î.Hr.), în cele mai înalte funcţii; i s-a recunoscut calitatea de *strategos autokrator*, dându-i-se mai multă putere decât îi acorda Constituţia.

Autentic democrat fiind, cu talent oratoric, Pericle nu a abuzat de democraţie, ci a pus-o în slujba cetăţenilor.

El este cel care a introdus *solda* în armată cu scopul ca chemarea sub arme să nu însemne pentru cei săraci ruinarea familiei; a prevăzut un mic *stipendiu* pentru juraţii din tribunale, cu scopul ca această funcţie delicată să nu rămână un monopol al bogaţilor; a extins cetăţenia asupra unei numeroase categorii de persoane lipsite de acest drept.

Pericle a fost şi un mare protector al artelor şi ştiinţelor. Pe vremea lui au fost ridicate numeroase construcţii, printre care se numără *Partenonul*, cea mai bogată moştenire arhitecturală şi de artă pe care ne-a lăsat-o Grecia.

Au adus o excepţională contribuţie la dezvoltarea retoricii şi alte personalităţi greceşti de seamă, celebrii filozofi, oameni de cultură, retori vestiţi, mânuitori ai cuvântului, ai artei şi ştiinţei persuasiunii: *Pitagora, Corax, Tisias, Gorgias, Antiphon, Protagoras, Socrate, Isocrate, Demostene.*

Tot în Grecia au fost înfiinţate şi au funcţionat celebrele şcoli unde s-a predat retorica: *Academia lui Platon*; gimnaziul *Lykeion* fondat de Aristotel; şcoala din insula *Rhodos*, deschisă de *Eschine* etc.

Superioritatea şi primordialitatea grecilor constau, în primul rând, în aceea că ei au inventat, fondat şi dezvoltat învăţământul retoricii.[2]

La greci, însăşi cultura se făcea mai ales prin arta de a vorbi, care survenea ca mijloc didactic pentru formarea tinerelor generaţii de bărbaţi utili cetăţii lor.

Romanii i-au învins pe greci cu armele şi i-au cucerit[3], dar, la rândul lor, au fost învinşi de cultura greacă.

Retorica a ajuns în antichitatea greacă şi apoi romană la o mare perfecţiune, iar regulile stabilite atunci au format baza incontestabilă a existenţei sale şi astăzi.[4]

---

[1] Indro Montanelli, *Istoria grecilor*, Editura Artemis, Bucureşti, 1996 (traducere de George Miciacio), p. 108 şi următ.

[2] Olivier Reboul, *op. cit.*, p. 6.

[3] Înfrângerea răscoalei Ligii aheene şi distrugerea Corintului în anul 146 (î. Hr.) marchează sfârşitul independenţei Greciei. Iniţial sub supravegherea guvernatorului Macedoniei, ulterior Grecia este anexată acesteia şi devine provincie romană.

[4] Mircea I. Manolescu, *Arta avocatului. Şapte prelegeri*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998,

TEST DE EVALUARE A CUNOȘTINŢELOR[1]

1. Definiţi retorica.

p. 147-148.

[1] Răspunsurile testelor de evaluare a cunoştinţelor, întâlnite la sfârşitul fiecărei unităţi de învăţare vor fi dezbătute în cadrul activităţilor tutoriale.

....

....

....

....

....

2. Definiţi elocvenţa.

....

....

....

....

....

3. Argumentaţi de ce „Iliada” şi „Odiseea”, scrise de Homer sunt cele dintâi manifestări ale elocvenţei.

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

4. Comentaţi porunca Domnului: „Poruncă nouă vă dau vouă: să vă iubiţi unul pe altul, precum Eu v-am iubit pe voi”.

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

5. Enumeraţi cele 10 porunci (*Decalogul*), reguli de conduită în societate:

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

UNITATEA DE ÎNVĂŢARE II

CONTRIBUŢII ANTICE LA APARIŢIA ȘI DEZVOLTAREA RETORICII

1. Pitagora.

Pitagora a trăit, cu aproximaţie, între anii 582-500 î.Hr., fiind îndeobşte cunoscut datorită celebrei teoreme matematice care îi poartă numele.

Dar, el a fost nu doar matematician, ci şi un om politic, filozof, legiuitor şi profesor grec, fondatorul primei şcoli celebre din Grecia antică.

Pitagora era originar din insula Somos, situată aproape de Asia Mică.

Biograful *Diogene Laeritios*[1] a notat că tatăl său – Mnesarchos – consultând oracolul – Pythia –, care l-a vestit de naşterea unui copil minunat prin frumuseţe şi înţelepciune, i-a dat numele de Pitagora – „cel care a fost vestit de Pyitia".

S-a iniţiat în filozofie, geometrie, matematică, politică etc. studiind în Egipt şi Babilon. L-a avut profesor pe Anaximandru[2], elevul lui Thales[3].

În Egipt a stat aproape 22 de ani, fiind trimis la studii chiar de *Polycratos*, tiranul Samosului, care l-ar fi recomandat faraonului Amasis să-i faciliteze accesul la Colegiile sacerdotale.

În Egipt au studiat şi alţi mari învăţaţi greci: Thales, Lycurg, Solon, Platon. Egiptul uimea prin: împărţirea poporului în şapte clase, pietatea lui, grija faţă de morţi, respectul faţă de animale, fastul şi impozanţa manifestărilor religioase.

Din păcate, regele perşilor, Cambyse, fiul lui Cirus, cucereşte Egiptul, iar Pitagora este făcut prizonier şi dus în captivitate, unde a rămas vreme de 12 ani.[4]

Reîntors acasă, maturizat şi înţelept, găseşte o cetate – Samos – coruptă, neinteresată de ştiinţe filozofice. Se pare, totodată, că a intrat în conflict cu tiranul Polykrates datorită ideilor sale, novatoare pentru acele timpuri. De aceea, pleacă în *Sicilia*, la Crotona. [5] Aici, el înfiinţează un fel de confrerie, un gen de ordin

---

[1] A se vedea Jean Mallinger, *Pitagora şi Misterele Antichităţii*, Editura Herald, Bucureşti, 2006, p. 11.

[2] Anaximandru (610-546 î.Hr.), reprezentant al şcolii din Milet, a fost naturalist şi filozof grec. A construit primele cadrane solare şi a întocmit prima hartă geografică în Grecia antică.

[3] *Thales din Milet* (624-546), filozof şi matematician grec. Este formatorul Şcolii din Milet, considerată punctul de pornire al gândirii filozofice europene.

[4] Jean Mallinger, *op. cit.,* p. 14-19.

[5] A se vedea Porphyr, *Viaţa lui Pitagora*, în Pitagora, *Imnurile sacre*, Editura Herald, Bucureşti, p. 7-38; Eduard Schuré, *Mari iniţiaţi…*, p. 186-198.

filozofic – religios – esoteric, având mulţi adepţi, cu scopul de a institui reguli noi, moderne de organizare şi conducere a societăţii omeneşti.

În faţa membrilor Ordinului, el a rostit o serie de discursuri cu scop filozofic şi moral.

Lui Pitagora i s-au atribuit puteri miraculoase: avea darul psihometriei (citea scrisorile închise); făcea să înceteze grindina; punea capăt furtunii; calma marea furioasă; potolea râurile revărsate; vindeca bolnavii prin simpla atingere a lor etc.

Pitagora are merite deosebite: el este primul care a utilizat termenul de „philosophos" în loc de „sophos", precum şi cel de „cosmos"; este descoperitorul ideii de ştiinţă; este întemeietorul acusticii, deschizător de drumuri în astronomie, reformator moral; în domeniul matematicii şi al geometriei s-a dovedit a fi un spirit genial etc.

Prin ideile sale, materializate prin aşa-numitele *legi*[1], a contribuit într-o măsură considerabilă la organizarea cetăţilor greceşti, prefigurând organizarea lumii moderne.

Ulterior, au venit vremuri tulburi în viaţa Crotonei şi a activităţii lui Pitagora: războiul cu cetatea rivală *Sybaris*, răzmeriţa, poporul a preluat puterea şi au fost abolite constituţiile, s-a instaurat haosul şi agitaţiile necontrolate. A apărut un anume *Cylon*, pe care maestrul îl refuzase să facă parte din Ordin. Acesta a ridicat populaţia împotriva lui *Pitagora*, caracterizat ca un „străin periculos, un conspirator împotriva cetăţenilor pe care îi dispreţuia".

A urmat masacrul împotriva adepţilor. Pitagora însă, a dispărut misterios, sfârşitul său rămânând o enigmă. Nu i s-a găsit niciodată trupul şi nici nu i-a fost descoperit locul înmormântării. El continuă să dăinuiască însă, prin geniala sa contribuţie la dezvoltarea civilizaţiei omeneşti.

1.2. Ideile discursurilor lui Pitagora.[2]

În faţa mulţimii ce-i frecventa lecţiile, Pitagora a rostit o serie de discursuri: către tineri, către conducătorii poporului, către femei şi copii.

Tinerilor le făcea elogiul studiului, care trebuie să fie scopul tuturor eforturilor tinereţii, le amintea necesitatea moralei care trebuie să fie o preocupare constantă a tuturor. Face elogiul prieteniei, prima dintre virtuţile omeneşti, cea mai mare comoară pe care o poate poseda un tânăr. „Un prieten - spunea el – este un alt sine – însuşi". În doi, povara este mai uşor de purtat, lacrimile şi bucuriile pot fi împărtăşite. Iar prietenia adevărată exclude egoismul.

---

[1] A se vedea Pitagora, *Legile morale şi politice,* Editura Antet, Bucureşti, 1996.
[2] Jean Mallinger, *op. cit.* p. 22-27.

Pitagora îi învăţa pe tineri să dispreţuiască plăcerile deşarte, care distrug trupul şi slăbesc sufletul, să-şi iubească părinţii, să-i cinstească şi să-i respecte pe bătrâni, fiindcă aceştia, încărcaţi de zile, sunt bogaţi în experienţă.

El a mai relevat un adevăr puţin înţeles atunci, dar şi astăzi: fericirea nu constă în acumularea de bogăţii materiale, care corup inima în loc să o slujească, ci în darurile spiritului şi strălucirea bunătăţii.

Adresându-se conducătorilor, Pitagora le spune că ei, în calitate de deţinători ai puterii politice, sunt, de fapt, datori Cetăţii.

Mare şi frumoasă, Cetatea le-a fost încredinţată pentru a fi păstrată şi transmisă mai departe, neatinsă şi înfrumuseţată, urmaşilor.

Armonia – insistă el – îi este la fel de necesară cetăţii cum este cea a anotimpurilor, ea nu poate fi dobândită decât prin iubire şi înţelegere între cetăţeni.

Anarhia este cea mai rea dintre toate relele pentru că provoacă dezordine şi încalcă regulile stabilite pentru ordinea în cetate. Le cere conducătorilor poporului să nu caute să întreacă cetăţile vecine prin putere militară sau prin bogăţie nemăsurată, ci prin dreptate şi bună-credinţă, fiindcă buna-credinţă păzeşte de ruina interioară, iar dreptatea păzeşte pacea exterioară.

Pitagora îi somează să nu le dea copiilor tristul spectacol al libertinajului, ci să restabilească sfinţenia căsătoriei şi să-şi repudieze concubinele.

Conducătorul trebuie să fie păstorul oilor sale, nu călăul lor.

În discursul către *femei şi copii*, Pitagora considera femeia unul din stâlpii societăţii; însoţitoare a bărbatului şi mamă a copiilor lui, ea este parte activă la bucuriile şi necazurile sale.

Femeia are contribuţia ei de muncă şi de responsabilitate în viaţa socială.

Dar, totodată, *Maestrul* le critică pe cele ce trăiesc într-un lux nesăbuit, care fac excese în veşminte şi podoabe. Acestora le cere să revină la simplitate, să renunţe la excesul de bogăţie care creează desfrâul şi decadenţa. Copiilor le recomandă să fie buni şi să rămână puri. Să fie prieteni şi să nu se certe între ei. Să nu facă paradă de bogăţiile părinţilor lor, fiindcă bunurile materiale nu sunt greu de câştigat, dar sunt uşor de pierdut. Dacă unul suferă o jignire, să ştie să-şi stăpânească mânia, să fie mărinimos cu adversarul, să nu-i păstreze ranchiună, să-i ierte fapta şi să nu încerce să se răzbune.

1.3. Legile lui Pitagora.

Aceste legi sunt, de fapt, reguli, idei, maxime ce privesc viaţa oamenilor, conduita lor, organizarea socială. Ele au fost formulate cu ocazia lecţiilor şi discursurilor susţinute în faţa membrilor Ordinului său, a tinerilor învăţăcei şi a conducătorilor poporului.

Legile lui Pitagora stau la baza celor 12 table romane, deci, în ultimă instanţă, a dreptului roman.

***I. Unele dintre legile sale se adresează chiar... legiuitorilor (conducătorilor)*:**

- Nu lăsaţi oamenilor de stat timpul să se deprindă cu puterea şi cu onorurile;
- Supravegheaţi pe capii poporului; de la ei începe corupţia mulţimii;[1]
- Stăpânitorilor prea ocupaţi cu dările: fructul stors nu mai e bun de nimic;
- Nu daţi legi prea lungi[2], poporul are vederea scurtă;
- Nu-i vorbiţi poporului de drepturile ce le are. Nu îi daţi secretul puterii sale. Ce va face oare cu ea?
- Legiuitor al unui popor necioplit şi greoi! Ai grijă să nu-l faci să-i sară ţandăra vrând să-l mai ciopleşti;
- Înainte de a fi legiuitor, deprinde meşteşugul de pietrar; poporul e asemenea unui morman de pietre neşlefuite;
- Feriţi-vă de legi prea aspre. Un fruct prea acru sterpezeşte dinţii. Nu sterpeziţi dinţii poporului;
- Cârmuitorule! Înainte de a-ţi îngădui o lovitură de stat, măsoară-i efectul!

***II. Şi alte legi se referă la caracterizarea (uneori exagerată) a poporului, a mulţimii*:**

- Mulţimea este aidoma frunzismului neastâmpărat al plopului; se mişcă fără încetare în bătaia vântului;
- Teme-te de mulţime şi întuneric;
- Nu încerca să ţii piept torentului mulţimii; lasă-l să treacă sau retrage-te;
- Poporul e un monstru cu mai multe capete, o masă amorfă, bună numai să slujească de balast corabiei republicii;
- Poporul nu are cuvânt;
- Poporul se aseamănă cu purceii, care după ce termină de mâncat răstoarnă troaca;
- Poporul sub monarhie e un vierme care se târăşte şi se lasă zdrobit, în republică e un urs care îi sufocă pe cei ce trebuie să-l îmblânzească;
- Nu te încrede în tribunalul poporului căci acesta crede orice fără să vadă, te-ar condamna fără să audă.

***III. Unele din ideile sale sunt reflecţii care privesc viaţa, sensul şi filozofia acesteia*:**

- Copilăria e vârsta slăbiciunii şi stârneşte mila. Tinereţea e vârsta puterii trupeşti şi a greşelilor. Bătrâneţea e vârsta neputinţei şi a regretelor. Slăbiciunea, puterea şi neputinţa sunt materialele din care e plăsmuită viaţa omului;[1]

---

[1] După aproape 2000 de ani, *Niccolo Machiavelli* (1469-1527), om politic, scriitor şi istoric renascentist italian scria: „cu cât mai multă putere au oamenii, cu atât mai mult vor abuza de ea şi vor deveni mai obraznici”.

[2] Pitagora avea un respect deosebit faţă de lege: ea trebuie venerată şi iubită ca o mamă.

- Virtuţile omului le numeri pe degete, greşelile pe firele de păr;[2]

- Să nu ai prosteasca părere că prietenii tăi nu se pot lipsi de tine;

- Tatăl va construi o casă pentru copiii săi, aceştia vor face un mormânt pentru tatăl lor.

***IV. Pitagora a pledat pentru nonviolenţă şi toleranţă în relaţiile dintre oameni*:**

- Ia mâinile celui care te-a lovit, strânge-le cu blândeţe între ale tale şi spune-i „fratele meu, te deplâng căci toată mintea îţi stă în braţe!”;

El considera că în lumea noastră totul este doar amintirea a altceva.

De aceea le spunea elevilor săi: „Nu vă voi învăţa nimic nou, vă voi face doar să vă readuceţi aminte”.

V. Alte sfaturi ale sale le privesc pe femei:

- Nu înălţaţi statui femeilor: nu trebuie să se arate în public, nici ele, nici imaginile lor;

- Nu daţi voie caprelor să se apropie de măslini şi nici femeilor să intre în adunările publice;

- Femei! Să aveţi din când în când pretenţia de a fi frumoase – vi se va ierta; să nu pretindeţi însă că aveţi minte;

- Soţia adulteră să nu fie pedepsită cu tăierea nasului ca în Egipt, ci să fie închisă împreună cu complicele ei.

VI. În domeniul oratoriei, Pitagora îndeamnă la acţiune, dar ponderat, măsurat:

- Nu deschide gura dacă nu ai de spus ceva folositor;

- Gura care ştie să păstreze o taină e o comoară;

- Să-ţi placă mai mult elocvenţa naturală a lucrurilor decât retorica cuvintelor;

- Cuvintele nu sunt decât umbra faptelor. Făptuieşte fără să vorbeşti dar nu vorbi niciodată fără să (făptuieşti) acţionezi.

De asemenea, el îndemna la cumpătare în limbaj, în utilizarea cuvintelor:

- În discursurile tale nu înveşmânta ideile mici cu cuvinte mari, pentru că nu faci bine statuii dându-i un piedestal mai bun decât ea;

- Omule de stat! Lasă retorului vorbele încâlcite şi perifrazele.

Pitagora relevă riscul vorbirii necontrolate:

„Cuvintele sunt aidoma săgeţilor: fie că ating ori nu ţinta, odată ce le-ai aruncat, nu mai eşti stăpân pe ele. Fii arcaş prevăzător: nu trimite săgeţi

---

[1] Cu mult mai târziu, dramaturgul irlandez *George Bernard Shaw* (1856-1950) scria: „Tinerețea este o perioadă minunată a vieții, în care acumulăm greșelile pe care le numim experiență”.

[2] Peste mai bine de 2000 de ani, *Theodor Roosevelt* (1858-1919), președinte al SUA (1901-1909) considera: „Omul care nu greșește este omul care nu face nimic”.

dacă nu ştii dinainte cât de departe vor ajunge; chibzuieşte înainte de a spune o vorbă!”.[1]

2. Antiphon – orator şi profesor.

Antiphon (480-411 î. Hr.), este primul dintre cei zece oratori antici enumeraţi de *Plutarh*[2] în „Vieţile celor zece oratori”. Are marele merit de a fi elaborat o formă organizată, un *prototip pentru discursul judiciar*. El împarte pledoaria în cinci segmente: exordiu, prokatasckeue (pregătirea auditoriului), naraţiunea, probele şi epilogul. Cea mai mare atenţie era acordată de către orator argumentaţiei, unele tipuri de argumente fiind împrumutate de la predecesori; a formulat argumente tip pentru a servi cauzelor celor mai diverse; a elaborat teoria verosimilului. De exemplu, conform acestei teorii este neverosimil ca victima să fi fost ucisă de un hoţ, căci nu a fost jefuită, şi nici de un companion de orgii pentru că l-ar fi văzut ceilalţi etc., apoi, eliminând pe rând toate ipotezele, se ajungea la persoana culpabilă.

Antifon spunea ca în exordiu (începutul pledoariei) să susţii că nu ai nici experienţa, nici talentul de a vorbi şi că acestea aparţin adversarului, din cauza căruia s-a pornit şi procesul; „să spui – învăţa el – că vorbeşti în interesul tuturor şi să lauzi dreptatea şi înţelepciunea judecătorilor”.[3]

Opera lui Antiphon cuprinde manuale, discursuri şi tetralogii. Acestea din urmă sunt discursuri pe teme imaginare, structurate conform următoarelor momente: acuzarea, apărarea, replica acuzării şi replica apărării. După cum observăm, aceste părţi coincid cu etapele desfăşurării proceselor din epocă. Se spune că Antiphon ar fi scris o *Techné* şi o culegere de exordii şi epiloguri. De la el ne-au rămas trei discursuri şi mai multe tetralogii[4].

Tucidide[5] îi face un portret sugestiv: „Antiphon a fost unul dintre fruntaşii atenieni care aveau mare putere să gândească şi să spună ceea ce gândise, dar care nu se prezenta de bună voie nici în faţa poporului şi nici în vre-o altă adunare, de

---

[1] Cu atât mai mult, persoanele publice, oameni politici trebuie să fie atenţi la ceea ce spun, să se controleze când fac afirmaţii.

Un exemplu negativ în acest sens este cel al lui *Adrian Cioroianu* – fost ministru de externe, care a declarat, în calitatea oficială pe care o exercita, că cei ce ne fac de râs (rromi în Italia) ar trebui duşi în deşertul Sahara, puşi la muncile cele mai dure, încadraţi în batalioane disciplinare...

A doua zi, a revenit public cu o declaraţie de scuze, dar, după ce „i-a ieşit porumbelul din gură” şi a zburat... (Ovidiu Nahoi, *Cioroianu la final*, în „Adevărul” din 6 noiembrie 2007, p. 2).

[2] Scriitor, istoric şi filozof grec (46-120). Reprezentant al Academiei platoniene. Autor al unei culegeri de 46 de biografii ale unor oameni de stat greci şi romani.

[3] Olivier Reboul, *op. cit.*, p. 11.

[4] Tetralogiile sunt modele de discursuri juridice (pledoarii), elaborate în scop didactic, pentru pregătirea retorică a elevilor. Sunt avute în vedere, în acelaşi timp, atât discursurile acuzării, cât şi cele ale apărării.

[5] Istoric şi om politic atenian (460-396). Admirator şi sprijinitor al lui Pericle (490-429, om politic atenian sub conducerea căreia Atena atinge apogeul). Tucidide a scris „Istoria războiului peloponezian”, purtat între Sparta şi Atena (413-411).

aceea era foarte bănuit de popor din pricina faimei dibăciei sale. Într-adevăr, el era singurul om în stare să ajute cu sfaturi pe cei care înfruntau dezbaterile atât în faţa judecăţii, cât şi, mai ales, în faţa poporului”. Antiphon era o „eminenţă cenuşie” a partidului aristocrat şi un foarte bun orator, care ştie să se disculpe cu măiestrie atunci când e cazul. Se presupune că adunase un material destul de vast – exordii şi peroraţii – pe care îl folosise la redactarea unor manuale de retorică şi a discursurilor.

Inteligenţa şi diplomaţia sa se bazau pe o profundă cunoaştere a afectelor umane, a pasiunilor care îi mişcau sufleteşte pe concetăţenii săi. El este autorul primelor pledoarii scrise din istoria retoricii.[1]

3. Contribuţia lui Corax şi a elevului său Tisias.

Numele lui *Corax* şi ale elevului acestuia *Tisias* sunt legate de începuturile retoricii (judiciare), ca disciplină riguroasă.

Căderea tiranilor, în special a lui *Trasibul* din Sicilia (465 î.Hr.), a fost urmată de numeroase procese de revendicare a unor proprietăţi imobiliare pe care şefii absoluţi ai polisurilor siciliene şi le însuşiseră. De aceea, s-a afirmat că retorica s-a născut din procesele de proprietate, dar la fel de bine se poate spune că ea s-a născut din libertate.[2]

Corax şi Tisias au formulat îndreptare pe care părţile trebuiau să le respecte într-un litigiu: *Cicero* notează (în „Brutus”) că înainte de ce doi retori „nu se respecta nicio regulă, nicio metodă, dar se vorbea îngrijit şi cei mai mulţi îşi citeau discursul.”

Corax era discipolul lui *Empedocle*[3]; el a adunat într-o culegere regulile practice, însoţite de exemple necesare în practica judiciară; acestea au fost publicate de *Tisias* într-o lucrare intitulată „*Techne retorike*”. Era prezentată o schemă tip a planului discursului ce cuprindea, ca orientare, mai multe puncte: preambul, expoziţie, mărturii, indicii, probe, insinuaţie, elogiul, blamul. Fiecare punct din această schemă tip era însoţit de explicaţii privind câteva din cauzele existente atunci.

În legătură cu cei doi retori, ni s-a transmis ***Dilema lui Corax***,[4] o poveste celebră (menţionăm că în greceşte corax înseamnă corb):

„Un oarecare Tisias, auzind spunându-se că retorica este arta de a convinge s-a dus la Corax, pentru a se pregăti în această artă. Dar odată ce el nu a mai avut

---

[1] Pentru exemple, a se vedea Alexandru Ţiclea, *Retorica*, Ediţia a IV-a , revăzută şi adăugită, Editura Universul juridic, Bucureşti, 2012, p. 34-39.

[2] Olivier Reboul, *op. cit.*, p. 9.

[3] *Empedocle* (490-430 î.Hr.), filozof, medic şi poet grec, este unul din primii învăţaţi cu preocupări în domeniul artei cuvântului. Despre el se cunoaşte că a jucat un rol de seamă în politica Agrigentului; a devenit şeful facţiunii populare, a abolit senatul, respingând tirania ce i se oferise şi a adoptat o constituţie democratică (Diogene Laertius. VIII, 63-66).

[4] Preluată din Olivier Reboul, *op. cit.*, p. 10.

nimic de învăţat, a vrut să îl frustreze pe profesorul său de banii promişi. Chemat în faţa judecătorilor, Tisias, se spune, a recurs la următoarea dilemă: Corax, ce ai promis să mă înveţi? – Arta de a convinge pe care tu ai vrut. – Fie, reluă Tisias: Sau m-ai învăţat această artă şi atunci suferă pentru că eu te conving să nu primeşti onorariul, sau tu nu m-ai învăţat şi atunci eu nu-ţi datorez nimic pentru că tu nu ţi-ai ţinut promisiunea. Dar Corax, se spune, a ripostat la rândul său printr-o altă dilemă: – Dacă tu reuşeşti să mă convingi să nu primesc nimic, va trebui să mă plăteşti, pentru că eu mi-am ţinut promisiunea şi te-am învăţat. Dacă tu, din contră, nu reuşeşti să mă convingi, trebuie să mai iei lecţii şi cu atât mai mult trebuie să mă plăteşti. În loc de verdict, judecătorii se mulţumiră să zică: „La un corb înţepcitor (răutăcios) un pui la fel” (sau mai pe româneşte, cum e turcul şi pistolul, ori ce naşte din pisică şoareci mănâncă).

4. Sofiştii[1] şi lecţiile lor.

Sofiştii sunt cei dintâi profesori autentici de retorică, responsabili, în mare parte, atât de erorile, cât şi de reuşitele acestei discipline.

Termenul de *sofist* avea sensul de „învăţat, savant”.[2] Deosebit de cultivaţi, *sofiştii* cutreieră oraşele, dând lecţii tinerilor, cu plată, iniţiindu-i în practica oratorică, esenţială pentru câştigarea puterii în cetate.

Cea mai importantă contribuţie a sofiştilor la dezvoltarea retoricii ca disciplină constă în atotputernicia omului şi a judecăţii sale individuale asupra lumii. Pentru a-şi susţine adevărul propriu, sofiştii îi pun la dispoziţie omului o tehnică a argumentării, o ştiinţă care va fi dedicată în întregime convingerii interlocutorului, auditoriului.

Retorica devine, graţie sofiştilor, un instrument de cunoaştere şi autocunoaştere interdisciplinar.

În centrul preocupării lor se află omul, capacitatea sa de cunoaştere, pe care ei o consideră cu totul relativă şi nesigură. Argumentarea lor era deosebit de subtilă, căutând să asigure întotdeauna succesul, chiar dacă uneori, cauza apărată nu oferea prea multe posibilităţi de argumentare.

Pentru *sofist*, lumea înconjurătoare nu are nici valoare în sine, ea nu există prin sine însăşi, ci numai în raport cu fiinţa umană care o percepe şi o judecă. De altfel, *Protagoras* unul dintre cei mai cunoscuţi sofişti, va spune: „omul este măsura tuturor lucrurilor”.

O asemenea gândire conduce în mod firesc la agnosticism: din moment ce nimic nu mai e sigur, înseamnă că adevărul asupra originii şi esenţei acestei lumi nu mai putea fi cunoscut. Dar nu numai atât; niciun adevăr nu poate fi accesibil

[1] W.K.C. Guthrie, *Sofiştii*, (traducere de Mihai C. Udme, Editura Humanitas, Bucureşti, 1999).

[2] „Sophistes” adică „învăţător care formează spiritele” sau „profesor de înţelepciune”. El cuprinde atât pe cei care se ocupau cu ştiinţa, cât şi pe cei care predau retorica. Sofiştii au format curentul cultural cu aceeaşi denumire pe la mijlocul secolului V-IV î.Hr.; erau intelectuali cu vaste cunoştinţe.

cunoaşterii umane, pentru că totul este doar aparenţă, impresie de moment a celui care percepe un fenomen.

Lecţiile lor erau urmărite de tineri cu deosebit interes; sofiştii le vorbeau despre arta elocinţei, despre filozofia vieţii şi lupta politică.

Aşadar, sofiştii sunt cei dintâi profesori de retorică, iar sfaturile lor erau căutate mai ales de cei tineri, care erau însetaţi de glorie, dorind să ajungă la conducerea cetăţii. Însă pentru a participa cu succes la viaţa politică nu e suficient să cunoşti filozofia, arta, literatura, astronomia, gramatica. Este indispensabilă capacitatea de a convinge, pe care numai retorica o poate dezvolta.

Cei mai iluştrii dintre ei sunt: *Protagoras din Abdera* (485-411 î.Hr.), *Gorgias din Leontinoi* (485-380 î.Hr.) şi *Prodicos din Keos* (360-398 î.Hr.).

4.1. Protagoras.

Este cel mai important gânditor din mişcarea sofistă, prieten cu Pericle[1], Euripide[2] şi Socrate[3]. Ideea fundamentală a concepţiei sale este concentrată în maxima: „*Omul este măsura tuturor lucrurilor, a celor ce sunt, întrucât sunt şi a celor ce nu sunt, întrucât nu sunt*”. Acuzat şi condamnat pentru impietate, Protagoras părăseşte Atena şi moare într-un naufragiu. El ar fi scris mai multe cărţi: *Adevărul, Despre contraziceri, Despre zei*.

Teza potrivit căreia omul e măsura tuturor lucrurilor, constituie, în planul cunoaşterii expresia unui subiectivism şi în acelaşi timp, ea semnifică interdependenţa între subiect şi obiect.

Omul consideră lumea în raport cu adevărul şi cu eroarea, criteriu just în evaluarea realităţii, pentru că înseamnă o autoreflecţie şi o conştientizare a sinelui. Este o teză de bază a umanismului ce recunoaşte că omul are capacitatea de a-şi făuri propria istorie.

Platon a înţeles cuvintele sofistului în sensul că omul poate judeca toate problemele bazându-se pe propriul său intelect, dar discipolii filozofului, pornind de la ideea că „omul este măsura tuturor lucrurilor”, au ajuns la concluzia că el îşi poate justifica orice acţiune, îşi poate stabili o ierarhie de valori singulară, ceea ce poate duce la acreditarea amoralismului şi a egoismului.

Dialectica lui Protagoras se sprijinea pe 2 teze:

- în orice problemă există două puncte de vedere opuse;
- putem face să triumfe teza mai slabă în detrimentul celei mai tari.

---

[1] *Pericle* (420-429 î.Hr.), om politic atenian, conducător al partidei democratice. Sub conducerea lui, democraţia greacă cunoaşte apogeul dezvoltării; Atena devine centrul economic, politic şi cultural al lumii greceşti.

[2] *Euripide* (480-406 î.Hr.), poet şi filozof grec. Alături de Eschil şi Sofocle, este considerat creator al tragediei clasice.

[3] *Socrate* (469-399 î.Hr.) a fost unul dintre cei mai de seamă filozofi greci. Cei mai importanţi discipoli ai săi au fost Platon şi Xenofon.

Pe baza acestora se puteau descoperi argumente necesare pro şi contra, pentru că, neexistând un criteriu obiectiv care să ne ajute în descoperirea adevărului, tot efortul trebuie făcut pentru a demonstra că teza susţinută este mai verosimilă ca cea a adversarului.

Cu prilejul redactării legilor oraşului sicilian *Turia*, Protagoras a enunţat un concept modern şi îndrăzneţ: „pedeapsa este un mijloc social preventiv de intimidare a potenţialilor infractori şi nu unul de răzbunare împotriva făptuitorului."

Protagoras este un ateu, refuzând să discute existenţa zeilor din cauza unor obstacole insurmontabile: „în ceea ce-i priveşte pe zei, nu sunt în măsură să ştiu dacă există, căci multe ne împiedică să ştim, de pildă, faptul că nu ni se dezvăluie şi scurtimea vieţii."

Această concepţie i-a atras condamnarea pentru impietate şi, după cum spuneam, şi-a găsit moartea încercând să scape de execuţie.

Protagoras este considerat ca primul om de cultură care s-a ocupat de gramatică; este şi fondatorul euristicii – cea care a existat înaintea dialecticii.

4.2. Gorgias.

Gorgias din Leontinoi (485-380 î.Hr.) a fost profesorul marelui istoric Tucidide[1]; venerat în oraşul natal, unde s-au bătut monede cu chipul lui, Gorgias s-a stabilit spre sfârşitul vieţii la Atena, în care a trăit până la vârsta de 105 ani. A fost un mare filozof şi retor. Tezele gândirii sale sunt următoarele:

- nu există nimic;
- dacă ar exista ceva, nu ar putea fi cunoscut;
- dacă ar exista şi ar putea fi cunoscut, cunoaşterea n-ar putea fi comunicată, deoarece cuvântul este un semn cu totul deosebit de lucrul pe care îl semnifică; aceeaşi reprezentare nu poate fi în două minţi diferite.

El ar fi scris o lucrare *Despre natură* şi mai multe discursuri printre care un *Elogiu al Elenei*.

Gorgias apare în momentul constituirii prozei artistice. Pentru el retorica este menită să convingă, iar poezia să creeze iluzii, să determine instalarea unei stări ireale, miraculoase. Credinţa sa este că *vorbele au o putere magică şi prin cuvânt pot fi stăpâniţi oamenii*.

Oratorul poate vorbi convingător despre orice, respectând concordanţa dintre sens şi forma cuvântului, utilizând antiteza şi simetria.

Retorul distinge trei tipuri de discursuri:

- discursuri publice (elocinţa din tribunale şi din adunări);
- dispute filozofice;

[1] *Tucidide* (460-396 î. Hr.), istoric şi om politic atenian, admirator şi sprijinitor al lui Pericle. A scris „Istoria războiului peleponesiac".

- discursuri ştiinţifice (pe subiecte din natură).

Gorgias, ca şi ceilalţi sofişti, nu se mulţumea să predea elevilor numai cunoştinţe generale despre elocinţă, ci căuta să le formeze gustul, să-i familiarizeze cu metode şi procedee valabile pentru toate tipurile de discurs, în scopul de a-i face capabili să susţină sau să combată la fel de bine aceeaşi teză.

Momentul apariţiei lui *Gorgias* este cel în care proza prinde să se constituie, desprinzându-se de particularităţile prozatorilor ionieni şi ale tragicilor.

Limba lui Gorgias este una deosebită de cea vorbită. Vocabularul lui abundă în termeni şi expresii poetice.

Faţă de elocvenţa bărbătească a începuturilor, şcoala lui Gorgias putea fi considerată o corupătoare a bunelor tradiţii. Este motivul pentru care Socrate s-a declarat adversarul unui asemenea mod de utilizare a tehnicii persuasive, punând mai presus de orice adevărul.

S-a păstrat din discursurile lui Gorgias un exemplu nemuritor de elocinţă „*Elogiul Elenei*”, prototipul femeii fatale, *casus belli*, pentru greci.

Cum poate fi ea iertată pentru nenorocirile pe care le-a provocat compatrioţilor săi?[1]

Oratorul enumeră cauzele posibile ale răpirii produs prin forţă sau prin persuasiune sau a căzut pradă dorinţei.

În nici unul din aceste cazuri Elena nu a putut dispune în mod liber de voinţa ei. Insistând asupra răpirii cu ajutorul puterii de convingere datorate elocinţei, Gorgias face un adevărat elogiu al acestei arte: „discursul este un tiran atotputernic; cuvântul, un minuscul element material, complet invizibil, duce la desăvârşire operele divine; căci verbul poate face să înceteze teama, să risipească suferinţa, să trezească bucuria, să sporească mila.”

Remarcăm, ca trăsături dominante ale gândirii sofiştilor, agnosticismul şi relativismul pragmatic. Dacă omul e măsura tuturor lucrurilor, înseamnă că fiecare posedă un adevăr al său şi toate sunt valabile, că toate valorile noastre estetice şi morale sunt nişte convenţii, fapt ce determină importanţa retoricii în stabilirea unei ierarhii axiologice.

Dacă nimic nu există sau nu poate fi cunoscut ori comunicat, înseamnă că elocinţa este atotputernică, iar cuvântul nu se mai supune nici unei determinări exterioare.

Acesta este legătura intimă între gândirea sofiştilor şi modul de abordare a retoricii, propriu acestora.

Scopul acestei retorici nu este acela de a descoperii adevărul, ci de a domina cu ajutorul cuvântului, ea nu este destinată cunoaşterii, ci puterii.

---

[1] Este vorba de *războiul troian*.

4.3. Prodicos.

Prodicos din Keos (460-398 î.Hr.) a fost elevul lui Protagoras şi s-a bucurat de admiraţia lui *Socrate*. Ca sol, a făcut multe călătorii la Atena, ţinând cu aceste ocazii conferinţe care au avut mult succes printre intelectualii vremii.

Cercetările sale se referă la domeniile fizicii, religiei şi moralei. El poate fi considerat fondatorul sinonimiei pentru că a studiat sensurile şi nuanţele de sens apropiate ale cuvintelor, lucru important în definirea termenilor şi semnificaţiilor acestora.

Prodicos se considera „filozof al naturii şi sofist”, iar opinia sa era aceea că binele şi răul sunt relative: ceea ce e bine pentru unul nu este bine pentru celălalt şi viceversa.

Ca şi Protagoras, Prodicos este ateu; el îi consideră pe zei simple denumiri pe care oamenii le dau unor elemente utile ale vieţii: „Demeter” pentru pâine, „Dionisos” pentru vin, „Poseidon” pentru apă, aşa încât, după opinia sa, zeii nu există.

Prin urmare, teza „omul este măsura tuturor lucrurilor” este aplicată aici pe deplin, zeii nefiind altceva decât nişte creaţii ale imaginaţiei umane. Prodicos, ar fi scris un tratat *Despre natură*, care s-a pierdut. Dintr-o altă lucrare „*Despre Heracles*” a rămas un fragment, transcris de Xenofon în lucrarea *Amintiri despre Socrate*.

Tânărul Heracles, lipsit de experienţa vieţii, este pus în faţa unei alegeri; el întâlneşte două femei, *Virtutea şi Desfrâul*, care încearcă să-l atragă fiecare pe drumul său.

Deci, în spiritul concepţiei sofiştilor, Prodicos crede că omul poate să-şi aleagă singur destinul şi să-şi construiască propria istorie prin voinţa sa.

Heracles ascultă argumentele celor două femei; în cele din urmă prevalează valorile morale, atât de dragi elenilor: „Fără muncă şi statornicie, zeii nu hărăzesc nimic frumos şi cinstit oamenilor... Dacă vrei ca toată Grecia să-ţi admire virtutea, trebuie să încerci să fii de folos întregii Grecii; dacă vrei ca pământul să-ţi dea cu hărnicie roadele sale, trebuie să-l munceşti”.

5. Platon - viaţa şi opera sa.

Platon (427-347 î.Hr.) a fost în primul rând un mare filozof şi gânditor al antichităţii şi doar într-o anumită măsură retor. Dar, ne oprim puţin asupra lui pentru „*bogăţia retorică*” de care a dat dovadă în scrierile sale.

Numele său adevărat era Aristocles, Platon fiind o poreclă, însemnând cel „lat”, „întins”, datorită aspectului său fizic. După tată se trăgea dintr-un rege, iar

după mamă, se înrudea cu *Solon*[1], unul din cei 7 înţelepţi ai Greciei şi mare legiuitor.[2]

Căutând să deprindă măiestria cuvântului, *Platon* s-a îndreptat spre *Socrate*, înţeleptul atât de original, care trăia în mijlocul cetăţii „*vorbind unora şi altora, întrebându-i, punându-i în încurcătură, trezindu-le neliniştea şi nesiguranţa*”.

El era expresia cea mai desăvârşită a acestei arte, pe care o folosea în scop pedagogic şi purificator totodată, pentru aflarea drumului spre virtute şi înţelepciune.

Se spune că la vârsta de 20 de ani, când l-a cunoscut pe Socrate, Platon, uimit de arta discuţiei, a controversei pe care o stăpânea acesta, şi-a ars toate producţiile literare anterioare şi nu şi-a mai părăsit maestrul până la moartea acestuia. Prin arta dialogului, printr-un ansamblu de procedee logice, îndeosebi prin inducţie, Socrate s-a străduit să definească o serie de concepte de bază ale istoriei culturii, cum ar fi Binele, Frumosul, Adevărul etc. Geniile acestor doi filozofi – de la primul nu ne-a rămas nimic scris, în schimb de la *Platon* s-a păstrat întreaga operă, care prezintă şi ideile filozofice ale lui Socrate, aflat mereu în prim planul dialogurilor platoniciene –, geniile lor, spuneam, s-au împletit atât de strâns încât, toată ascuţimea critică a câtorva veacuri de analiză filozofică, plus erudiţia şi sensibilitatea de interpretare a filozofilor din veacul al XIX-lea nu au fost în stare să le despartă.

Când Socrate a murit, Platon avea douăzeci şi opt de ani. El pleacă din Atena, poate şi din teama de a nu fi urmărit şi lovit ca discipol al celui care fusese osândit să bea cucută. A călătorit prin lume 12 ani. La Megara l-a întâlnit pe *Euclid*, filozoful, alt discipol al lui Socrate (care a trăit între 450-380 î.Hr.).

Călătoreşte în Egipt pentru a se iniţia în vechea înţelepciune a preoţilor egipteni.

La patruzeci de ani se întoarce la Atena, cumpără un teren în grădinile lui Akademos, unde întemeiază viitoarea „Academie”. Din câte ştim, şcoala avea săli de cursuri, bibliotecă, un templu consacrat muzelor (*museion*), locuinţe (un adevărat campus universitar).

La această Academie se preda şi retorica (de către discipolul lui Platon, Aristotel).

Se pare că opera (scrisă) a lui Platon ni s-a transmis în întregime. Cu excepţia volumului de *Definiţii* şi celor treisprezece *Scrisori*, opera sa este alcătuită din Dialoguri.

Acestea sunt grupate în trei categorii:

---

[1] Om de stat atenian (640-558).

[2] A se vedea pentru amănunte, Constantin Noica, *Viaţa lui Platon*, în Platon, *Euthyphron, Apărarea lui Socrate, Criton,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1997, p. 11-41; Leon Robin, Platon, (traducere de *Lucia Magdalena Dumitru*, Editura Teora, Bucureşti, p. 9-49).

I. Dialoguri de tinereţe: *Hippias Minor, Hippias Maior, Protagoras, Apărarea lui Socrate, Criton, Alcibiade, Charmide, Laches, Lysis, Euthyphron, Gorgias (sau despre retorică);*

II. Dialoguri de maturitate: *Menexen, Menon, Euthidem, Crathyl, Banchetul, Phaidon, Statul, Republica, Phaidros*;

III. Dialoguri de bătrâneţe: *Parmenide, Theetet, Sofistul, Politicul, Omul politic, Timaios, Critias, Philebos, Legile.*

Aceste trei categorii de dialoguri sunt tot atâtea etape în evoluţia filozofiei lui Platon. Pentru marele filozof, lumea perceptibilă este într-o continuă schimbare şi de aceea asupra ei nu putem avea decât *o opinie, o părere*, care este subiectivă, bazată pe senzaţii şi percepţii.

Dincolo de această lume iluzorie, trecătoare, există o altă lume, a ideilor – spune Platon –, eternă şi imuabilă, ce constituie adevărata existenţă. Ideile întruchipează perfecţiunea, veşnic aceeaşi, iar lucrurile nu sunt decât copii ale ideilor. Aceste idei se află în suflet, care fiind etern, la rândul său, ca şi ideile, îşi aduce aminte de ele, cunoaşterea nefiind altceva decât o reminiscenţă, o reamintire a ideilor primordiale.

Ideile sunt modele, prototipuri eterne ale unor concepte abstracte. În ierarhia ideilor, primul loc îl ocupă ideea de Bine, care înalţă sufletul. După *Platon* e mai bine să înduri o nedreptate decât să o faci. Răul şi nedreptatea sunt boli pentru suflet, iar scopul filozofiei este tocmai de a-l conduce pe om în lumea ideilor.

Societatea perfectă, imaginată de *Platon* (în Republica[1]) trebuie să aibă în vârful piramidei sociale pe filozofi, apoi militarii şi, în sfârşit, la bază, pe cei ce muncesc.[2]

5.1. Atitudinea lui Platon faţa de retorică.

Platon accepta retorica! Era un curent căreia nu i se putea opune nimeni; era o realitate şi o necesitate. Dar, o făcea cu rezerve şi cu amendamente.

Pentru *Platon* retorica nu este o ştiinţă, deoarece operează cu verosimilul, cu plauzibilul şi probabilul.

Un punct în defavoarea retoricii îl constituia pretenţia de a asigura succesul oricărei teze, indiferent de dreptate şi adevăr. Retorii contraargumentau spunând că nu există o dreptate absolută, ci numai cea care se obţine, iar susţinerea în mod succesiv a unei poziţii pro şi contra în aceeaşi cauză avea rolul de a descoperi care sunt argumentele adversarului, spre a-l putea învinge mai uşor.

Oratorul, pentru a avea succes, trebuie să fie pregătit:

---

[1] A se vedea Platon, *Republica* (traducere de Dumitru Vanghelis), Editura Antet, Bucureşti.

[2] Departe de a fi un pesimist sau sceptic, *Platon* a notat: „Cu cât gândesc mai mult, cu atât mă întreb mai tare dacă-mi folosește la ceva”.

„Până când oratorul nu cunoaşte adevărul despre fiecare lucru spus sau scris de el; până când nu este în stare să definească, în el însuşi, întregul obiect al expunerii sale şi apoi, odată astfel definit, să-l subdividă în speciile sale, sfârşind cu cea indivizibilă; până când, datorită unei analize, întemeiată pe aceeaşi metodă, a naturii sufletului, el nu ajunge să descopere specia care corespunde fiecărei naturi; până când nu statorniceşte şi nu organizează cuvântarea în funcţie de asta, adică adresând unui suflet pestriţ vorbiri pestriţe, în care se armonizează toate modurile, iar unui suflet cu alcătuire simplă vorbiri cu alcătuire simplă — până atunci el nu va reuşi, nici pentru a da învăţătură, nici pentru a convinge, să mânuiască genul orator cu toată arta pe care o presupune natura acestuia."[1]

6. Activitatea şi opera lui Aristotel.[2]

Aristotel, denumit şi *Stagiritul*[3], după oraşul natal în care s-a născut, Stagir (colonie grecească în inima Traciei), a trăit între anii 384-322 î.Hr.

Este considerat mintea enciclopedică a antichităţii; a sintetizat în opera sa ansamblul cunoştinţelor filozofice şi ştiinţifice dobândite de antichitatea greacă până la el. A pus bazele multor discipline noi: logica, psihologia, etica, politica, estetica, zoologia.

Elev şi discipol al lui Platon a studiat şi a fost profesor la Academia acestuia vreme de 20 de ani unde a predat chiar Retorica.

El însuşi fondează o şcoală un *gimnaziu* (liceu), care să concureze cu Academia lui Platon. Lecţiile le preda nu stând la catedră, ci plimbându-se cu învăţăceii prin campus. De aici denumirea metodei sale de predare – *peripatetica* (la plimbare).

Se pare că şcoala sa a fost sprijinită material de Alexandru Macedon, având în vedere că acesta, în timpul tinereţii sale a beneficiat de învăţătura marelui gânditor grec.

Aristotel a fost mai întâi om de ştiinţă şi apoi filozof. El a fost primul care a încercat să clasifice speciile animale, împărţindu-le în „vertebrate" şi „nevertebrate", să schiţeze a teorie a genezei şi să instruiască trăsăturile de caracter ereditare; a răspuns la problemele filozofice ale sufletului prin cele anatomice ale trupului.[4]

În timp ce la Platon realitatea era umbra unor principii absolute, a ideilor eterne, *Aristotel* considera că realitatea este întruchipată în lucrurile existente deja în mod

---

[1] *Ibidem*, p. 143.

[2] A se vedea Philippe Malaurie, *Antologia gândirii juridice* (traducere Doina Jela – Despois), Editura Humanitas Bucureşti, 1996, p. 32-37; Indro Montanelli, *Istoria Grecilor* (traducere George Miciacio), Editura Artemis, Bucureşti, 1996, p. 174-278.

[3] *Stagiritul* este, ca figură de stil, metonimie de loc.

[4] Indro Montanelli, *op. cit.,* p. 277.

individual. N-are rost să dublăm această realitate, presupunând că există alta deasupra ei, alcătuită din tipare eterne. Esenţa este în lucruri, universalul nu există alături şi separat de lumea contingentă. Meritul lui constă şi în fixarea anumitor concepte filozofice: materie, formă, act, substanţă; acesta din urmă fiind individuală (o statuie, de exemplu), ea e alcătuită din materie (aramă) şi formă (chipul sculptat de artist).

Artistotel este întemeietorul ştiinţei logicii; el a dat gândirii ştiinţifice o metodă: silogismul, un instrument indispensabil în demersul raţional, mai precis al raţionamentelor prin care gândirea umană poate ajunge la adevărata natură a lucrurilor.

În ceea ce priveşte sufletul omului, acesta este o „entelehie”, un act al corpului. La naştere, el este ca o *tabula rasa* în care se imprimă apoi experienţa vieţii.

Aristotel studiază omul ca *zoon politikon*, ca animal politic, prezenţa sa în activitatea politică fiind caracterizată de morală, iar scopul acestei activităţi fiind fericirea individuală şi socială.[1]

Orice activitate – spunea Aristotel – are un scop. Dar scopul care trebuie urmărit este *binele* pentru că numai el procură fericirea. Supremul bine este exercitarea raţiunii, ceea ce înseamnă practicarea ştiinţei, artei, prudenţei, înţelepciunii, prieteniei. Toate valorile sunt întrupate într-una singură: *virtutea*.

În concepţia sa, dreptul este o virtute care aduce fericirea şi armonia; el permite omului să realizeze ceea ce există mai raţional în el şi deci mai omenesc; legea tinde să-i facă pe oameni mai buni.[2]

Aristotel are un mare respect pentru legi. Datorită lor, grecii sunt oameni civilizaţi, se supun unui principiu de ordine şi libertate şi nu sunt expuşi arbitrariului şi despotismului barbar. Domnia legii este superioară şi trebuie să înlocuiască regimul demagogilor.[3]

Aristotel mai afirma că sunt trei forme de guvernare care prezintă riscul unei degenerări: monarhia în tiranie, aristocraţia în oligarhie, democraţia în demagogie. Cea mai bună formă de guvernare este cea care se adaptează condiţiilor istorice respective şi firii oamenilor.[4]

---

[1] De reținut sunt următoarele idei ale lui Aristotel:

- „Pentru a fi un bun conducător trebuie ă fi fost mai întâi condus”;

- „Critica este un lucru bun pe care poți să-l eviți, nespunând nimic, nefăcând nimic și nefiind nimic”;

Dar, „să nu faci nimic e tare greu. Nu știi niciodată când ai terminat” (*Leslie Nielsen*).

[2] Philippe Malaurie, op. cit., p. 34.

[3] *Ibidem,* p. 36.

[4] Una din afirmaţiile celebre ale lui *Aristotel* este: „Mulţumesc zeilor că m-am născut grec şi nu barbar, liber şi nu sclav, bărbat şi nu femeie”.

Concepţii asemănătoare privind superioritatea bărbatului asupra femeii, caracteristice nu numai antichităţii, au şi alţi gânditori. *Xenofon* de pildă, spunea că „femeia trebuie să vadă cât mai puţin, să audă cât mai puţin, să pună cât mai puţine întrebări, să aibă grijă de casă şi să dea ascultare soţului”, iar *Sofocle* considera că: „podoaba cea mai de preţ a femeii este să tacă, iar

Cele mai importante opere ale lui Aristotel sunt: *Organon, Retorica*[1] (publicată, se pare, în anul 338 î.Hr.), *Poetica, Etica nicomahică, Despre suflet.*

El subliniază că în timp ce dialectica este tehnica discuţiilor, un îndreptar în arta conversaţiei şi a argumentării, retorica este tehnica discursurilor *(techne ton logon)*. În acest fel, ea poate fi considerată o ramură a dialecticii, fiindcă amândouă urmăresc să obţină prin cuvântare o convingere (*pithanon*), să persuadeze auditoriul, fiecare însă cu mijloace proprii.

Dialectica apelează la silogism şi inducţie, retorica la pasiunile auditoriului, spune Aristotel. Scopul său este să extindă cercetarea în domeniul opinabilului – valori, credinţe, aparenţe, verosimil.

În concepţia sa[2], „genurile retoricii sunt în număr de trei, atâtea câte sunt, de altfel, şi clasele de auditori ai discursurilor. Căci discursul este format din trei elemente, şi anume: cel care vorbeşte, subiectul despre care el vorbeşte şi cel căruia el îi vorbeşte, iar scopul se referă la acesta din urmă, adică auditorul. Or, trebuie că auditorul este sau un spectator, sau un judecător, şi că judecătorul se pronunţă fie asupra faptelor petrecute, fie asupra faptelor viitoare. Pe de o parte, cel care se pronunţă asupra faptelor viitoare este, de exemplu, membrul Adunării, pe de altă parte, cel care se pronunţă asupra faptelor petrecute este, de exemplu, judecătorul, în sfârşit, cel care se pronunţă asupra valorii unui fapt sau a unei persoane este spectatorul, încât reiese cu necesitate că sunt trei genuri de discursuri oratorice: deliberativ, judiciar, demonstrativ.

Deliberării îi este proprie când susţinerea, când combaterea; căci întotdeauna cei care deliberează în vederea unui interes particular şi cei care adresează o cuvântare în vederea unui interes comun fac unul sau altul din aceste două lucruri. De cauza judiciară ţine, pe de o parte, acuzaţia, pe de altă parte, apărarea; iar părţile în cauză îndeplinesc în mod necesar oricare din aceste două roluri. În sfârşit, genului demonstrativ îi este propriu, pe de o parte, elogiul, pe de altă parte, blamul. Perioadele de timp proprii fiecăruia dintre aceste genuri sunt: pentru cel care deliberează, viitorul, căci vorbitorul deliberează asupra unor fapte eventuale, fie că le susţine, fie că le combate; pentru cel care pledează, trecutul, căci întotdeauna în legătură cu fapte petrecute pe de o parte acuză, iar pe de altă

---

viaţa unui bărbat valorează mai mult ca viaţa a o mie de femei”.

Pitagora mergea chiar mai departe: „există un principiu bun, care a creat ordinea, lumina şi bărbatul; există şi un principiu rău, care a creat haosul, tenebrele şi femeia”.

Chiar şi mai târziu, *Sf. Augustin* nota: „Trupul unui bărbat e superior trupului unei femei în aceeaşi măsură în care sufletul e superior trupului”.

Sf. Augustin a trăit între anii 345-430. A fost caracterizat: „bărbat plin de elocvenţă şi foarte învăţat” (vir eleqentissimus el doctissimus), un geniu în slujba credinţei şi un sfânt”, „un scriitor de geniu”, „Doctor al harului”, „Doctor al smereniei şi al rugăciunii” etc. (Bernard Sesé, *Sfântul Augustin*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996, p. 7-8).

[1] A se vedea Aristotel, *Retorica* (traducere, studiu introductiv şi index, de Maria Cristina Andrieş; note comentarii de Ştefan–Sebastian Matei), Editura Iri, Bucureşti, 2004.

[2] *Ibidem*, p. 101-103.

parte apără; în sfârşit, pentru genul demonstrativ — prezentul, căci în privinţa unor fapte actuale laudă sau blamează toţi vorbitorii, adesea, însă, ei folosesc mai mult faptele trecute, evocându-le, şi faptele viitoare, presupunându-le.

Pe de altă parte, scopul oricărui discurs este obţinerea credibilităţii, deoarece oratorul trebuie să fie „demn de încredere". Obţinerea credibilităţii este cheia oricărei acţiuni practice, iar caracterul, patosul şi discursul sunt cele trei elemente necesare pentru a obţine convingerea. Un orator persuasiv trebuie să fie în primul rând credibil din punct de vedere etic; trebuie apoi să mişte (*movere*) afectiv auditorul, iar în al treilea rând, pentru a nu cădea în demagogie ieftină, trebuie să argumenteze şi să convingă raţional.

Aristotel dă retoricii o definiţie mai adecvată, deşi mai modestă: ea nu mai este „arta de a convinge pe oricine”, ci arta „de a descoperi tot ceea ce într-un caz dat conţine un potenţial persuasiv”.

Face apoi o raportare la medicină care nu conduce la vindecare în mod sigur, ci îi oferă doar bolnavului şansa de a se vindeca.

Obiectul retoricii este convingerea auditoriului pornind de la fapte verosimile.

Apoi retorica e necesară pentru că adevărul şi dreptatea au mai multă forţă naturală decât contrariile lor. Ar fi o greşeală de neiertat din partea avocatului să nu fie în stare să le asigure triumful.

Marele profesor este de părere că mijloacele de sensibilizare ale auditorului, cum sunt *capatio bene volentiae* şi chiar seducţia prin forma artistică a discursului, nu sunt decât „necesare” şi nu „onorabile”. În partea a III-a a lucrării sale există un pasaj semnificativ pentru destinul Retoricii. „În justiţie n-ar trebui să recurgem decât la fapte şi probe evidente pentru a obţine decizia judecătorului, dar din cauza imperfecţiei morale a acestuia, mijloacele retorice devin un rău necesar”.

Aristotel spunea că retorica trebuie să se sprijine pe psihologie: „câte feluri de suflete, atâtea feluri de discursuri trebuie să existe şi oratorul trebuie să ştie la ce oameni se va potrivi un anumit fel de discurs. Psihologia oratorului îl va învăţa să discearnă cazul în care va trebui să vorbească sau să tacă, să fie concis, vehement sau înduioşător”.

Meritul lui Aristotel este că i-a dat retoricii un sistem coerent de gândire. Retorica presupune un studiu logic, o argumentare temeinică, cunoaşterea psihologiei şi a caracterelor, o stilistică, toate legate între ele prin reflexia filozofică. Tocmai această reflecţie permite să integrăm retorica în sistemul de cunoştinţe, adică în

7. Demostene.

Demostene, care a trăit în aceeaşi perioadă cu Aristotel (384-322 î.Hr.), a fost cel mai mare orator al Greciei antice şi unul din cei mai de seamă oratori ai tuturor timpurilor. Dar, spre deosebire de Aristotel, care a trăit în preajma lui Filip al II-lea, regele Macedoniei şi al fiului acestuia, Alexandru cel Mare, căruia i-a fost profesor, Demostene s-a ridicat cu deosebită energie împotriva acestora, mobilizând poporul atenian contra agresorilor macedoneni.

El s-a născut în *demosul Paiania* din Atica, fiind fiul unui bogat armurier. Tatăl său moare când el are 7 ani şi rămâne în grija unor tutori care îi vor fura averea.

Studiază la Academia lui *Platon* şi ia lecţii de la *Euclid* din Megara.[1] Pentru a-i da în judecată pe tutori, să-şi recupereze bunurile, se pregăteşte trei ani cu oratorul *Isaios*, reputat pentru cunoaşterea dreptului şi pentru succesele lui juridice.

Cariera politică a lui Demostene a fost strălucită, dar totodată sinuoasă. Ea este marcată permanent de eforturile grecilor de a face faţă ameninţărilor macedonenilor. În prima perioadă a activităţii sale politice (351-340 î.Hr.), în calitate de şef al opoziţiei, combate partidul aflat la putere şi se străduieşte să-i mobilizeze pe greci împotriva lui Filip. Din această perioadă datează marile discursuri politice, Filipicele (Philippikos) şi Olintienale (Olynthiokoi).

În cea de-a doua perioadă (340-338 î.Hr.), ca şef al partidului aflat la putere pregăteşte lupa împotriva lui Filip. Timp de paisprezece ani Filip nu putut să facă un pas fără a se găsi în faţa lui Demostene. Proiectele lui abia concepute, erau denunţate Greciei de la tribuna politică de marele patriot atenian.[2]

În perioada următoare, după lupta de la Cheroneea (388 î.Hr.) unde alianţa tebano-ateniană este înfrântă, Demostene, învins, se ocupă în special cu combaterea atacurilor adversarilor săi (în special a lui Eschine). Acuzat de corupţie şi condamnat la o amendă peste puterile lui este obligat să se exileze. Revine în Atena, fiind chemat printr-un decret al poporului şi reîntoarcerea lui este un adevărat triumf (323 î.Hr.). Însă, în anul următor (322 î.Hr.) armata ateniană a fost zdrobită la *Crannon*, de succesorul lui Alexandru cel Mare, Antipatros, şi toată Atica căzu în mâinile macedonenilor. Demostene urmărit de învingători, s-a refugiat în insula *Calauria*, adăpostindu-se în templul lui *Poseidon*, unde se sinucide[3] (avea 62 de ani).

---

[1] Gheorghe Adamescu, *Curs de retorică*, Editura Librăriei „Steinberg”, Bucureşti, 1899, p. 161.

[2] *Ibidem*, p. 162.

[3] Andrei Marin, *Biografia lui Demostene, în Demostene, Eschine, Licurg, pagini alese din oratorii greci*, Editura pentru literatură, 1969, p. 7-8.

După moartea lui, în Grecia îngenuncheată, elocvenţa a început să lâncezească, ceea ce l-a determinat pe *Cicero* să remarce că ulterior în Grecia n-a mai fost nici un orator demn de acest nume.

Demostene reprezintă un exemplu grăitor că oratoria se dobândeşte prin muncă, şi ea nu este numai un dar natural. La început nu a avut succes; de la tribuna politică a fost respins cu huiduieli în două rânduri[1]. Ca să ajungă orator a făcut eforturi supraomeneşti, care au rămas exemple peste veacuri. *Plutarh,* marele istoric, povesteşte că pentru a-şi corija defectele de vorbire lua pietricele în gură; pentru a elimina ticul nervos de ridicare a umărului, îşi agăţa o sabie de gât, care îl înţepa la orice atingere; pentru că vorbea încet şi pentru a se obişnui cu zgomotul mulţimii, îşi declama discursurile pe malul mării; pentru a putea studia în linişte se ascundea într-o peşteră; pe Tucidide, vechiul istoric l-a studiat până la epuizare. Şi la 25 de ani şi-a încercat din nou puterile, acum a avut succes. De aici încolo avea să triumfe întotdeauna în faţa altor oratori şi va deveni unul din cei mai mari oratori ai lumii.

Discursurile lui nu erau un joc de figuri de stil, o broderie de argumente şi contraargumente, dar *cuvintele lui aveau forţă şi vehemenţă, erau impetuoase, demne*. Îl caracteriza o mare energie în gândire care reuşea să încălzească inimile şi să mobilizeze la acţiune. Îşi pregătea auditoriul cu o frază sau două şi apoi ataca în plin subiectul care îl preocupa.

Prin discursurile politice, cele trei „*filipice*” (de la Filip) şi tot atâtea „*olintiene*” (de la Olint) – cetate grecească, ca şi cel asupra situaţiei din *Chersones* (o altă cetate grecească), Demostene dorea să trezească un popor celebru la rândul său, pentru spiritul său de dreptate, umanism, de cultură, dar care începuse să degenereze. Marele orator încearcă să conştientizeze atenienii împotriva indolenţei şi venalităţii; el le reproşa că pactizau cu duşmanul, că îşi trădează patria. (Timp de 14 ani Demostene s-a opus macedonenilor).[2]

Demostene a fost nu numai un mare orator şi conducător politic, ci şi un jurist de seamă al Atenei. S-au păstrat patru discursuri judiciare: *Împotriva legii lui Leptines, Împotriva lui Midias, Asupra ambasadei necredincioase şi Pentru coroană*.[3]

---

[1] Gheorghe Adamescu, *op. cit.,* p. 161.

[2] A se vedea Alexandru Ţiclea, *Retorica*, Editura Universul Juridic, Bucureşti, 2012, p.54-56.

[3] Idem, p.56-58.

8. Cicero.

Marcus Tullius Cicero [1] (106-43 î.Hr.) a fost cel mai de seamă orator al Romei antice şi chiar al lumii, un titan al promovării şi afirmării retoricii. Niciun studiu în materie nu poate face abstracţie de activitatea şi opera sa.[2]

A studiat cu pasiune filozofia, istoria şi dreptul, inclusiv în şcolile din Atena şi Insula Rhodos, cu cei mai renumiţi profesori şi jurisconsulţi ai vremii. S-a îngrijit de vocea şi dicţia sa, şi-a cultivat limbajul şi gestica cu scopul de a deveni avocat, orator şi om politic renumit. A reuşit cu prisosinţă.

Se povesteşte că în insula *Rhodos,* unde a studiat retorica cu *Apollonius, Cicero* a susţinut un discurs cu o măiestrie ieşită din comun. Toţi cei prezenţi au aplaudat cu căldură şi l-au felicitat pe tânărul orator, cu excepţia lui *Molon,* şeful şcolii, care rămăsese trist şi gânditor. La nedumerirea lui *Cicero,* grecul a explicat: „de aici încolo, patriei mele nu îi mai rămâne decât avantajul de a şti că tu ai luat elocvenţa şi ai dus-o la Roma”.[3]

După doi ani s-a întors acasă, aşa cum mărturiseşte, aproape transformat, căci marea încordare a vocii i se potolise, vorbirea nu mai era înfierbântată, plămânii i se întăriseră şi căpătase robusteţe fizică.

A urmat o carieră strălucită de avocat şi om politic, devenind cel mai mare orator al antichităţii, un gigant care continuă şi azi să influenţeze cultura umanităţii.

Cicero a lăsat posterităţii o operă imensă[4], cuprinzând discursuri, tratate (*De oratore, Brutus, Orator*) şi lucrări mai mici de retorică: *Partitiones oratoriae* (Despre părţile discursului), *De optimo genere oratorum* (Despre cel mai bun fel de elocinţă), *Topica* (Locurile comune); opere filozofice: *Horensius, De finibus bonorum et malorum* (Definiri ale răului şi binelui în sine), *Tusculanae disputationes* (discuţii de la Tusculanum), *De natura deorum* (Despre natura zeilor); opere politice: *De republica, De legibus* (Despre legi), *De oficiis* (Despre îndatoriri), precum şi o bogată corespondenţă, din care s-au păstrat 16 cărţi de scrisori, cele mai multe destinate prietenului său Atticus.[5] Cicero rămâne primul prozator latin şi nimeni nu a depăşit niciodată bogăţia, puritatea, eleganţa şi armonia stilului său. Discursurile lui sunt modele de justeţe şi precizie, de naturaleţe şi vivacitate, încărcate câteodată de patetic sau de ironie fină. Iar

---

[1] Ca orice cetăţean roman, *Cicero* purta 3 nume (*tria nomina*): un prenume (*praenomen*), adică Marcus, un nume de gintă ori gentiliciu (*nomen gentile sau gentilicum*), adică Tullius şi un supranume ori poreclă (*cognomen*). Într-adevăr, Cicero înseamnă mazăre (în latineşte) şi vine de la un bunic.

[2] A se vedea G. Guţu, *Viaţa şi opera lui Cicero*, Opere alese, în Cicero, *Editura Univers*, Bucureşti, 1973, p. 5-63.

[3] Pierre Larousse, *Grand dictionnaire universel*, tome quatrième, Paris, p. 278.

[4] A se vedea Horia C. Matei, *op. cit.,* p. 136.

[5] A se vedea Marcus Tullius Cicero, *Epistolae ad Atticum* (scrisori către Atticus), versiune românească de prof. Constantin Popescu Mehedinţi, Colecţia „Ovidium” 1979.

lucrările sale filozofice sunt monumente istorice şi în acelaşi timp, modele de elocinţă.[1]

Nu a fost domeniu al culturii de care *Cicero* să nu se fi ocupat. De aceea, el a fost considerat cel mai cultivat dintre romani.

Tocmai bogăţia acestei culturi i-a hrănit elocvenţa înnăscută şi l-a propulsat în fruntea marilor oratori.

Cicero a fost admirat şi apreciat chiar de marile personalităţi cu care a fost contemporan.

Octavian Augustus, cel proclamat primul împărat al Romei[2] după căderea republicii, deşi acceptase ca Cicero să fie trecut pe lista proscrişilor şi ucis de Marcus Antonius, *îl considera un mare om de cultură care şi-a iubit sincer patria*; om de stat, orator şi un strălucit scriitor. De altfel, *Augustus* a regretat pierderea lui Cicero. Poate ca o reparaţie l-a numit pe Quintus, fiul oratorului, *augur* apoi *consul* şi, în sfârşit, i-a încredinţat Syria ca proconsul.[3]

Plinius cel Tânăr[4] dorea să-l egaleze în „lucrări”, iar *Seneca*[5] îşi îndemna elevii să-l citească pe Cicero. *Quntilian* spunea că *Cicero* nu este numele unui om, ci numele elocvenţei. Cine ajunge să-l admire, acela să ştie că a reuşit în arta vorbirii.

Cicero începe o carieră strălucită de avocat cu puţin timp înaintea împlinirii vârstei de 25 de ani.

Primul său discurs judiciar care s-a păstrat, rostit în anul 81, este *Pro Quinctio* (în apărarea lui Quinctius).[6]

Cel mai important proces, în care Cicero s-a situat pe poziţia acuzatorului, este cel al lui *Verres* (în anul 70 î.Hr.), care l-a consacrat definitiv ca cel mai mare avocat al Romei antice.[7]

Ca om politic, Cicero, în activitatea sa de pretor şi mai ales consul, a rostit importante discursuri politice. Cele mai cunoscute dintre ele sunt *Catilinarele şi Filipicele*.[8]

Cicero considera elocvenţa arta supremă: „Nimic – spune el – în „*De oratorie*” prin intermediul lui Crassus – nu mi se pare mai încântător decât să captivezi prin puterea cuvântului atenţia unei adunări, să încânţi mintea

[1] Pierre Larousse, *op. cit.,* p. 278.

[2] Între anii 27 î.Hr. – 14 î.Hr. Nepot şi fiu adoptiv al lui Iulius Cezar.

[3] Mircea Duculescu, *Octavianus Augustus*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985, p. 170.

[4] Om politic şi scriitor roman (62-113). Nepot al lui Plinius cel Bătrân (24-79), istoric, filozof şi literat roman.

[5] Lucius Annaeus Seneca (55 î.Hr. – 41 d.Hr.) numit *Retorul*, scriitor latin. A publicat Culegeri de exerciţii retorice („Declamaţii”, „Controverse”).

[6] *A se vedea Alexandru Ţiclea, op.cit., p.59-61.*

[7] *G. Guţu, op. cit., p. 151-159.*

[8] A se vedea *Alexandru Ţiclea, op.cit., p.63-69.*

ascultătorilor, şi să le determini voinţele într-un sens sau altul.[1] Aceasta este prin excelenţă arta care a înflorit întotdeauna la orice popor liber, mai ales în statele aşezate şi paşnice. Căci ce poate fi mai minunat decât ca, dintr-o mulţime nesfârşită de oameni, să se ridice unul care să poată face singur... ceea ce natura le-a dat tuturor putinţa să facă?"[2]

Într-o cetate liberă – afirmă Cicero – elocvenţa este arta supremă –, iar figura adevăratului orator – *icoana cea mai nobilă a omului şi cetăţeanului*.

Un orator – în concepţia lui Cicero – trebuie să întrunească o serie de calităţi, afirmând tot în „*De oratore*": „unui orator trebuie să-i pretindem *ascuţimea de minte a logicianului, cugetarea filozofului, exprimarea aproape ca a poetului, memoria jurisconsultului, vocea tragedianului şi, aş zice, gesturile unui actor celebru. De aceea, nu se poate găsi nimic mai rar pe lume decât un orator desăvârşit*."

Cicero cunoştea bine istoria, care, pentru el, are o importanţă extraordinară: „a nu şti ce s-a întâmplat înainte de a te fi născut înseamnă a rămâne tot timpul copil. Căci ce înseamnă o viaţă de om, dacă nu se împleteşte cu amintirea faptelor din trecut cu viaţa înaintaşilor? Pe de altă parte, evocarea timpurilor vechi şi citarea exemplelor dau discursului, pe lângă un farmec deosebit, autoritate şi credit."[3]

Aşa se explică la marele orator varietatea exordiului şi peroraţiei în diferitele discursuri, trecerea de la un ton grav la cel spiritual şi ironic. Puterea lui de invenţie era extraordinară; stăpânind perfect arta de a crea emoţii din cele mai felurite, cucerind auditorul, încântându-l, făcându-l să râdă, să plângă, să se distreze, să se indigneze, să dispreţuiască, să se înduioşeze, după cum cerea cauza şi scopul urmărit.

Stilul lui Cicero este inimitabil. Marele orator este, de altfel, considerat creatorul prozei latine moderne; însemnătatea lui stă în calităţile stilului său şi numai ca stilist dovedeşte o singură conştiinţă a vorbirii lui.[4]

Elocvenţa şi literatura – afirma Cicero – se adresează omului ca om, atinge interesele lui esenţiale: morale, civice, sufleteşti. El spunea că în oratorie, ca şi în literatură, spre deosebire de alte domenii, judecata celor competenţi coincide cu judecata publicului; aplauzele acestora şi nu aprecierile retorilor fac succesul

---

[1] După mai bine de 2000 de ani, *Winston Churchill*, cunoscutul om politic şi de stat englez, renumit orator, (1874-1965) considera: „Dintre toate talentele cu care a fost hărăzit omul, niciunul nu este la fel de preţios ca harul oratoriei. Cel ce îl are se bucură de o putere mai durabilă decât cea a unui rege" (James C. Humes, *Vorbele de duh ale lui Winston Churchill*, Editura Hamangiu, Bucureşti, 2008, p. 79).

[2] G. Guţu, *op. cit.,* p. 33.

[3] Şi *Winston Churchill*, îndemna la studierea istoriei deoarece „în istorie se află toate secretele artei guvernării" (James C. Humes, *op. cit.,* p. 32).

[4] Th. Monsen, *Poemische Geschichte*, II, p. 620.

oratorului. Concluzia lui: *Limbajul oratorului trebuie să fie limbajul tuturor şi să fie în acelaşi timp artistic şi ales*.

În concepţia lui Cicero, oratorul nu este avocatul care-şi petrece viaţa pe băncile instanţelor de judecată şi nici cercetătorul specializat într-un domeniu anumit, unul din cei care dezbat prin unghere astfel de lucruri, practicând un fel de vorbire potolită şi fără vlagă; *ceea ce este propriu oratorului este vorbirea profundă şi împodobită, adaptate gândirii şi sentimentelor omului, a omului ca om, ţinând seama de natura şi cultura lui, de interesele lui morale şi civice, de tradiţie, legi şi moravuri, de reacţiile sale sufleteşti, pe care trebuie să le domine, căci oratorul este un luptător, iar scopul lui nu este să vorbească, ci să învingă*. Dar pentru acesta... *rostul vorbirii lui este să convingă, să placă şi să mişte totodată* (docere, delectare, permovere). *Aceasta nu o poate face decât oratorul cu deosebire dotat, care s-a ridicat printr-o formaţie complexă, şi nu doar prin retorică, la nivelul unei personalităţi excepţionale, prin calităţile înnăscute mai întâi (*natura et ingenium*), prin cultură, apoi şi în sfârşit, prin zel şi pasiune (studiu et ardor).*

Acţiunile minţii oratorului trebuie să fie iuţi şi ascuţite, pentru ca acesta să poată găsi mereu idei noi şi bogate, care să poată fi larg desfăşurate şi prezentate cu ornamentele artei, cu substanţă, bine stăpânite de memorie. La aceste daruri ale minţii se adaugă însuşirile fizice: volubilitate a vorbirii, voce sonoră, plămâni buni, constituţie robustă, înfăţişare plăcută.

Oratorul trebuie să posede o largă cultură, să cunoască ştiinţele care-l privesc pe om: filozofia, literatura, istoria, dreptul, arta guvernării, instituţii şi legi.

După părerea lui Cicero, nimeni nu va putea ajunge orator desăvârşit dacă nu va cunoaşte tot ce s-a creat mare şi important în toate ştiinţele. Oratorul nu trebuie să-şi însuşească doar ştiinţa de a vorbi (*doctrina dicendi*). Nimeni n-a putut înflori şi străluci vreodată în elocvenţă dacă este lipsit nu doar de arta vorbirii, dar şi de toată *sapientia* (adică cunoştinţe din toate domeniile, înţelepciune, judecată profundă). De aceea, elocvenţa este arta cea mai grea; *trecutul ne arată* – remarcă Cicero – *că au existat mai mulţi generali, oameni politici, filozofi, poeţi, matematicieni excelenţi, decât oratori mari*. Explicaţia numărului mic de astfel de oratori constă în aceea că elocvenţa constă într-o totalitate de calităţi, hrănite de toate ştiinţele despre om. Dacă eu aş vrea să formez pentru oratorie pe un om cu totul necultivat –, l-aş da pe mâna acestor inşi, care stăruie tot timpul asupra unui singur lucru, bat zi şi noapte în aceeaşi nicovală.

Elocvenţa este cea mai grea dintre toate artele, fiindcă pretinde deopotrivă calităţi naturale, fizice şi spirituale – o îndelungată şi stăruitoare practică şi o solidă educaţie literară.

Oratorul – scrie Cicero – *trebuie să ştie la perfecţie ce are de spus într-un discurs, cum să-şi dispună ideile şi în ce fel să le expună (despre invenţiune, dispoziţiune, acţiune şi elocuţiune); stilul său se distinge net de cel al filozofilor, sofiştilor, istoricilor, poeţilor*. Oratorul trebuie să ştie să convingă *(docere)*, să placă *(delectam)*, să emoţioneze *(permovere)*. Stăpân pe practica celor trei genuri oratorice, el le va combina cu îndemânare în raport cu cerinţele cauzei sale. De asemenea, oratorul trebuie să ştie să generalizeze un caz particular, să amplifice anumite elemente ale cauzei susţinute, să cunoască bine caracterele oamenilor, iar în privinţa formei, să se folosească cu iscusinţă şi strălucire de figurile de vorbire şi de cugetare.

Succesul unui discurs este asigurat în mare măsură de îmbinarea cuvintelor, de armonia frazei, creată prin simetrii şi antiteze, de ritmul oratoric, bine ales şi construit.[1]

---

[1] G. Guţu, *op. cit.*, vol. I, p. 45-47, şi vol. II, p. 317-318.

9. Socrate.

Socrate a trăit în perioada 469-399 î.Hr. Părintele spiritual al lui Platon, el a fost *cea mai mare figură a istoriei gândirii greceşti* din care vor deriva, direct sau prin intermediari, toate curentele ulterioare ale filozofiei.[1] Într-adevăr, vestita *Academie* a lui *Platon* a fost fondată având la bază ideile lui Socrate. Tot „socratice" au fost şcolile întemeiate de *Aristippos* la Cyrene, de *Euclid* la Magara, precum şi *Şcoala cinică*, întemeiată de *Anthistenes*.[2]

Socrate nu făcea parte din rândul sofiştilor[3], dar avea multe puncte comune cu aceştia şi era prieten cu cei mai renumiţi dintre ei.

Ca un paradox, Socrate nu a scris nimic. Tot ceea ce se ştie despre învăţătura lui se datorează discipolilor săi *Platon* şi *Xenofon*.[4]

Marele filozof şi-a închinat viaţa promovării valorilor morale, educării atenienilor în spiritul respectării regulilor cetăţii. Metoda lui de a-i învăţa pe oameni era *dialogul*.

Socrate afirma că *singurul lucru pe care îl ştie cu certitudine este că nu ştie nimic*.[5] El învăţa că scopul omului nu este acumularea unui mare număr de cunoştinţe, ci *dragostea de înţelepciune* – „filozofia".[6] Omul trebuie să fie în permanenţă în căutarea binelui şi adevărului. Numai astfel se nasc comportamente juste şi virtuoase. Socrate considera că „*nimeni nu face rău în mod voit ci din neştiinţă*", din faptul că ignoră căutarea binelui şi adevărului. Numai această căutare îi conferă omului fericirea sufletească ce constă într-o comportare corectă, dreaptă şi respectarea aproapelui, a legilor cetăţii şi a zeilor.[7]

---

[1] Léon Robin, *La pensée grequs et les origines de l'esprit scientifiques*, La rennaisance du Livre, Paris, 1932, cit. de Ovidiu Drâmbă, în *Istoria culturii şi civilizaţiei*, vol. I, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, p. 625.

[2] Adelina Piatkowschi, *O istorie a Greciei antice*, Editura Albatros, Bucureşti, 1988, p. 231.

[3] A se vedea *supra*, Cap. II, pct. 4.

[4] Platon ne-a lăsat mărturii despre marele filozof în „Apărarea lui Socrate" şi într-o serie de dialoguri printre care: „Gorgias", „Protagoras", „Criton", „Banchetul", „Fedon", iar Xenofon în: „Apologia lui Socrate", „Amintiri", „Economul".

Xenofon (430-355) a fost istoric, filozof şi scriitor grec.

[5] Poate plecând de la ideea lui Socrate, *Willian Shakespeare* (1564-1616), strălucit reprezentant al dramaturgiei universale scria: „puţini sunt cei care ştiu cât de mult ar trebui să ştie pentru a afla cât de puţin ştiu".

Adevărata cunoaştere, glumea *Voltaire* (1694-1778), scriitor şi gânditor francez, „este să ştii cât de mare îţi e prostia".

Filozoful englez *Bernard Russel* (1872-1970) era de părere că „proștii sunt siguri pe ei, inteligenții sunt plini de îndoieli".

Dar, cu cât spicul de grâu are mai puţine boabe, cu atât stă mai drept şi mai semeţ (proverb malayisian).

[6] Tot *Socrate* consideră că „adevărata înțelepciune înseamnă să-ți recunoști propria ignoranță".

[7] Ovidiu Drâmbă, Socrate, în *Istoria culturii şi civilizaţiei, op. cit.,* p. 624-625.

Un celebru îndemn rostit de el este „Cunoaşte-te pe tine însuţi!”[1]

Meritul deosebit al lui Socrate este, după Cicero, că „a coborât cel dintâi filozofia din cer, a aşezat-o în oraşe, a introdus-o până şi în locuinţele oamenilor şi a obligat-o să studieze viaţa, moravurile, ce este bine şi ce este rău.”

Ca om, Socrate era deosebit de cumpătat, putea răbda de foame şi de sete, cetăţenii asistau uimiţi cum de-a lungul unei zile întregi stătea nemişcat, cufundat în meditaţie. A trăit în sărăcie, răbdând cu înţelepciune ieşirile violente ale Xantipei, prototipul soţiei rele şi cicălitoare.[2]

Ca soldat, marele filozof era un luptător neînfricat, pregătit în orice clipă să se apere cu toată dârzenia. Modest, nu dorea decoraţii de vitejie; îndura mai bine decât toţi asprimile vieţii de soldat; suporta foamea şi frigul fără să crâcnească.[3]

În anul 403 î.Hr. regimul celor treizeci de tirani este înlăturat, dar democraţii, care iau puterea, permit dezlănţuirea unei „vânători de vrăjitoare” împotriva celor suspecţi de colaborare cu vechiul regim.

Socrate este acuzat de impietate şi de introducere a unor zei noi – acuzaţie stârnită de mărturisirile sale cu privire la un *daimon* ce-i dicta faptele şi vorbele (vocea conştiinţei superioare, cenzura morală). [4]

El s-a apărat singur şi a refuzat ajutorul celui mai mare logograf (un fel de avocat) de atunci, Lysias.

Convins de nevinovăţia sa şi poate prea încrezător în forţa cuvântului său, în personalitatea şi cunoştinţele sale, el nu a făcut eforturi pentru a strânge probe în apărare ori pentru a-şi pregăti pledoaria.

Este fără nici o îndoială că apărarea lui Socrate exprima adevărul, iar argumentele şi logica lui erau puternice, capabile să înlăture acuzaţiile aduse. Dar, tot atât de adevărat este şi faptul că discursul nu putea fi pe placul judecătorilor; era ofensator de vreme ce filozoful îi acuza indirect şi pe ei că se ocupă de averi, de bogăţie, în loc să se îngrijească de cuget, de spirit, pentru cultivarea virtuţii.

---

[1] Cel ce se cunoaște pe sine cunoaște totul” afirma mai târziu Sf Issac Sirul.

[2] Conform lui *Diogene Laertios*, Socrate spunea că a trăit cu o femeie aspră, aşa cum unor călăreţi le plac caii focoşi, dar întocmai ca şi aceştia, după ce-i domolesc, pot uşor să-i stăpânească pe ceilalţi, „tot aşa eu, obişnuindu-mă cu Xantipa, voi învăţa să mă comport cu ceilalţi oameni”. Mai aflăm că odată Xantipa îl certă şi apoi îl udă cu apă, iar el spuse prietenilor săi prezenţi; „nu vă spuneam eu, tunetele Xantipei se vor sfârşi cu ploaie?” Despre ţipetele soţiei sale Socrate afirmă că s-a obişnuit cu ele ca şi cu o roată care scârţâie continuu.

El se amuza spunând: „cel ce are noroc de o nevastă bună, va fi fericit. Cine nu, va deveni filozof”.

Cicero nu era nici adeptul căsătoriei, dar nici al celibatului: „Indiferent ce cale alegi, te vei căi”.

„O căsătorie bună este cea care reunește o nevastă mută cu un soț surd” - *Michel de Montagne* (1533-1592), scriitor și filozof francez.

[3] Despre aceste amănunte aflăm din *Dialogul lui Alcibiade*; a se vedea *Socrate omul. Chipul lui Socrate în dialogurile lui Platon*, studiu introductiv şi selecţia textelor de Cristian Bădiliţă, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996, p. 39-43.

[4] Pentru detalii legate de desfăşurarea procesului a se vedea Alexandru Ţiclea, *op.cit.*, p.75-83.

Dă dovadă de înaltă demnitate, de mândria unui mare înţelept, care se detaşează de masa oamenilor şi nu recurge la rugăminţi, la lacrimi, vaiete şi ploconeli pentru a impresiona instanţa şi a scăpa de pedeapsă.

Socrate nu se dezminte nici de această dată; el continuă să dea lecţii, să fie moralizatorul cetăţii. Nu se crede în faţa unei judecăţi, ci în faţa unei mulţimi dispusă să-l asculte, nu-l interesează că în joc e viaţa lui.

În ultimul său cuvânt, Socrate explică cauzele pentru care a fost condamnat la moarte.

Apărarea pe care Socrate singur şi-a făcut-o n-a reuşit, aşadar, să înlăture pedeapsa cea mai gravă cerută de acuzatorii săi. A fost însă o apărare cinstită, sinceră, fără niciun artificiu, făcută în spiritul adevărului şi a înaltelor convingeri şi virtuţi morale şi filozofice ale sale. Greşeala lui Socrate a fost aceea că el nu s-a situat la proces pe poziţia unui inculpat acuzat de fapte grave, ci pe aceea de înţelept, filozof, mentor spiritual al cetăţii, ceea ce, evident, nu era pe placul heliaştilor. Aceştia ar fi vrut ca acuzatul să le ceară iertare şi să-i considere mai puternici şi însemnaţi decât el, de care depinde soarta lui. De altfel, se poate aprecia că Socrate a primit pedeapsa capitală nu pentru că a fost găsit vinovat de faptele de care a fost acuzat, ci pentru că i-a ofensat şi desconsiderat pe judecători.

Apărându-se însă astfel, probabil că Socrate s-a supus îndemnului pitagoric: „*Omule de geniu prigonit! Respinge tribunalul poporului! E drept ca turma să-şi judece păstorul?*" Dar, nu a avut în vedere o altă idee genială a lui Pitagora: „*Poporul crede orice fără să vadă şi condamnă fără să te audă*".

TEST DE EVALUARE A CUNOȘTINŢELOR

1. Enumeraţi şi comentaţi *Legile lui Pitagora*.

....

....

....

....

....

....

....

....

2. Comentaţi *Dilema lui Corax*.

....

....

....

....

....

....

....

....

....

3. Comentaţi maxima : *Omul este măsura tuturor lucrurilor a celor ce sunt, întrucât sunt şi a celor ce nu sunt, întrucât nu sunt*".

....

....

....

....

………………………………………………………………………………………………

………………………………………………………………………………………………

………………………………………………………………………………………………

………………………………………………………………………………………………

………………………………………………………………………………………………

………………………………………………………………………………………………

4. Comentaţi *Procesul lui Socrate*.

………………………………………………………………………………………………

………………………………………………………………………………………………

………………………………………………………………………………………………

………………………………………………………………………………………………

………………………………………………………………………………………………

………………………………………………………………………………………………

………………………………………………………………………………………………

………………………………………………………………………………………………

………………………………………………………………………………………………

5. Ce trăsături trebuie să întrunească un orator din punctul de vedere al lui Cicero?

………………………………………………………………………………………………

………………………………………………………………………………………………

………………………………………………………………………………………………

………………………………………………………………………………………………

………………………………………………………………………………………………

………………………………………………………………………………………………

MARI ORATORI ROMÂNI

UNITATEA DE ÎNVĂŢARE III

MIHAIL KOGĂLNICEANU

1. Date biografice.

Numele lui Mihail Kogălniceanu, unul din marii bărbaţi ai României, este strâns legat de evenimentele majore ale istoriei noastre petrecute între anii 1848-1890: Revoluţia de la 1848, Unirea de la 1859, Războiul de independenţă şi obţinerea Independenţei în 1877. Ca jurist şi om politic, Kogălniceanu, s-a afirmat ca unul dintre cei mai de seamă oratori ai ţării.

S-a născut la 6 septembrie 1817, tatăl său fiind vornicul *Ilie Kogălniceanu*, iar mama *Catinca Stavila*, descendentă a unei familii genoveze stabilită de secole în colonia de la *Cetatea Alba*[1]. Tatăl lui Kogălniceanu a deţinut funcţii importante pe lângă domnitorul *Mihail Sturdza*: agă, postelnic, apoi director în Departamentul Finanţelor.

Va învăţa carte mai întâi (împreună cu Vasile Alecsandri), la călugărul *Gherman Vida*, apoi, între anii 1828-1831, la un pension condus de ex-ofiţerul francez Victor Cuénim, iar între anii 1831-1834 la Institutul de la Miroslava, de lângă Iaşi, înfiinţat de trei profesori francezi (Lincourt, Chefneux, Bagard)[2].

În august 1834 a fost trimis la Lunéville, în Franţa, pentru studii, pe cheltuiala statului, împreună cu fiii domnitorului Sturdza; aici, a fost înscris în clasa a treia a colegiului, clasa retoricii mici. Avid de cunoaştere şi silitor, Kogălniceanu obţine la Lunéville numeroase premii şi atestări ale sârguinţei. Se dedică intens studiului; citeşte cărţi literare, istorie, filozofice şi de ştiinţele naturii, este atras de opera lui *Racine, Corneille, Buffon, Voltaire, Chateaubriand, Walter Scott* şi îşi însuşeşte concepţia politică a lui *Montesquieu.*

Îi place Franţa, dar dorul de Moldova este puternic. Iată ce scrie surorilor sale: „Mă întrebaţi cum mă simt în Franţa. Rău. E o ţară frumoasă, bogată,

[1] George Călinescu, *Istoria literaturii române*, Editura Minerva, Bucureşti, 1982, p. 173 şi urm.

[2] Virgil Ionescu, *Mihail Kogălniceanu. Contribuţii la cunoaşterea vieţii, activităţii şi concepţiilor sale*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1963, p. 10-11.

civilizată, puternică; dar cum nu sunt francez, eu prefer patria mea. N-aş schimba săraca Moldovă nici pentru întâiul tron din lume”.[1]

Din ordinul domnitorului Sturdza, tinerii moldoveni sunt mutaţi la *Berlin* în vara anului 1835. Aici, o bună perioadă de timp Kogălniceanu se instruieşte cu pastorul luteran de origine franceză *Adolphe Fréderic Souchon*, studiind greaca, latina, germana, franceza, aritmetica, geometria, istoria, dreptul, diplomatica. În programul de instruire figurau şi ore de pregătire fizică, mânuirea armelor, călăria. Tânărul elev avea o conduită exemplară şi dovedea zel la toate disciplinele. La 27 octombrie 1937, a fost înscris la Universitatea din Berlin.

În Germania, Mihail Kogălniceanu studiază operele lui Goethe, Schiller, ia contact cu juristul german de origine franceză *Fréderic Charles de Savingny*, considerat şeful şcolii istorice a dreptului, precum şi naturalistul Alexander Humboldt.

În anul 1837 publică în Berlin trei lucrări: *Romänische oder Walachische Sprache und Literatur* (Limba şi literatura română valahă); *Esquise sur l'histoire, les maeure et la langue des Cigains, connus en France sous le nom de Bohémiens* (Schiţă asupra istoriei, obiceiurilor şi limbii ţiganilor, cunoscuţi în Franţa sub numele de boemieni); *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des valaques transdanubiens* (Istoria Valahiei, a Moldovei şi a valahilor de peste Dunăre).[2]

Studiile universitare ale lui Kogălniceanu sunt întrerupte brusc în 1836, când este chemat în ţară şi făcut locotenent aghiotant al domnitorului Mihail Studza.

Revenit acasă, întemeiază o întreprindere poligrafică (în 1840) cu Gheorghe Asachi şi începe o vastă activitate publicistică. Scoate mai multe reviste („Alăuta românească”, „Dacia literară”, „Arhiva românească”), precum şi ziarele „*Foaia sătească a principatului Moldova”, „Steaua Dunării – tribună pentru afirmarea ideilor unioniste*” etc. Scrie „*Letopiseţele Ţării Moldovei*” şi alte importante lucrări. În total, opera lui Mihail Kogălniceanu (scrieri literare, critică, istorie literară şi culturală, scrieri istorice şi social-politice, corespondenţă), numără 6129 de titluri.[3]

Prin ideile promovate, Kogălniceanu intră în contradicţie cu domnitorul Sturdza, ceea ce va determina arestarea şi închiderea lui la *Mănăstirea Râşca*, *surghiunul* la moşia părintească din *Hiliţa*, oprirea din drum spre Franţa – toate în 1844, supravegherea de aproape în locuinţa de la Iaşi.[4]

---

[1] Mihail Kogălniceanu, *Scrisori 1834-1849* (pregătită de P.V. Haneş), Bucureşti, 1913, p. 38.

[2] Virgil Iorgulescu, *op. cit*., p. 19-21.

[3] Al. Zub, Mihail Kogălniceanu, *Bibliografie*, Bucureşti, 1971, citat de George Macovescu; Dinu C. Giurăscu, Constantin I. Turcu, *Opera diplomatică a lui Mihail Kogălniceanu*, *în Mihail Kogălniceanu, documente diplomatice*, Editura politică, Bucureşti, 1972, p. 50.

[4] Dan Berindei (coordonator) *Studiu Introductiv, Mihail Kogălniceanu, texte social politice alese*, Editura politică, Bucureşti, 1967, p. 19.

A fost unul din revoluţionarii de la 1848 din Moldova, chiar creierul revoluţiei, în concepţia stăpânirii. El este cel care a redactat programul revoluţiei, cunoscut sub denumirea *Dorinţele partidei naţionale din Moldova,* considerată „opera cea mai grăitoare, cea mai semnificativă pentru cunoaşterea concepţiei filozofice şi social politice a lui Mihail Kogălniceanu în perioada sa de ascensiune. Ideile sale, cu ceea ce au ele mai valoros, ca şi cu limitele lor, capătă în această operă un contur clar. Aici autorul ni se înfăţişează că o minte pătrunzătoare, un spirit înaintat, inovator, animat de un fierbinte patriotism, un gânditor progresist, pătruns de cele mai avansate concepţii burgheze ale vremii”.[1]

Prezent la cele două mari evenimente ulterioare – din 1858 şi 1877 – Kogălniceanu a fost cel care a rostit celebrul discurs la alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca domnitor, precum şi pe cel, la fel de celebru, privind proclamarea independenţei României, rostit la şedinţa din 9 mai 1877 a Adunării Deputaţilor.

Ministru în mai multe rânduri (de interne, de externe), prim-ministru şi deputat o mare perioadă de timp, Kogălniceanu s-a afirmat ca un remarcabil orator. Calităţile sale personale erau o uriaşă putere de muncă, cultura foarte vastă, talent oratoric.

În anul 1869 a fost ales membru al societăţii academice şi preşedinte al secţiei istorice.

A murit la 20 iunie 1891 la Paris, unde fusese adus la tratament, „cu prestigiu exclusiv oficial”, cum scria George Călinescu.[2]

2. Mihail Kogălniceanu – avocat.

În anul 1847, Kogălniceanu susţine examenul de avocat în faţa comisiei care „l-a găsit înzestrat cu deplină ştiinţă atât a codicei civile a prinţipatului, cât şi a capitolului 8 din Regulament”.[3]

Între anii 1848 şi 1862, el pledează în cele mai importante procese din Moldova. Astfel, apără interesele Mănăstirii Neamţ împotriva lui Grigore Sturza (fiul cel mic al domnitorului), care deţinea în arendă şi fără nici un drept 18 moşii ale mănăstirii. Pentru această „îndrăzneală” domnitorul Mihail Sturza i-a ridicat dreptul de liberă profesie, cu următoarea motivare: „numitul maior, nerecunoscător la a noastră părintească milostivire şi bunăvoinţă, amestecându-se până şi în lucruri răzvrătitoare asupra ocârmuirii, care îl supun la învinovăţire criminală”.

Nu peste mult timp, atmosfera s-a limpezit şi Kogălniceanu s-a întors din exil (de la Cernăuţi). În anul 1851 va fi membru în comisia pentru prelucrarea

[1] *Ibidem*, p. 21.

[2] George Călinescu, *op. cit.,* p. 174.

[3] Vasile Nistor, *Mari avocați ai României*, (Ediție îngrijită de Bedros Horasangian), Editura Universul Juridic, București, 2011, p. 142-146.

codurilor. În acelaşi an, se va raporta terminarea părţii I a Codului civil cuprinzând 436 de articole „stingătoare de dirituri personale”.

Mihail Kogălniceanu, devenit mare demnitar al Principatelor Unite şi uitat la Bucureşti, are iniţiativa organizării unui birou de avocatură (9 ianuarie 1862) pe lângă Curtea de Casaţie (înfiinţată cu un an înainte). Va grupa în jurul său tineri licenţiaţi în drept, formând astfel, primul corp colectiv de avocatură. Biroul va avea şi o secţie la Iaşi.

3. Oratoria lui Mihail Kogălniceanu.

Mihail Kogălniceanu a fost numit „*Demostene al românilor*” de *Timotei Cipariu*,[1] ceea ce este grăitor pentru talentul său oratoric. Într-adevăr, el a fost unul dintre marii noştri oratori; nu numai că a rostit un număr impresionant de discursuri, dar conţinutul lor era plin de idei valoroase, iar forma atrăgătoare, frumoasă, sensibilă, capabilă să captiveze, să mişte, să îndemne la acţiune.

George Călinescu scrie că în discursurile lui Kogălniceanu se găsesc daruri de compoziţie şi de claritate, şi dă ca exemplu, cuvântul rostit la *Academia Mihăileană* din 24 ianuarie 1843. De asemenea, Călinescu arată că oratoria lui Kogălniceanu se caracterizează printr-o mare francheţe în expresie, un ton discret, autoritar, plin de umor, cu definirea plastică a situaţiilor, ajutată câteodată prin gest. Marele critic redă câteva expresii ale oratorului: „Am violat legea, dar am scăpat ţara”; „Cine umblă după minister, aibă parte de el”; „Să mă trăznească Dumnezeu, mai înainte de a conspira contra regimului”. Kogălniceanu a creat metafore oratorice ca aceea despre transfugi numiţi „fluturii politici”.[2]

Se menţionează că lui Mihail Kogălniceanu, ca orator, îi era caracteristică improvizaţia, dar şi pregătirea temeinică asupra subiectelor abordate. Numeroasele însemnări păstrate dovedesc că la marile sale discursuri se servea pe planuri arhitectonic şi logic concepute[3]. Punctul forte al lui erau argumentele, pe tărâmul cărora nu a fost înfrânt niciodată. „Fără să menajeze pe adversari, Kogălniceanu dovedea cu argumente solide inconsistenţa tezelor potrivnice şi consecinţele practice nefaste ale lor, iar în încheiere, îmbrăcând concluziile în cuvinte înflăcărate, captiva auditoriul şi pe această cale”.[4]

3.1. Cuvânt introductiv la Cursul de istorie naţională.

(Iaşi, 24 noiembrie 1843 – selecţie)[5]

---

[1] Dan Berindei (coordonator), *Studiu introductiv, Mihail Kogălniceanu, Opere, III*, Editura Academiei, 1987, p. 5.

[2] George Călinescu, *op. cit.,* p. 183-184.

[3] Virgil Ionescu, *op. cit*., p. 135.

[4] *Ibidem*.

[5] Discursul este preluat din Mihail Kogălniceanu, *Texte social politice alese*, Editura Politică, Bucureşti, 1967 (coordonator Dan Berindei), p. 104-110; 217-218; 224-231; 241-262; 315-317;

„După priveliştea lumei, după minunile naturei, nimic nu este mai interesant, mai măreţ, mai vrednic de luarea noastră aminte decât *Istoria*.

Istoria, domnilor mei, după zicerea autorilor celor mai vestiţi, este adevărata povestire şi înfăţişare a întâmplărilor neamului omenesc; ea este rezultatul vârstelor şi a experienţei. Se poate, dară, cu drept cuvânt numi glasul seminţiilor ce au fost în icoana vremei trecute. Karamzine[1] o numeşte testamentul lăsat de către strămoşi strănepoţilor, ca să le slujească de tâlmăcire vremei de faţă şi de povăţuire vremei viitoare...

Istoria, după Biblie, trebuie să fie, şi a fost întotdeauna, cartea de căpitenie a popoarelor şi a fiştecărui om îndeosăbi; pentru că fiştecare stare, fiştecare profesie află în ea regulile de purtare, sfat la îndoirile sale, învăţătură la neştiinţa sa, îndemn la slavă şi fapta bună.

Domnitorul, prin istorie, se deşteaptă la nobila ambiţie de a face lucruri mari şi drepte şi prin urmare de a trăi în viitorime. Lauda neştearsă şi nemurirea cu cari sunt încununaţi ocârmuitorii cei buni, defăimarea şi hula care sunt întotdeauna partea celor răi; e mai cu neputinţă ca să nu le insufle în inimă dorinţa spre bine şi spre virtute, dacă inima lor nu le este încă stricată prin cangrenarea linguşirei. Cele mai înalte izbânzi, cele mai slăvite fapte, nu vedem oare că s-au îndemnat prin istorie? Spre pildă, biruinţa Asiei, după mărturisirea tuturor istoricilor vechi, s-a pricinuit prin deasa cetire a „Iliadei” de către Alexandru cel Mare. Cine nu ştie că acest falnic izbânditor purta necontenit cu sine, într-o cutie de aur, poema lui Omer; şi ce este „Iliada” altă decât o istorie în versuri, cea mai veche şi cea mai frumoasă din toate! Fără a merge în veacuri aşa depărtat cum s-a văzut mai în zilele noastre un alt Alexandru, Carl XII[2], deşteptându-şi geniul spre a izbânzi şi slavă, prin citirea vieţei Macedoneanului... Care, dar, împărat, care domn nu trebuie să tremure dinaintea istoriei, acestui străşnic tribunal, ce are să-i giudice cu aceeaşi nepărtinire, precum odinioară egiptenii giudicau pre regii lor ieşiţi din viaţă?

Dătătorul de legi, bărbatul de stat în istorie învaţă tocmelele ocârmuitorilor, puterea şi slăbiciunea lor, pricinile de sporire sau de scădere a staturilor, felurile de guvern sub care au înflorit mai mult, legile care au avut înflorirea cea mai priincioasă sau cea mai sărăcăcioasă asupra puterii, asupra culturei, asupra moralului noradelor.

Oşteanul, în istorie, găseşte pildele cele mai drepte şi mai adevărate despre strategie; cărturarul, filozoful în ea văd înaintea duhului omenesc, rădăcinile sale, decoperirile geniului, pricinile neştiinţei, superstiţiei şi a întunericului.

Simplul particular, în cetirea istoriei, găseşte mângâiere pentru relele de faţă; ea îi arată că, printr-o tristă fatalitate, perfecţie n-a fost niciodată în lume,

---

382.395.

[1] Istoric rus.

[2] Carol XII, regele Suediei.

virtutea mai întotdeauna a fost prigonită în viaţă şi că răsplata ei, cele mai multe ori, nu i-a venit decât după moarte.

Istoria singură poate, ca într-o panoramă întinsă, să ni se arate împărăţiile trecute, înainte de mii de ani; ea ne face privitori la luptele, la revoluţiile, la sfaturile, la serbările întâmplate de la începutul lumei; ea scoate din morminte pre strămoşii noştri şi ni-i înfăţişează ca vii dinaintea ochilor, cu toate virtuţile, cu toate patimile, cu toate năravurilor lor. Ea, dară, ne leagă cu vecia, puind în comunicaţie sămânţiile trecute cu noi, şi iarăşi şi pre noi cu sămânţiile viitoare, cărora are să le trădeze povestirea faptelor noastre.

Pe lângă toate aceste, istoria mai are şi nepreţuitul dar de a judeca cu nepărtinire faptele contemporanilor noştri, pe care noi nu avem curagiul sau destoinicia de a-i cunoaşte drept şi adevărat.

Studierea istoriei, domnii mei, a fost din toate timpurile ocupaţia de predilecţie a oamenilor gânditori. Niciodată, însă, n-a avut importanţa şi universalitatea de care se bucură astăzi. La cei vechi, ea era partea numai a oştenilor şi a filozofilor, din pricina scumpetei manuscripturilor. Astăzi, însă, orişiunde naţia este ceva înaintată, istoria este cetirea obştească a tuturor stărilor, până şi celor înjosite... Această norocită popularitate a istoriei vine, mai ales, din două pricini. Cea dintâi este că astăzi fieştecine cetăţean are drept şi îndatorire de a se ocupa cu trebile statului, că fieşcine doreşte a şti care sunt şi cum se păzesc drepturile naţionale, câştigate de cătră strămoşi; şi unde poate cineva să le găsească mai bine desluşite decât în istorie? A doua pricină, şi cea de căpetenie, este aflarea tiparului...

Dacă istoria, îndeobşte, adecă a neamului omenesc, este aşa de interesată în rezultatele sale, cu cât mai mult trebuie să ne fie istoria patriei, a locului unde am văzut ziua! Omul, întotdeauna, înainte de neam, şi-a iubit familia, înainte de lume, şi-a iubit neamul şi partea de pământ, fie mare, fie mică în care părinţii săi au trăit şi s-au îngropat, în care el s-a născut, a petrecut dulcii ani ai copilăriei ce nu se mai întorc, a simţit cea dintâi bucurie şi cea dintâi durere de bărbat. Acest simţimânt, nu cunosc încă nici un neam, nici o seminţie cât de brută, cât de sălbatecă care să nu-l aibă.

Ce interes mare trebuie să aibă istoria naţională pentru noi, îmi place a crede că şi dumneavoastră o înţelegeţi ca şi mine. Ea ne arată întâmplările, faptele strămoşilor noştri, care prin moştenire sunt şi a noastre. Inima mi se bate când aud rostind numele lui Alexandru cel Bun, lui Ştefan cel Mare, lui Mihai Viteazul; da, domnilor mei! Şi nu mă ruşinez a vă zice că aceşti bărbaţi pentru mine sunt mai mult decât Alexandru cel Mare, decât Anibal, decât Cezar; aceştia sunt eroii lumei, în loc că cei dintâi sunt eroii patriei mele. Pentru mine bătălia de la Războieni are mai mare interes decât lupta de la Termopile, şi izbânzile de la Racova şi de la Călugăreni îmi par mai strălucite decât cele de la Maraton şi Salamina, pentru că sunt câştigate de către români! Chiar locurile patriei mele îmi par mai plăcute, mai frumoase decât locurile cele mai clasice. Suceava, Târgovişte

sunt pentru mine mai mult decât Sparta şi Atena! Baia, un sat ca toate satele pentru străini, pentru români are mai mult preţ decât Corintul, pentru că în Baia, avanul rigă a Ungariei, Matei Corvinul, viteazul vitezilor, craiul crailor, cum îi zicea Sixt VI, rănit de sabia moldoveană, fu pus în fugă şi uită drumul patriei noastre!

Trebuinţa istoriei patriei ni este neapărată chiar pentru ocrotirea drepturilor noastre împotriva naţiilor străine. Neavând istorie, fieştecare popor duşman ne-ar putea zice cuvintele d-lui Aaron[1]: „Începutul ce ai este necunoscut, numele ce porţi nu este al tău, nici pământul pe care locuieşti; soarta ta aşa a fost ca să fii tot după cum eşti; leapădă-te de începutul tău, schimbă-ţi numele sau primeşte pe acesta ce ţi-l dau eu, ridică-te şi du-te din pământul pre care locuieşti, căci nu este al tău şi nu este în zadar, căci tu nu poţi fi mai bine de cum eşti". Şi, într-adevăr, toate aceste cuvinte ni s-au zis de către străini, începutul nostru ni s-a tăgăduit, numele ni s-a prefăcut, pământul ni s-a sfâşiat, drepturile ni s-au călcat în picioare numai pentru că n-am avut pe ce să ne întemeiem şi să ne apărăm drepturile.

O asemenea carte ar trebui să fie pentru noi ceea ce „Iliada" era pentru greci. Şi să mă credeţi, domnilor, că şi istoria noastră are întâmplări, are portreturi cari nicidecum n-ar rămânea mai jos decât eroii celor vechi, dacă acestora li s-ar scoate aureola poetică cu care pana geniului i-a înfrumuseţat. Totul este că veacurile eroice şi mitologice au trecut de mult, că astăzi poezia nu se găseşte nici măcar în versurile poeţilor şi că numai un Omer a fost în lume.

Negreşit că istoria Spartei, a Atenei, a Romei are mai mult interes decât a noastră pentru tot străinul; dintâi, pentru că grecii şi romanii sunt popoare care până acum rezumă civilizaţia şi lumea veche; al doilea, pentru că înrâurirea lor încă până astăzi se păstrează asupra noastră prin pravilele religioase şi civile, prin ştiinţe, prin arte, prin pământul ce l-am moştenit de la dânşii şi, în sfârşit, pentru că toată instrucţia clasică a junimei încă astăzi se razimă pe istoria grecilor şi a romanilor; şi mai ales pentru că faptele acestor popoare s-au scris de nişte bărbaţi ca Tucidid, ca Tacit, ca Titus Livius. Sub aceste priviri eu singur mărturisesc interesul istoriei grece şi romane; dară în ce se atinge de curagiul individual, de îndrăzneala faptelor, de statornicia apărării, de mărinimia şi bărbăţia voievozilor noştri, care, deşi pe un teatru strâmt şi cu mici mijloace, au săvârşit lucruri uriaşe, în toate acestea, domnilor mei, nu mă tem de a zice că istoria noastră ar fi mai jos decât istoria orişicărui popor vechi sau nou...

Pe lângă acestea, istoria românească mai are un interes şi mai universal. Patria noastră, printr-o soartă vrednică de toată jalea, a fost menită din cea mai bătrână vechime să fie teatrul năvălirilor şi a războaielor străinilor...

Eu privesc ca patria mea toată această întindere de loc unde se vorbeşte româneşte şi ca istorie naţională, istoria Moldaviei... a Valahiei şi a fraţilor din Transilvania. Această istorie este obiectul cursului meu întinzându-mă cum se

[1] Florian Aaron (1805-1887), istoric ardelean.

înţelege de la sine, mai mult asupra întâmplărilor Moldaviei, nu voi trece sub tăcere şi faptele vrednice de însemnat a celorlalte părţi a Daciei, şi mai ales a românilor din Valahia, cu care suntem fraţi şi de cruce, şi de sânge, şi de limbă, şi de legi. Prin urmare, vă rog să însemnaţi că eu nu voi descrie faptele deosebit după ani şi zile, ci într-un chip colectiv.

Până acum toţi acei ce s-au îndeletnicit cu istoria naţională n-au avut în privire decât Biografia domnilor, nepomenind nimică de popor, izvorul a tuturor mişcărilor şi isprăvilor şi fără care stăpânitorii n-ar fi nimica. Mă voi sili să mă feresc de această greşeală de căpetenie; ci, pe lângă istoria politică a ţărilor, atât cât voi fi ajutat de documenturile şi tradiţiile vechi, voi căuta a vă da şi o idee lămurită asupra stării sociale şi morale, asupra obiceiurilor, prejudecăţilor, culturii, negoţului şi literaturei vechilor români. Departe de a mă pune la ocăritul vremei trecute, îmi voi face o deosebită datorie să vă înfăţişez acea veche întocmire guvernamentală, acea adunare de pravile fundamentale, cunoscute sub numele de obiceiul pământului, sub care patria noastră s-a păstrat mai multe veacuri tare şi puternică.

Istoria românilor, ca şi a tuturor naţiilor moderne, se împarte în istorie veche, de mijloc şi nouă; fieştecare din aceste se subîmparte în mai multe perioade, care toate se încep cu vreo epocă însemnată...

Istoria nouă se începe cu veacul cel mai cumplit care vreodată a apăsat ţările noastre. Toate elementele de naţionalitate şi de patriotism sunt de mult pierdute! Legile fundamentale ale ţărei se calcă în picioare; adunările obşteşti, sub nume de Divanuri, se fac numai nişte formalităţi fără interes. O aristocraţie ignorantă, sprijinită de Poartă şi de cler, pe de o parte ţine în lanţuri un popor de mai bine de două milioane de oameni, iar pe de alta se face stavilă chiar binelui ce unii din domnii fanarioţi vroiesc a face; drepturile ţării, care din care se sileşte să le vânză mai cu mic preţ şi mai degrabă; izvoarele de înavuţire publică se întrebuinţează numai în folosul unor familii privilegiate.

Valahia este încongiurată cu cetăţi turceşti, zidite pe pământul ei! Fără ajutor dinlăuntru românii scapă toate privilegiurile de mântuire (...).

Pacea de la Adrianopol se încheie între Rusia şi Turcia, şi drepturi pierdute de veacuri ni se întorc înapoi. Kisseleff, un nume pe care românii nu trebuie să-l rostească decât cu recunoştinţă şi dragoste, este însărcinat cu regeneraţia patriei, cu punerea în lucrare a pravilelor menite să ne facă o naţie, până la împlinirea celei mai mari făgăduinţe, până la cea mai temeinică închizăşluire a naţionalităţei noastre, adică *numirea de domni pământeni şi pe viaţă, pe tronurile Moldaviei şi Valahiei*.

Până aici, domnii mei, vine istoria ce am să vă înfăţoşez. Sprijinul cel mai temeinic ca să pot ajunge la ţelul dorit îl aştept de la indulgenţa dumneavoastră şi de la nădejdea măgulitoare că prin preelecţiile mele voi putea deştepta în dumneavoastră un duh de unire mai de aproape între toate ramurile neamului

românesc şi un interes mai viu pentru naţie şi patrie. Acesta mi-ar fi cea mai scumpă răsplătire şi cea mai bună îmbărbătare în trudnicul meu drum...”

***

Este o lecţie excepţională de deschidere a unui curs de istorie.

Definirea istoriei, importanţa ei pentru fiecare categorie socială, plasarea istoriei naţionale în contextul universal reprezintă o gândire profundă, cu idei geniale, a unei mari personalităţi. Patriotismul său de mare forţă intelectuală este prezent în fiecare cuvânt, ca şi dezideratul unirii tuturor românilor, dezrobirii lor de sub stăpânirea străină.

3.2. Discurs la alegerea lui Alexandru Ioan Cuza ca Domn al Moldovei.[1]

(Iaşi, 5/17 ianuarie 1859)

„Măria ta,

După o sută cincizeci şi patru de ani de umilire şi degradare naţională, Moldova a intrat în vechiul său drept consfinţit prin capitulaţiile sale, dreptul de a-şi alege pe capul său, pe Domnul.

Prin înălţarea ta, pe tronul lui Ştefan cel Mare, s-a reînălţat însăşi naţionalitatea română. Alegându-te de capul său, neamul nostru a vrut să împlinească o veche datorie către familia ta, a voit să răsplătească sângele strămoşilor tăi, vărsat pentru libertăţile publice.[2]

Alegându-te pe tine Domn în ţara noastră, noi am voit să arătăm lumii ceea ce toată ţara doreşte: la legi noi, om nou.

O, doamne! Mare şi frumoasă-ţi este misiunea! Constituţia din 7/19 august ne însemnează o epocă nouă; şi Măria ta eşti chemat să o deschizi. Fii dar omul epocii; fă ca legea să înlocuiască arbitrariul; fă ca legea să fie tare; iar Tu, Măria ta, ca Domn, fii bun şi blând, fii bun, mai ales pentru aceia pentru care mai toţi Domnii trecuţi au fost nepăsători sau răi.

Nu uita că, dacă 50 de deputaţi te-au ales Domn, însă ai să domneşti peste două milioane de oameni.

Fă, dar, ca domnia ta să fie cu totul de pace şi de dreptate; împacă patimile şi urile dintre noi şi reintrodu în mijlocul nostru strămoşească frăţie.

Fii simplu, Măria ta, fii bun, fii Domn cetăţean; urechea ta să fie pururea deschisă la adevăr şi închisă la minciună şi linguşire.

Porţi un frumos şi scump nume: numele lui Alexandru cel Bun. Să trăieşti dar mulţi ani!

Ca şi dânsul, fă, o Doamne, ca, prin dreptatea Europei, prin dezvoltarea instituţiilor noastre, prin simţămintele tale patriotice, să mai putem ajunge la acele timpuri glorioase ale naţiei noastre, când Alexandru cel Bun zicea ambasadorilor

---

[1] Text reprodus din Mihail Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 217-218.

[2] Se referă la ascendenţii lui Cuza executaţi în timpul perioadei fanariote.

împăratului Bizanţului că: România nu are alt ocrotitor decât pre Dumnezeu şi sabia sa!

Să trăieşti Măria ta!”

***

Este un discurs tipic de ceremonial. Oratorul îşi manifestă bucuria că s-a terminat cu perioada domniilor fanariote impuse de Poartă şi că românii îşi pot alege *singuri* Domnitorul.

Foloseşte o interesantă hiperbolă: „prin desemnarea lui Alexandru Ioan Cuza ca Domnitor s-a reînălţat însăşi naţionalitatea română”.

În continuare, Kogălniceanu îi dă sfaturi noului Domn, cu predilecţie, să fie bun, în special cu cei mulţi, să fie imparţial şi să slujească adevărul.

3.3. Discurs în Comisia Centrală pentru fixarea Capitalei Principatelor Unite la Bucureşti.[1]

(Focşani, 1/13 octombrie 1859 – selecţii)

„... Statornicind că reşedinţa domnitorului Principatelor Unite trebuie să fie la Bucureşti, noi nu facem decât a constata un fapt şi o trebuinţă mare, totodată nu ieşim din situaţiunea lucrurilor făcute de către însăşi Europa în urma recunoaşterii îndoitei alegeri. Nu violăm Convenţiunea!

Dl Radu Rosetti vine şi zice că din cauze naţionale se opune adoptarea articolului 145 din proiect, adică la destinarea Bucureştilor drept capitală a Principatelor Unite! Din cauze convenţionale aş putea-o înţelege, însă până acum nu l-am văzut profesând un prea mare entuziasm, un respect prea scrupulos pentru Convenţiune! Dar când vine şi zice că numai cauze naţionale s-ar opune la adoptarea art. 145, dă-mi voie a-l întâmpina şi a-i zice că tocmai interesele naţionale reclamă ca domnitorul să-şi aleagă de reşedinţă oraşul Bucureşti.

Capitalele, domnilor, nu se improvizează; singur onor nostru preşedinte a zis capitalele sunt sau rezultatul împrejurărilor, ori mai bine zicând a secuilor şi al dezvoltării naţionale, sau rezultatul voinţei prea puternice al unui monarh ca Petru cel Mare! Dl Radu. Rosetti uită că pe lângă voinţa lui Petru cel Mare au trebuit încă doi seculi şi jumătate pentru ca Petersburgul să fie capitala Rusiei; şi apoi, bărbaţi ca Petru cel Mare nu se nasc în toate zilele.

Aşadar, numai cazul întâi, adică: împrejurările şi dezvoltarea naţională, într-alte cuvinte interesele politice şi sociale rămân, care ar putea să ne hotărască capitala! Tocmai acestea, domnilor, au făcut Bucureştii capitală *de facto* a României, până când va sosi ziua mult dorită de a fi capitala şi *de jure*.

Pentru mine, domnilor, ca şi pentru toţi acei din Moldova care s-au luptat pentru Unire, care şi astăzi profesează această sacră religiune sinceramente şi nu cu restricţiuni mentale, spre a mă servi de expresiunea domnului Rosetti, Unirea nu poate să fie aducătoare de pagube, nu unui oraş, dar unei singure familii, dar

[1] Text reprodus din Mihail Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 224-227.

unui singur individ. Ce poate face fericirea, întărirea şi îmbogăţirea unei ţări şi a unei naţiuni nu poate să facă nenorocirea, slăbirea şi sărăcia nimănui în parte...

Nu domnilor, nici Iaşi, nici alt oraş nu va pierde prin facerea Unirii sau prin statornicirea Bucureştilor de capitală a Principatelor Unite.... Unirea n-are să introducă putere şi viaţă în toate vinele corpului naţional şi social al României?

...Unirea n-are să dea o puternică impulsiune şi dezvoltare tuturor bogăţiilor şi intereselor noastre?... Prin Unire principiile egalitate şi civilizătoare coprinse la art. 46 din Constituţiune n-au să se aplice cu o energie şi o uşurătate îndoită?...Prin Unire administraţiunea n-are să dobândească, o mai multă unitate de acţiune şi prin urmare o emulaţie şi o activitate mai mare pentru binele public, pentru dezvoltarea bunei stări a districtelor şi a oraşelor noastre?

Cu greu dar ni se va putea dovedi că strămutarea domnitorului la Bucureşti ar aduce după sine ruina a mii de familii din Iaşi, căci este de ştiut că atunci când tot trupul se întăreşte deosebitele mădulare nu pot slăbi!

Văd că domnul Rosetti atinge o altă combinaţiune născută în Moldova, în timpul luptelor din 1857; vrea a menţine fundarea unei capitale nouă. Într-adevăr, combinaţiunea s-a fost pus pentru moment pe tapet de un poet, poetul doinelor.[1] Ştiţi însă, domnilor, că poeţii sunt oameni cei mai puţin practici din lume! Şi de aceea nimeni adoptând-o ca un ceva seros, ideea sa, ca toate ideile nenorocite, a căzut în râul poeziilor, în râul uitării! O capitală nu se improvizează, a zis-o între alte cuvinte domnul Rosetti. Rămâne dar ca să alegem între Iaşi şi Bucureşti. Numai rostind numele acestor două oraşe, mai rămâne îndoială cui se cuvine preferinţă? V-am spus ce este Iaşii. Daţi-mi voie să vă spun părerea mea şi în privirea Bucureştilor. Oraşul Bucureşti este de secole făcut pentru ca să fie capitala României. Aproape de arterul principal al comerciului, al bogăţiei Principatelor Unite, Dunărea, pe drumul cel mare al Occidentului către Orient, cu o populaţiune numeroasă, compactă şi eminamente românească, Bucureştii este apoi singurul oraş care are elementul cel mai puternic al unei ţări – clasa sau starea de mijloc. Nicăierea, în niciun alt oraş al României, nu există un centru de lumini mai mari, un popor cu aspiraţiuni mai naţionale şi mai liberale, un spirit public mai neatârnat. Nicăieri opinia publică n-a putut a se dezvolta şi a domni mai mult decât în Bucureşti. Şi ce ar fi domnilor o capitală fără opiniune publică? Răspunsul ni-l dă Iaşii, unde guvernul, scutit de puternicul control al glasului obştesc, cu toată rostirea şi închezlăşuirile legilor, şi mai înainte şi acum îşi permite acturi arbitrare şi o atotputernicie autocratică, care în Bucureşti nici o administraţiune nu şi le-ar putea învoi decât sub ameninţare de cea mai aspră răzbunare! Exemple le-am avut în 15 iunie 1848 şi în 24 ianuarie 1859![2] Răul ce produce o capitală fără opiniune publică, şi prin urmare fără control asupra

[1] Vasile Alecsandri.

[2] Se referă la intervenţia populaţiei bucureştene care împiedicase instaurarea unui regim reacţionar după abdicarea lui Bibescu, ca şi la intervenţia hotărâtoare a bucureştenilor în zilele alegerii lui Alexandru Ioan Cuza.

lucrărilor guvernului, îl avem sub ochi. Vedeţi actele zilnice ale miniştrilor din Iaşi, vedeţi administraţiunea Moldovei în comparaţiune cu administraţiunea Ţării Româneşti!

...Aşadar, domnitorul Principatelor Unite, neputând petrece viaţa sa în trăsură de poştă, nefiind chemat de a exersa profesiunea de curier, trebuie să aibă o rezidenţă statornică, şi care poate, prin urmare, a fi alta mai folositoare pentru ţară, mai priincioasă pentru dezvoltarea şi consolidarea libertăţii şi egalităţii decât Bucureştii?

Preferând dar în tot felul să văd pe domnul nostru în Bucureşti, încunjurat de un popor român şi cu naşterea şi cu inima, primind impulsiunea unei opiniuni puternice şi liberale, şi de acolo ca dintr-un centru de lumină răsplătind în toate părţile Principatelor Unite, şi prin urmare şi în Moldova, măsurile sale guvernamentale întemeiate pe legalitate şi controlate de cea mai mare putere a secolului nostru, opiniunea publică, votez dar pentru Bucureşti ca rezidenţă obişnuită a domnitorului Principatelor Unite şi votând aşa socot că votez pentru binele ţării mele.”

***

Argumentele folosite de orator au fost decisive în ceea ce priveşte desemnarea capitalei Principatelor Unite – oraşul Bucureşti şi nu Iaşi, Focşani sau alt oraş:

- Bucureştiul este aproape de calea de comunicaţie Dunărea – bogăţia Principatelor;
- acesta avea o populaţie numeroasă, compactă şi preponderent românească;
- avea clasă de mijloc, majoritară în oraş;
- opinia publică era activă şi-l putea sprijini (şi controla) pe Domnitor.

TEST DE EVALUARE A CUNOŞTINŢELOR

1. Enumeraţi şi comentăţi argumentele folosite de Mihail Kogălniceanu în cadrul Comisiei Centrale pentru stabilirea Capitalei Principatelor Unite la Bucureşti.

....
....
....
....
....
....
....
....
....
....
....
....
....
....
....
....
....
....

UNITATEA DE ÎNVĂŢARE IV

BARBU ȘTEFĂNESCU DELAVRANCEA

1. Date biografice.

Delavrancea, pe numele său adevărat *Barbu Ştefănescu*, s-a născut la 11 aprilie 1858 într-o mahala – *Delea Nouă* – a Bucureştiului, fiind al noulea copil al familiei. Tatăl său – *Ştefan* – era cărăuş de grâu. Părinţii unuia din cei mai mari oratori români nu ştiau carte.

Începe să înveţe la şcoala din curtea bisericii din mahala cu dascălul *Nicuţă*. Urmează apoi şcoala domnească cu domnul *Vucea*, cel care bătea copii cu varga la palmă şi striga: „Ha tatarul!" Bacalaureatul l-a trecut la *Liceul Sfântul Sava*, după care a făcut studii juridice la *Bucureşti şi Paris*.

Tânărul *Delavrancea* manifestă serioase înclinaţii spre arte, spre pictură şi muzică. *Alexandru Vlahuţă,*[1] prietenul lui, scria: „Natura i-a dat cu amândouă mâinile toate talentele care pot împodobi viaţa unui om. Delavrancea putea fi pictor mare, muzician mare, cum este scriitor şi orator mare!"

Înainte de a fi scriitor, avocat şi om politic, şi-a făcut ucenicia de ziarist cu bune rezultate; a editat el însuşi o revistă, *Lupta literară* (1887).

Cella Delavrancea i-a făcut un frumos portret tatălui ei: „Era înalt şi proporţionat, bine legat, cu părul creţ, vâlvoi în jurul unui oval delicat care contrasta cu fruntea mare, puternic bombată, umbrind privirea verde ca fulgerul. Nu a fost niciodată îngâmfat, nici dispreţuitor. Devenea tăios faţă de sentimentele josnice şi rele care dezonorează pe om. A fost un prieten incomparabil, dăruindu-se fără a aştepta să i se răspundă în aceeaşi măsură, a apărat pe cei nedreptăţiţi de oameni[2]. Cei mai de seamă oameni ai epocii i-au fost prieteni: I. L. Caragiale, pictorul Nicolae Grigorescu, arhitectul Ion Mincu, Alexandru Vlahuţă etc.

Delavrancea a fost nu numai un mare avocat şi un bun scriitor, ci şi un om politic de frunte. A îndeplinit funcţiile de deputat şi senator de Prahova, Gorj, Putna, Mehedinţi, primar al Capitalei, ministru al lucrărilor publice, *ad interim* la Ministerul Cultelor şi Instrucţiei Publice. Când moare, la Iaşi, în 29 aprilie 1918, îndeplinea funcţia de ministru al Industriilor.[3]

---

[1] Scriitor şi publicist (1858-1919).

[2] Cella Delavrancea, *Despre Barbu Ştefănescu Delavrancea*, în scrieri, Editura Eminescu, Bucureşti, 1982, p. 337.

[3] George Călinescu, *Istoria literaturii române*, Editura Minerva, Bucureşti, 1982, p. 574.

2. Delavrancea – mare orator.

Dacă *Cicero* a fost considerat de către discipolii săi „*sinonimul elocinţei*”, contemporanii şi posteritatea recunosc în *Delavrancea* „*simbolul artei oratorice române*”[1], *Titu Maiorescu* îl considera „cel mai mare orator român”, iar *George Ranetti* propunea, în glumă evident, să se introducă în Codul penal un nou articol, în care să se stipuleze că „acuzatul pe care îl apără *Delavrancea* este inocent din oficiu, dar *Delavrancea* să-şi rostească pledoaria pentru desfătarea publicului”.[2] Eugen Lovinescu[3], auzindu-l pledând, s-a gândit la ceea ce *Eschine* spunea elevilor săi despre un discurs al lui *Demostene*: „... să-l fi auzit pe însuşi monstrul rostindu-l...”. Evocându-l pe „Delavrancea, orator judiciar, Lovinescu exclamă: „*L-am auzit pe însuşi monstrul... de la miezul nopţii şi până în zori l-am ascultat pe Delavrancea: peste capu-mi înfrigurat a trecut ca o limbă de foc elocinţa marelui orator... Cuvintele lui zburau învălmăşite, icoanele ropoteau, frazele se desfăşurau şerpuitoare, largi privelişti se deschideau, graiul românesc se lumina de o podoabă nebănuită...*”[4]

La extraordinarul dar de a vorbi se adăuga „*o voce care era şi vioară şi violoncel, inteligenţa lui pătrundea sensul muzical al vocalelor, energia consoanelor, expresivitatea tăcerii, alternările dintre mişcări, în frazare. Începea cu glas sfios, ca şi când ar fi pipăit cu vocea atenţia publicului, încetul cu încetul tonul urca sub presiunea inspiraţiei, ridicat pe aripi invizibile, şi emoţia care-l poseda se comunica întotdeauna mulţimii, fie că vorbea la Parlament, la Ateneu sau în aer liber. Mlădierea acestui glas se insinua, răscolea, cucerea, biruia opoziţia*”.[5]

„Delavrancea a avut în glasul său acel fluier fermecat al basmelor, cu care a încântat pe toţi contemporanii săi, iar gesturile au avut acea putere de sugestie pe care o au hipnotizatorii, adormind vigilenţa adversarilor şi însufleţind pe călătorii obosiţi de drumul stâncos”.[6]

Pledoarii magnifice, capodopere ale geniului, a rostit avocatul, marele maestru Delavrancea în procesul Caragiale – Caion (1902), şi în cel al arhitectului Socolescu (1903), aceasta din urmă cunoscută şi sub denumirea de *Inocent*, singurele pledoarii care s-au păstrat.[7]

---

[1] Cella Dima, *De la vorbire la elocinţă*, Editura Albatros, 1982, p. 224.

[2] Doru Cosma, *I.L. Caragiale, plagiator?,* în *De la Dante la Zola, pe urmele unor procese celebre*, Editura Sport Turism, 1978, Bucureşti.

[3] Critic şi istoric literar (1881-1943).

[4] Eugen Lovinescu, *Delavrancea,* în *Biblioteca marilor procese*, anul I, mai-iunie 1924, nr. 4-5, p. 5-6.

[5] Cella Delavrancea, *Trei voci de neuitat,* în *op. cit*., p. 355.

[6] Emilia St. Milicescu, *op. cit.,* 1940, p. 174.

[7] Pentru detalii, a se vedea Alexandru Ţiclea, *Retorica*, Editura Universul Juridic, Bucureşti, 2012, Procesul Caragiale-caion şi Procesul arhitectului Socolescu, p.131-152.

3. Pledoaria lui Delavrancea[1] în procesul Caragiale – Caion (1902).

Marele orator şi avocat foloseşte introducerea (sau exordiul) pledoariei sale pentru a pregăti juraţii, introducându-i în atmosfera specifică procesului pe care îl au de judecat, precum şi pentru a le capta bunăvoinţa (*captatio binevolentiae*). Arată că, din nenorocire, cazul aflat în faţa curţii dovedeşte că *o natură rea* nu se îndreaptă de învăţătură, că învăţământul umanitar şi universitar, uneori, înmulţeşte naturile perverse ale îndeletnicirilor dezonorante. Subliniază apoi, caracterul periculos al calomniei: „Prin calomnie se poate vătăma un om în onoarea lui, se poate zdruncina în mijloacele lui de existenţă, dar se poate când ura nu mai are margini, să se izbească în onoarea, în mijloacele de existenţă şi în raţiunea de a fi a cuiva... Pe un Caragiale, care şi-a închinat viaţa întreagă dramaturgiei naţionale, a-l acuza că a furat capodoperele lui, va să zică *a-i păta onoarea lui, a-i împuţina mijloacele lui de existenţă*, *a-i spulbera* chiar şi raţiunea lui de a fi fost până astăzi şi de astăzi înainte... Ce vor mai produce operele teatrale când le tăgăduieşti atracţia originalităţii lor? Şi ce semnificaţie ar mai avea o asemenea existenţă pentru el însuşi şi pentru ceilalţi, dacă izbuteşti – fie şi prin calomnie – să convingi opinia publică că credinţa în dramaturgul ei a fost o tristă aluzie şi o lungă înşelăciune?”

Desigur, pledează Delavrancea – dacă I.L. Caragiale ar fi fost doar criticat, acesta nu ar fi în măsură să-l deranjeze în asemenea măsură încât să se adreseze justiţiei. „Ce i-ar fi păsat autorului glorificat de un popor de atacuri, fie şi nedemne, de abuzuri, fie şi înveninate, de patimile oarbe, fie desfrânate? Ceea ce se dobândeşte cu ştiinţă, cu răbdare, cu muncă şi talent, nu se clatină de furia celui dintâi venit... Dar, însă, când Caion... plăzmuieşte aparenţe care pot înşela pe marea majoritate a cititorilor, când nu mai este vorba de o acuzaţiune de cea mai mare greutate, ci de nişte fapte materiale, în virtutea cărora deocamdată Caragiale e zugrăvit ca un plagiator, ca un scriitor fără scrupul, ca un furt ordinar, ca un jefuitor al muncii şi al talentului unui autor străin... problema se schimbă. Caragiale nu se mai poate bizui pe originalitatea lui recunoscută, pe talentele lui enorme... Ce pot gândi oamenii în faţa faptelor concrete, în faţa probelor materiale, în faţa documentelor? Acestei mulţimi i se cuvenea o probă contrarie, tot aşa de materială ca şi proba acuzaţiunii, astfel calomniatul ar fi fost învins, pe nedrept, dar învins”. Fapta lui Caion e gravă pentru că „mai înainte de a calomnia a comis un alt delict... a inventat un autor, a inventat un traducător, a plăzmuit câteva pagini pe care le-a tipărit cu litere chirilice şi a încercat astfel armat de probe materiale să zguduie şi să distrugă o falā naţională. Pentru a izbuti în calomnie a săvârşit un fals. Niciodată curtea nu a judecat o calomnie căptuşită cu un alt delict tot aşa de dezonorant ca delictul principal”.

---

[1] Textul pledoariei este publicat în *Biblioteca marilor procese*, Ediţia *Curierul judiciar*, anul I, mai-iulie, 1924, nr. 4-5.

Trecând la discuţia şi analiza propriu-zisă a mijloacelor şi argumentelor care formează esenţa pledoariei sale, Delavrancea se opreşte mai întâi asupra celei de a doua acuzaţii: furtul literar după *La puissance des ténèbres* de Lev Tolstoi. Arată că această nouă acuzaţie a fost inventată de Caion atunci când a constatat că prima acuzaţie – fabricată de el cu atâta migală – a fost demascată. „Când şi-a văzut... toată clădirea infamiei spulberată de dovezile noastre, ameţeala vinovatului prins l-a făcut să declare... că Tolstoi a scris o operă sub pseudonimul de Kemeny, că Kemeny e Tolstoi, că *Nenorocul* este *La puissance des ténèbres*, că *Năpasta* lui Caragiale, regret că trebuie să pronunţ cuvântul... furată după *La puissance des ténèbres*”.

Marele avocat şi scriitor continuă cu o analiză literară profundă, evidenţiind deosebirile de substanţă dintre cele două opere: „La puissance des ténèbres! Înfiorătoare putere a întunericului! Conştiinţe distruse, bigotism orb, abis al beznei! Credinţă, crimă, cruzime, lacrimi... şi nimeni nu-şi dă seama de ceea ce face, de ce vrea; crimele se săvârşesc de cei care nu vor să le săvârşească; şi cei care vor crimele nu le-ar săvârşi... Ce asemănare ar fi posibilă cu drama lui Caragiale? Niciuna. Caragiale nu se ocupă de întuneciunea minţii. Aici o femeie de o voinţă extraordinară, în serviciul dreptăţii, vrea cu orice preţ să descopere şi să pedepsească pe asasinul primului ei bărbat. Anca e toată drama (figura de stil folosită aici este litota – n.n.). În înverşunarea ei de a descoperi crima, consimte să se mărite cu acela pe care îl bănuia că e ucigaşul, în scopul de a descoperi teribilul adevăr. Conflictul psihologic de o emanaţie profund tragică, nu urmăreşte, de la început şi până la sfârşit, decât un scop: justiţia”. Analizează îndeaproape personajele dramei lui Tolstoi, punându-le în opoziţie cu cele ale dramei lui Caragiale. După ce evidenţiază caracterul femeilor din puterea întunericului (Anissia, Matrena, Akulina) exclamă: „Ce asemănare posibilă ar fi domnilor, între aceste trei femei... şi Anca, singura femeie din drama lui Caragiale? Anca iubea pe Dumitru, primul ei bărbat şi îl plânge întreaga ei viaţă, şi toată viaţa ei nu urmăreşte decât descoperirea şi pedepsirea asasinului. *Anca e o energie curată, un suflet eroic, o voinţă extraordinară, o conştiinţă limpede şi pune legea şi dreptatea de pe pământ mai presus de ideea religioasă* (se face aici un frumos portret moral – n.n.). Anca nu comite nici o crimă, ci face suprema jertfă de a se mărita cu Dragomir ca să-l chinuiască până va mărturisi şi va ispăşi crima. E evident, domnilor, că *de la Anissia, Matrena şi Akulina, trei fiare inconştiente, trei monştrii ai întunecimii, nu poţi nici să te inspiri, darămite să imiţi că să ajungi la concepţia Ancăi*”.

Comparând bărbaţii din Tolstoi cu bărbaţii din Caragiale, Delavrancea arată: „În Năpasta, Dumitru, victima, nu există. La ridicarea cortinei fusese ucis de 9 ani. Dragomir, al doilea bărbat al Ancăi, din dragoste şi gelozie, pândise pe Dumitru în pădurea din Corbeni şi-l ucisese. O crimă din iubire. Se însoară cu o femeie pentru care devenise ucigaş, şi ar fi fost fericit dacă Anca, în timp de 9 ani,

nu l-ar fi privit cu nişte ochi tăioşi, nu l-ar fi ars cu glas de foc, nu l-ar fi turtit cu cuvintele ei, în anumit scop şi nu i-ar fi *răscolit sufletul,* până ce ajutată şi de Ion, nu l-ar fi prins în mărturisirea păcatului, Dragomir nu ar fi avut remuşcări...” Delavrancea ajunge, pe bună dreptate, la convingerea că Dragomir nu se aseamănă cu niciunul din personajele lui Tolstoi. Nici cu *Ignatici*, un *bătrân bolnav şi avar* ce moare otrăvit de Anissia, nici cu *Nikita, „*un senzual fără voinţă, un uşuratec fără scrupuli, un nestatornic care nu iubeşte serios nicio femeie” şi nici cu *Akim, „*un bătrân tutuit, prost în neputinţa de a lega două cuvinte”. Şi trage concluzia: Tolstoi şi-a propus să dovedească, în înfiorătoarea lui dramă, puterea întunecimii şi triumful credinţei simple şi profunde în Akim, care crede şi nu bea şi nu fumează. Caragiale a creat un caracter, pe care Anca şi prin Anca triumfă dreptatea omenească. În Tolstoi, lumea e vânturată în vârtejul întunecimii, al inconştienţei, în valurile bigotismului, ale credinţei, ale senzualităţii... Ţăranii lui Caragiale sunt conştienţi, ageri la minte, ştiu ce fac, ştiu ce vor... La Tolstoi, vagul, confuziunea, într-o epopee grandioasă. La Caragiale, lumină perfectă într-o dramă profund emoţională.”

În continuarea pledoariei sale, marele avocat se întoarce la prima calomnie pentru care s-a pornit procesul. Evidenţiază, mai întâi, demersurile pe care le-a făcut împreună cu Caragiale pentru a găsi şi consulta această operă. „Am fost la Braşov, am fost la Budapesta, Caragiale a alergat în toate părţile; a trudit, a cheltuit; s-a adresat la toate autorităţile competente, şi astăzi posedăm un lung şir de dovezi despre perversitatea calomniatorului şi despre falsurile plăzmuite.” Pentru a demonstra ceea ce afirmă, prezintă curţii un catalog cu lucrările tipărite la Braşov în perioada 1535-1886, lucrare datorită lui Julius Gross, profesor şi bibliotecar, în care nu sunt menţionaţi nici dramaturgul Istvan Kemeny, nici traducătorul Alexandru Bogdan şi nici drama Nenorocul. De asemenea, prezintă o publicaţie procurată de la Budapesta, „*Viaţa şi operele scriitorilor maghiari*”, alcătuită de savantul maghiar *Maghyar Irók*, din care rezultă că din cei 33 de Kemeny nici unul nu este Istvan, şi nici o dramă cu titlul Nenorocul nu există. Depune la instanţă, în acelaşi sens şi alte dovezi, scrisori ale unor scriitori şi critici maghiari şi români.

Delavrancea a considerat să facă apoi un portret al lui Caion. Şi instanţa află cum acesta pentru a acredita calomnia tipărise cu litere chirilice două foi pe care le-a prezentat ca fiind rupte din volumul în care se află drama Nenorocul. Pentru că foile „trebuiau să aibă aerul de vechime ca la 1848... hârtia modernă a fost supusă la tortură, fiind artificial îngălbenită la foc”. Anterior, acest Caion – relevă Delavrancea – publicase „în traducere” nişte nuvele proprii atribuindu-le lui *Ibsen*[1], uzurpase paternitatea unei lucrări literare de *Maupassant*[2], făcuse mare

[1] Henrik Ibsen (1828-1906), dramaturg și poet norvegian.

[2] Guy de Maupassant (1850-1893), scriitor francez. Este autorul, printre altele,a romanului „Bel-Ami”.

vâlvă în jurul descoperirii unui document istoric privitor la *Mircea cel Bătrân*[1], care a fost denunţat ca fals de către istoricul *Dimitrie Onciul*[2], întocmise pe coperta unei broşurele scrisă de el o listă fantezistă de lucrări proprii tipărite în limba franceză pentru a-şi crea aureola unui autor cu o vastă activitate ştiinţifică. „Iaca omul, domnilor magistraţi, pe care-l judecaţi. E complet în felul lui. Nu se sfieşte de la nimic. Urăşte pe Caragiale? Îl calomniază şi calomnia şi-o debitează în termeni înfiorători de murdari. Dar, ca să poată calomnia, el, Caion, pe un Caragiale, simte trebuinţa de a inventa oameni şi opere? Inventează. Dar, atât nu-i e de ajuns simte şi trebuinţa de a fabrica documente false? Le fabrică şi le publică... Vrea să se ilustreze ca istoric? Nu rezistă de a minţi o ţară întreagă asupra evenimentelor ei.” Zugrăvind chipul calomniatorului, Delavrancea avertizează: „... să nu se invoce tinereţea (lui). Ar fi o ofensă adusă tinereţii şi tineretului. Tinerimea e graţioasă, e generoasă, e entuziastă. Greşelile unui tânăr se resimt de inocenţă şi dezinteresare, iar nu de calcul, de ură şi perversitate. Copilărie e... să inventezi un autor, o dramă şi un traducător, în scop de a înjosi un scriitor ilustru? Copilărie e... să falsifici documente, să le îngălbeneşti la lumânare, să imprimi cu litere chirilice şi să afirmi că le-ai rupt dintr-un volum pe care îl posezi, făgăduind a-l dărui Academiei?... Copilărie e... să inventezi documente istorice?... Copilărie e să anunţi că ai publicat deja trei volume în limba franceză?...”

Delavrancea a continuat, relevând gravitatea calomniei în raport cu reputaţia lui Caragiale şi cu marile sale merite în înfăptuirea unei dramaturgii originale: „Cum domnilor?... Un popor întreg admiră pe Caragiale... Admiraţiunea trece peste Carpaţi. Bunul lui nume trece peste hotarele neamului românesc. Şi pe acest om să-l acuzi, sprijinit de falsuri, că operele lui sunt jafuri literare? Dar asta înseamnă a izbi în credinţa, în admiraţiunea şi în fala românilor! Şi ce s-ar fi întâmplat dacă criticul impostor n-ar fi prins? Ce s-ar fi întâmplat dacă nu am fi adunat noi această mulţime de probe? O mândrie a ţării ar fi fost veştejită, nu numai Caragiale înfierat! Că suntem un popor care ne sărbătorim pungaşii, că gloriile noastre se întemeiază pe jaf, că geniul nostru e o ruşine, că nu avem nici conştiinţă, nici demnitate? Şi când mă gândesc că omul acesta a vegheat jumătate din nopţile sale pentru a ne crea o dramaturgie originală... cu cât talentul lui e mai mare şi osteneala mai covârşitoare... cu atât calomnia e mai odioasă şi încercarea mai nedemnă de asprimea legilor!”

Deşi nu avea legătură directă cu cauza, Delavrancea se referă la unele acuzaţii anonime care s-au adus operei lui Caragiale, dar o face pentru a reliefa caracterul profund umanitar şi educativ al lucrărilor sale. „A! Ştiu, cunosc acuzaţiunile puerile ce i s-au dus lui Caragiale – Ai atacat libertăţile publice! Ai

---

[1] Mircea cel Bătrân este unul dintre marii domnitori al Țării Românești (în perioada 1386-1418).

[2] Dimitrie Onciul (1856-1923), a fost istoric, academician și profesor universitar. A înființat școala de istoriografie românească.

batjocorit Constituţia! Ai zeflemisit Egalitatea! Ai ponegrit Democraţia! – Nu, domnilor *spiritul profund şi ascuţit al lui Caragiale a denunţat şarlatania şi uşurinţa, a rechemat la realitate pe naivii zvăpăiaţi, a zugrăvit zăpăceala şi denaturarea spiritului naţional*. Rolul lui a fost de a contribui la *însănătoşirea vieţii noastre publice. Şi, în fond, în dramaturgia lui nu este răutate, ci iubire*. Caragiale nu urăşte pe Caţavencu, pe Dandanache, pe Ipigescu, pe conu Leonida. El nu îşi calomniază nici personajele create.”

În final, Delavrancea a cerut ca instanţa să aibă în vedere persoana calomniatului şi a calomniatorului, perversitatea de care a dat dovadă inculpatul în alegerea mijloacelor întrebuinţate şi să pronunţe *o hotărâre care să restabilească demnitatea ultragiată a marelui scriitor*.

4. Pledoaria lui Delavrancea în procesul arhitectului Socolescu.

Pledoaria a fost rostită în noaptea de 27 septembrie 1903; a început la 9 seara şi a încheiat după patru ore şi jumătate.

Fără să facă vre-o introducere, avocatul a început direct să atace poziţia părţii civile, care s-a transformat în acuzare: „Acuzatorii şi-au schimbat rolurile. Partea civilă, trecând peste reprezentantul ministerului public, a devenit acuzaţiunea principală. Scopul e evident. A voit să-şi sporească drepturile şi să se încarce cu o autoritate pe care i s-a părut că renunţase dl procuror general”.

Combate apoi susţinerea avocatului părţii civile *Take Ionescu*[1], în sensul că procesul este unul obişnuit şi că o zi pentru judecarea lui ar fi fost suficientă, folosind cu succes interogaţia: „Atunci, cum îşi explică d-sa răbdarea juraţilor şi a Curţii, emoţiunea crescândă a opiniei publice, lunga şi pasionanta acuzaţiune şi mulţimea acesta, reprezentând toate clasele sociale ale Capitalei, abia încăpând în sală, suferind fără cârtire şi aşteptând neclintită de patru zile şi două nopţi?”

În continuare, *încearcă să sensibilizeze curtea* în privinţa acuzatului: „... nu apărăm un vinovat ci un prigonit de soartă... Noi, cei de aici, susţinem că ne apărăm o parte din tinereţea noastră şi o parte din iluziile noastre care ne-au mai rămas, că luptând pentru el, luptăm pentru generaţia acelora care au împlinit 45 de ani. Crescuţi în respectul legilor şi în frica lui Dumnezeu, nu putem admite criminalitatea tocmai la unul din cei mai distinşi reprezentanţi ai ei...”. Foarte frumos, folosind comparaţii şi metafore dintre cele mai poetice adaugă: „Priviţi la un cadru de copaci de aceeaşi vârstă, crescuţi pe aceeaşi înălţime, în aceleaşi condiţiuni de climă şi sol... Oricât s-ar deosebi, ca esenţă, copacii între ei, unii pe alţii se susţin, împărtăşindu-şi umbra în timp de secetă, sprijinindu-se să nu fie frânţi în timp de vijelii. Şi dacă trăznetul izbeşte pe unul, peste golul celui dispărut se întind ramurile celor dimprejur, ca nişte braţe în pregătire spre a ajuta în momente de primejdie... Procesul lui este procesul nostru. Acuzându-l pe el,

---

[1] Pledoaria lui Take Ionescu este reprodusă în continuare la pct.3.9.4.

acuzaţi o generaţie întreagă, o acuzaţi că a fost capabilă, după o cultură universitară, dintr-o dată şi din senin, să producă un oribil incendiar...”

Delevrancea îl atacă fără menajamente pe reprezentantul ministerului public, care a cerut pedeapsa cu moartea pentru Socolescu „cu gluma pe buze, cu uşurinţa în inimă...” Onoratul reprezentant al ministerului public a fost pur şi simplu crud, fără spirit... A siluit trecutul d-lui Socolescu, cu o înverşunare funestă pentru domnia sa şi pentru înalta sa misiune, în scop de a născoci antecedente care să explice crima ca un rezultat fatal al unei presupuse perversităţi... Vă trebuie antecedente, d-le procuror? Şi le-aţi găsit? Nu, ci aţi ofensat bunul simţ general şi aţi călcat cu o impietate dureroasă peste ce are omenirea mai nobil şi mai generos. Aţi făcut indirect apologia egoismului şi a instinctelor duşmane oricărui ideal. *Antecedentele d-lui Socolescu le-aţi redus la temperamentul energic, combativ, gata de a intra în luptă, capabil de a se jertfi, de a cădea sau de a triumfa*. În acest temperament aţi văzut semnele viitorului criminal... Aţi izbit în ce are un suflet mai înalt, în ce are o societate mai serios ca trăinicie şi putinţă de mărire. *Cunosc societăţi care au trăit în virtutea unui ideal de frumuseţe, în virtutea puterilor de civilizaţie, în numele dreptului şi al credinţei. Cunosc societăţi care s-au dezvoltat şi au cucerit lumea prin eroismul lor secular*. Dar nu cunosc societăţi viabile cu tinerime fără avânt, cu bărbaţi fără temperament, cu cetăţeni incapabili de a se jertfi pentru o idee, cu o populaţie de filozofi domoli, resemnaţi... A! Domnilor, când veţi şterge rasa combativilor să puneţi cruce societăţii noastre!”(aplauze)

Combătând cu tărie acuzaţiile procurorului general, face totodată un portret al arhitectului Socolescu, scoţând în relief înaltul său profesionalism: „Socolescu a venit din ţările clasice cu o admiraţie înflăcărată pentru tot ce e pomenire a măririlor istorice, şi cu tovarăşii săi de deziluzii a început lupta pentru arta naţională. Şi a luptat cu temperament, cu energie, hotărât să îndure toate urmările învinsului”. Delavrancea face, pe bună dreptate, mare caz de greşeala procurorului general care, în rechizitoriu, a rostit cuvinte total neinspirate: „ce m-a revoltat mai mult (la Socolescu) este calmul, seninătatea acestui om”, întrebând: „ce judecată este asta? Ce psihologie? Iată un acuzat care revoltă ministerul public prin seninătatea lui şi prin temperamentul lui violent. Dacă n-ar fi în joc viaţa şi onoarea unui om, drama aceasta ne-ar părea o comedie în care rolul principal l-ar fi interpretat, cu deplin succes, reprezentantul ministerului public”.

Nu-l cruţă de critică nici pe adversarul său, avocatul Nicolae Xenopol, care, zice Delavrancea, a cerut „*peirea lui Socolescu*”, cu ironie şi abia ţinându-şi râsul, adăugând că nu-şi aduce aminte „să fi întâlnit vreun călău care să-şi fi condus victima la eşafod”, de „niciun executor care să fi făcut glume privind convulsiunile celor decapitaţi”. Şi nu scapă prilejul de a trage concluzia, favorabilă clientului său: „O singură scuză poate avea această atitudine, *Xenopol nu crede în vinovăţia lui Socolescu*”.

Revine asupra pledoariei lui Take Ionescu, cel mai redutabil adversar din proces; acesta a prezentat instanţei, cu amabilitatea lui caracteristică – un sipet de chei, fără să spună, se pare, mai nimic: „neputând afirma, a insinuat prin mişcări, prin surâs, prin reticenţe, prin expresivitatea generală a omului extraordinar". Nu se sfieşte apoi să afirme „că *la dl. Take Ionescu confuziunea s-a aliat cu perfidia*". Avocatul Take Ionescu, în pledoaria sa adresându-se juraţilor, a exclamat: „*aş dori din toată inima – din toată – ca dl. Socolescu să fie nevinovat, dar am convingerea absolută că este vinovat, şi nu mă tem decât de sentimentul d-voastră*!" Delavrancea combate această afirmaţie şi prin cuvinte frumoase şi convingătore *face apologia instituţiei juraţilor*, cu scopul, evident, de a le capta binevoinţa (*captatio binevolentiae*): „Domnilor juraţi, eu nu cerşesc milă pentru nevinovat, eu nu vă zic să renunţaţi la judecată, dar vă cer să fiţi bărbaţi întregi, aşa cum se cuvine, aşa cum e plăsmuit omul să fie, aşa cum l-a făcut Dumnezeu, care nu-şi cedează locul avocaţilor ca să-i pocească făpturile... Domnilor, justiţia juraţilor este singura care se apropie de justiţia divină. Justiţia d-voastră, ca şi justiţia divină, afundă sau înalţă, distruge sau salvează, fără ca noi să ştim de ce. Din taina nepătrunsă de sus şi din misterul conştiinţei d-voastră, fulgeră verdicte înaintea cărora ne închinăm ca în faţa unei puteri indiscutabile, hotărârea celui de sus şi a d-voastră, neavând nici un motiv pe care să-l ştim..."

Delavrancea continuă să acuze parchetul şi instrucţia (judecătorul de instrucţie) care nu au efectuat experienţele ce se impuneau în pregătirea procesului. Se întreabă, dacă Socolescu a preparat focul, cum a putut coborî el singur biblioteca grea de stejar cu uşi de fier, de la etajul unu la parter, pe o scară înaltă şi învârtită? Şi îi învinuieşte pe cei doi reprezentanţi ai statului că nu au experimentat dacă este posibil acest lucru. Îi critică, totodată, că nu au experimentat câte ore ard lumânările cumpărate de Socolescu anterior incendiului, deşi le-a cerut acesta.

Concluzia lui e directă: „Aţi refuzat să faceţi experienţa pentru că v-aţi speriat de rezultatul ei, care ar fi fost împotriva afirmaţiilor dumneavoastră!" Delavrancea mai învederează că, dacă se experimenta, s-ar fi constatat fără putinţă de tăgadă că focul din pod nu putea fi văzut din bulevard şi str. Polonă, aşa cum s-a reţinut în rechizitoriu; în schimb, hârtia din geamuri nu era opacă şi prin ea se puteau vedea flăcările de afară. Se adresează celor doi reprezentanţi ai autorităţii: „Nu ştiţi cum se procedează aiurea? N-aţi citit cu câtă înţelepciune şi răbdare se fac toate experienţele, absolut toate, înainte de a se cere capul sau onoarea unui inculpat?" Le aminteşte apoi o altă omisiune: „A cincia experienţă pe care n-aţi făcut-o. Dacă Socolescu ar fi voit să-şi incendieze casa, de ce ar fi făcut atâtea focare în loc să lase deschis gazul aerian? Explozia ar fi provocat un incendiu pe care nimeni nu l-ar fi putut stinge". Şi combate afirmaţia, conform căreia gazometrul ar fi fost deschis – deci pericolul de explozie exista – prezentând instanţei adresa de la Compania de gaz care atesta că gazul a fost închis din stradă din dispoziţia lui Socolescu, anterior plecării sale la Berlin. Delavrancea devine

necruţător cu acuzarea: „Da, ştiu că vă trebuia şi acest neadevăr ca să colaboreze cu celelalte, la pieirea unui nevinovat. În numele societăţii pe care o reprezentaţi, aveaţi o îndoită datorie de îndeplinit faţă de justiţie şi faţă de propria onoare. Regret şi deplâng că nu v-aţi îndeplinit-o!” Constată că instrucţia (pregătirea procesului) a fost incompletă, dar inacţiunea a fost deliberată pentru a nu fi „spulberate cele cinci capete de primă ordine ale acuzaţiunii”.

Marele orator ştie să impresioneze juraţii şi publicul, exprimând idei măreţe: „Generaţia noastră, domnilor, va regreta, desigur, că forţele ei au fost prea mici în raport cu idealul ei prea mare. Să dea Dumnezeu ca cei care vor începe să încărunţească ca şi noi, să nu ajungă într-o zi ca să regrete erori judiciare care să le amărască bătrâneţile şi să le micşoreze, chiar faţă de propria lor conştiinţă, tinereţea pierdută în ambiţiuni dezonorante!”

Un loc aparte în pledoarie este consacrat combaterii expertizei grafologice, conform căreia anonima primită de Socolescu, prin care se anunţa iminenţa unui incendiu, era scrisă chiar de... destinatar. „În privind grafologiei cu morfologia ei...” – începe Delavrancea, ceea ce provocă râsete şi aplauze – oratorul se întreabă dacă acesta este sau nu ştiinţă şi cât de exactă este. Trebuie să remarcăm că nu scapă niciun prilej de a i se adresa expertului. „Afirmă dl. dr. chimist Minovici că grafologia este o ştiinţă pozitivă? Ne-a spus d-sa care sunt legile neîndoielnice ale acestei noi ştiinţe? Nu. Şi nici nu putea să ne vorbească despre legi grafologice pentru un singur motiv: fiindcă nu există (râsete). Ne-a arătat d-sa cu care ştiinţă pozitivă se înrudeşte grafologia? Nu. Nu, pentru că nimeni nu a avut curaj înainte de d-sa, şi cum d-sa nu este părintele noii ştiinţe, nu ne putea confirma gradul ei de rudenie cu chimia, care *admite încă îndoieli în ipoteze*. Dl. expert s-a simţit obligat să vă ţie un discurs, preparat ca un act de expertiză, despre importanţa grafologiei... Şi d-sa nu era chemat să facă elogiul ştiinţei celei noi, ci să-şi dovedească afirmaţiunea că dl chimist *se credea obligat la atâtea elogii pentru ştiinţa pe care n-a învăţat-o la universitate, uitând, într-o umbră modestă, chimia pe care într-adevăr a studiat-o*.”

„Asemenea elogii necerute şi nedatorate nu se explică. Între chimie şi grafologie este repulsie. Una este ştiinţă în toată puterea cuvântului pentru care o viaţă întreagă nu e prea mult. Şi cealaltă e încă o mică speculă pe mici ipoteze şi pe dibuiri care au dus pe oameni la greşeli, zăpăcind justiţia şi contribuind la osândirea multor nevinovaţi... După atâţia ani de cultură să nu ştim ce este aceea o ştiinţă! Ştiinţa are legile ei constante, verificate. Fenomenele supuse legilor ei se reproduc cu siguranţă în acelaşi sens, identice, ori de câte ori le demonstrează omul de ştiinţă. Şi totuşi spiritul ştiinţific este prin excelenţă îndoielnic până la proba deplină a unei afirmaţiuni. Cu tot progresul tuturor ştiinţelor, ipoteza joacă un rol decisiv la cuceririle spiritului uman. Văd doctori în medicină între d-nii juraţi. Să ne spună ei dacă după o practică de 20-30 de ani nu au îndoieli serioase şi dacă siguranţa absolută şi îndărătnică nu este condamnabilă de cele mai multe ori în ştiinţa medicală. Văd ingineri. Să ne spună d-lor dacă rezistenţa materialelor

nu are coeficient de toleranţă când e să aplice în realitate adevărurile abstracte şi absolut verificabile în ştiinţa pură... Şi numai grafologia să fie infailibilă!... Nu, d-lor, asemenea pretenţie este ilariantă... Dl expert este chimist, a învăţat ani de zile chimia la universitate, dar apare şi ca grafolog şi desfid pe d-l doctor Minovici ca să ne spună unde ar fi existând în lume o facultate de grafologie...” (râsete).

Delavrancea redă apoi dialogul pe care, cu o abilitate extraordinară, l-a purtat cu grafologul dr. Minovici pe probleme de chimie – domeniu în care acesta, deşi doctor în ştiinţă, s-a arătat nesigur –, în scopul de a demonstra fragilitatea concluziilor în domeniul Grafologiei: „Am pus o serie de întrebări chimistului, tot d-lui dr. Minovici. Şi ce ne-a răspuns? Nimic sigur. Aşa de puţin sigur, că într-un moment mi s-a făcut milă de chimie, umilită de impertinenţa Grafologiei. – Cât timp arde o lumânare „Rosa extra” sau „Amsterdam extra”? N-am făcut experienţa. – Aproximativ, foarte aproximativ. – Apoi, depinde. – De ce depinde? – De împrejurări, de curent, de gradul de căldură. – Foarte bine. Să-şi aleagă împrejurările. – Nu ştiu, depinde. – O cârpă îmbibată în gaz, cât timp ţine mirosul? – Depinde. – De ce depinde? – De gradul de căldură. – Prea bine. – Vara, în vara asta, în casele incendiate, cam cât ar fi ţinut mirosul, aproximativ, cu o largă toleranţă, de săptămâni chiar. – Eu nu am fost cu d-voastră la descinderea locală de ieri că v-aş fi spus dacă mai miroase. – Vă mulţumim. Noi nu v-am întrebat dacă un om cu nas ar putea să miroasă. Nu avem nevoie de nasul d-lui expert, ci de ştiinţa d-sale (ilaritate). – Ar mai putea mirosi, după trei luni, nişte covoare muiate în benzină? – Depinde. N-am făcut experienţă. Cum explică dl chimist că o lumânare a ars până la cârpa muiată în gaz şi s-a stins fără ca cârpa să fi luat foc? Şi ştiţi, d-lor juraţi, şi acest răspuns: depinde! Apoi nefericita de chimie este d-lor ştiinţa pozitivă, bine întemeiată. Şi aţi văzut că omul ştiinţei are îndoieli, precauţiuni, aşa că de multe ori nu ne-a răspuns nimic pozitiv. Cum se explică curajul grafologiei? Şi se explică d-lor. Orice ar fi afirmat în chimie puteam să controlăm, tocmai că chimia este o ştiinţă serioasă. Dar orice ar fi afirmat în grafologie nu s-ar fi putut controla de nimeni, tocmai din cauză că grafologia nu este o ştiinţă.”

Delavrancea intră în intimitatea scrisului: „Ce este scrisul, ce raport are scrisul cu sufletul nostru, şi cât se depune din sufletul nostru în forma literelor şi în curgerea lor?”... E un raport, e o parte, e o imagine a psihicului nostru, dar numai când scriem în goana calului, când scrisul a ajuns inconştient, cel puţin instinctiv. Când copii învaţă primele litere şi se muncesc voit, conştient să lege literele pentru a forma un cuvânt, scrisul *tuturor se aseamănă*, este cvasi identic. Încetul cu încetul *literele curg mai repede, legătura dintre ele nu mai ţine de voinţă* şi ajunge în sfârşit la o diferenţiere de la om la om. Şi dacă cineva se ingeniază ca să imite scrisul cuiva este oarecum posibil ca să dovedeşti falsul studiind bine scrierea celui imitat, mai mult decât pe aceea a imitatorului.

Grafologii cu minte, dacă au norocul să dovedească falsul, au bunul simţ de a nu afirma categoric care anume este falsificatorul".

Concluziile expertului grafolog sunt combătute cu argumente puternice: „Prima dovadă, decisiva dovadă, în virtutea căreia dl. chimist Minovici v-a afirmat categoric că dl. Socolescu ar fi autorul cărţii poştale este următoarea: *A luat o părticică a unui accent* dintr-un rând scris de dl. Socolescu şi a supus-o la microscop. Şi ce a descoperit? Vă reproduc iarăşi cuvintele d-lui grafolog. A descoperit *o identică vibraţiune marginală în amândouă părţile de accent...* (publicul izbucneşte în râs). Iată de ce vi se cere condamnarea lui Socolescu! Iată vibraţiunile aberante din părticelele de accent supuse la tortura microscopului. Să vă probez că e vorba mai mult de aberaţiuni decât de vibraţiuni?" Delavrancea ajunge la concluzia că „vibraţiunile accentului" nu puteau fi aceleaşi din două motive foarte importante, de care nu s-a ţinut seama, şi anume: scrisurile comparate nu au fost realizate în aceleaşi condiţii şi unul a fost scris cu cerneală, iar altul cu creionul. Cartea poştală care se pretinde a fi scrisă de Socolescu, a fost întocmită – arată Delavrancea – „cu multe zile înainte de incendiu, în linişte, cu calm, cu voinţă, singur în biroul său, nevăzut de nimeni," iar scrisul cu care s-a făcut comparaţia a fost realizat „la cabinetul d-lui judecător de instrucţie, sub teribila acuzaţie de incendiator, sub ochii judecătorului şi ai expertului, scos din carceră, maltratat... Ei domnilor – se întreabă avocatul – e cu putinţă ca un om să aibă aceleaşi vibraţiuni, în accente şi litere, în două situaţii aşa contrarii? Ar trebui ca mâna să meargă la fel în primejdie ca şi în siguranţă... Ar trebui ca să avem o identică stare sufletească în primejdie ca şi în siguranţă şi psihologia protestează contra acestui ultragiu adus sufletului omenesc!"

Solicită să se facă o nouă experienţă din care va reieşi că „vibraţiile marginale" sunt cu totul altele atunci când se scrie cu cerneală. Delavrancea devine vehement, aşa cum o face de mai multe ori în cursul pledoariei: „Daţi de o parte, d-le doctor, daţi de o parte d-le procuror general, d-lor juraţi, experienţa fixată sub microscop. Faceţi una nouă care să verifice imposibila d-voastră experienţă. Supuneţi, acum, la microscop, două părticele de accent ale aceluiaşi om, una cu cerneală şi alta cu creionul, şi veţi vedea deosebirile fatale de vibraţiuni marginale, iar nu identitatea pe care o minte sănătoasă şi un spirit ştiinţific nu pot s-o admită". Înlătură cu dibăcie şi cu puternice argumente concluziile expertului grafolog, conform cărora litera „a" este aceeaşi în ambele scrieri, şi că arhitectul Socolescu scrie „fereştete" împreunat, iar „asigurare" cu doi de „s": „D-l Socolescu face un „a" nemţesc, ştiu acesta nu de acum, ci de 20 de ani de când eram împreună la Paris. În acest „a" este o mică buclă interioară între ovalul ei şi linia alipită ovalului. În cartea poştală scrisă, evident, de un om simplu, „a" este format dintr-un semioval ca un fel de „c" şi dintr-un fel de „e". Mâna nedeprinsă cu scrierea n-a putut să închidă bine ovalul şi s-a coborât tăind în interior a doua parte a ovalului. Un asemenea „a" este *caracteristic la toţi copii începători şi la toţi oamenii maturi cu mâna greoaie, cu degetele groase şi nepreparate că să ţie condeiul*, enormă dificultate pentru ei

tocmai prin uşurinţa lui”. Învederează în continuare „că sunt mulţi, foarte mulţi, care nu din ignoranţă, *împreună verbul cu pronumele imediat următor*” ca la „fereştete”, aceasta fiind o caracteristică nu numai a arhitectului Socolescu, iar despre cuvântul asigurare arată că cel puţin 50% din oameni „dublează” pe „s” între două vocale, căci altfel, după ei, ar trebui să pronunţăm „z”. Se adresează expertului: „Şi v-aţi uitat d-le doctor, cum stă scris, cu litere de aur pe un fund (fond, fundal) negru la societăţile de „asigurare”? Nu cumva o fi scris cu doi de „s”? Şi în acest caz... nu care cumva... scrisoarea... e...” (mare ilaritate – Lasă să se înţeleagă, scrisă chiar de un agent al unei asemenea societăţi?).

Delavrancea aduce la cunoştinţă Curţii că în altă cauză grafologul, tot dl. Minovici, cu fotografia, cu lupa lui „ajunsese la concluzia că o scrisoare anonimă, compromiţătoare” fusese scrisă de o anumită persoană, iar ulterior a fost descoperit asasinul. „Juraţii l-au condamnat. Vă rog să mă dezminţiţi! Se adresează el vehement expertului grafolog. Aici, în faţa Curţii, în faţa juraţilor şi a publicului!... A! Tăceţi?... Bine domnilor, tăcerea d-voastră este un omagiu adus norocului – ştiţi la ce fac aluzie – şi un blam mai elocinte decât amărăciunea mea, adus grafologiei româneşti” (Aplauze).

În continuare, oratorul speculând inadvertenţa din pledoaria adversarului său, Take Ionescu, arată că după acesta, „Socolescu nu este un tip pervers comiţând crima de incendiu: Socolescu atinge culmea perversităţii scriindu-şi cartea poştală anonimă” (Aplauze. Râsete). Ceea ce, desigur, era o mare anomalie!

Delavrancea învederează că o anonimă prin care se anunţă un eveniment iminent neplăcut pentru cineva nu este un act de perversitate, ci „ar atinge cel mai înalt grad de nobleţe în generozitate”. Concluzia lui: cartea poştală putea fi scrisă de unul din miile de lucrători de-ai lui Socolescu care l-au iubit pentru ca s-a purtat cu ei cinstit şi omenos... Încheind cu analiza expertizei grafologice, declară: „Iată domnilor cum se năruie şubreda construcţie grafologică şi aparent logică, că dl. Socolescu şi-ar fi scris sie însuşi acea carte anonimă”.

Următoarea parte a pledoariei este consacrată servitorului lui Socolescu, Zaharia. Delavrancea consideră că acesta i s-a părut „cheia misterului”. „El s-a întors de la gară acasă cu câteva ore înaintea sinistrului. El a revenit, de la nevastă-sa, o jumătate de oră înainte de izbucnirea focului. În paza lui se lăsase imobilul. El a văzut primul focar. El a fost necontenit, de dimineaţă până seara, în curte, pe scări, prin odăi,... până în momentul incendiului” şi „oricine ar fi dat foc, el ştie”. Cu toate acestea, servitorul a fost declarat nevinovat şi pus în libertate. Chiar dacă focul ar fi fost pus de Socolescu, servitorul ar fi trebuit să ştie.

În continuare, Delavrancea relevă situaţia celor doi inşi care au fost văzuţi în seara incendiului la orele 9-10 ieşind din gangul caselor incendiate şi tot „doi inşi tineri, bine îmbrăcaţi” au văzut primii focul, au alarmat vecinii, au deşteptat servitorul şi împreună cu acesta au stins primul focar din pod. După care ei au dispărut. Oratorul se întreabă: „Cum se explică misterul în care s-au confundat aceşti inşi?... Toată lumea s-a întrebat şi se întreabă cine sunt aceşti doi tineri,

aceşti doi bravi, aceşti doi eroi a căror modestie întrece mult incomparabilul lor eroism? De ce nu s-au prezentat d-lui procuror chiar în noaptea focului? E imposibil să admitem că după ce au stins focarul din pod au plecat indiferenţi lăsând în urma lor incendiul izbucnit cu o furie extraordinară. De ce nu s-au prezentat d-lui judecător de instrucţie? De ce nu apar astăzi în faţa d-voastră? Le-a fost ruşine de o faptă lăudabilă sau se temeau ca nu cumva să fie recunoscuţi în cei doi inşi care ieşeau pe poarta caselor cu două ore înainte de incendiu? Iată de ce am acuzat pe d-l judecător de instrucţie că nu şi-a făcut datoria..."

Delavrancea combate afirmaţiile făcute de adversarul său Take Ionescu care mai mult de o oră s-a referit la cutiile de focare şi a ajuns la concluzia că au fost confecţionate de arhitectul Socolescu pentru că un răufăcător nu ar fi putut intra pe poartă cu ele. Marele avocat se întreabă: „Unde a văzut d-sa cutiile despre care v-a vorbit? În dosar nu se povesteşte de cutii construite într-adins pentru focare. În actul de acuzaţie, nici o vorbă. Ministerul public, nici o aluzie. Dv., domnilor, aţi fost la faţa locului... În salon nici urmă de focar. La celelalte focare, aţi văzut cu ochii d-voastră, nu cutii construite de ocazie, ci sipete (sertare) scoase de pe la birouri, ba la focarul din pod un scăunel mic. Tăgăduieşte dl. procuror general?... Nu!... Atunci întreb pe reprezentanţii „Daciei": ce înseamnă această lipsă de scrupul în năpustirea lor asupra unui adversar? Nu pricep, vă declar că nu înţeleg nimic, rămân uimit şi mă refer la conştiinţa juraţilor... suprema mângâiere... A! Nu, domnilor, nu veţi zdrobi pe un nevinovat chiar dacă peste el aţi turna un munte de neadevăruri!"

Delavrancea se referă la o altă afirmaţie de-a lui Take Ionescu, conform căreia preparatul focarelor putea dura 3-4 zile şi ca urmare Socolescu s-a izolat de exterior încuind cele două rânduri de porţi şi prin „tunelul" astfel creat a transportat în linişte bunurile pentru a le pune foc.

Avocatul, demonstrând că acest lucru nu ar fi fost posibil, devine necruţător: „Admirabilă invenţiune! S-a izolat perfect, d-le Take Ionescu, prin fantasticul tunel creat de abundenta d-tale imaginaţie! Da, da aţi uitat însă câteva lucruri de nimic care vă răstoarnă întreaga construcţie. Aţi uitat pe pictorul care lucra în fiecare zi de la 7 dimineaţa până la 7 seara. Unde lucra?... În casă la etajul întâi, în odaia care comunică cu salonul şi cu sufrageria şi cu biblioteca. Şi în salon, în bibliotecă şi în sufragerie au fost trei focare, cele mai importante. Cum ar fi cărat Socolescu lemnele, cum ar fi răsturnat mobilele grele, unele imposibil de cârmit de un singur om, fără ca pictorul să nu vadă şi să nu audă nimic? Şi acest martor nu a văzut, n-a auzit nimic", ca nici servitorul Zaharia, de altfel.

Delavrancea se ocupă apoi în pledoaria sa de problema lumânărilor care au servit la incendiu, lumânări cumpărate anterior de Socolescu. Acesta, la primul interogatoriu, declarase că a cumpărat un pachet de lumânări, iar la al treilea interogatoriu „strâns de aproape" mărturiseşte că a cumpărat două pachete, adică 10 lumânări, din care 7 (şapte) au fost folosite la focare. De aici acuzarea şi partea civilă au tras concluzia că Socolescu este vinovatul. Marele orator constată: „E o

construcţie cu aparenţe serioase. Recunosc. Dar, nu rezistă, domnilor juraţi, ca orice ce se întemeiază pe neadevăr”. Socolescu a recunoscut de la început că el a cumpărat lumânările şi a indicat şi băcanul. Şi dacă a făcut acest lucru „mai putea să ascundă, cu intenţiune numărul lor? E evident că nu. Nu era nici copil, nici nebun, pentru că totul era uşor de verificat. „Demonstraţia părţii civile e tot atât de şubredă ca şi aceea a Ministerului public relativ la lumânări. Dl. procuror general s-a opintit să vă convingă că dl. Socolescu a cumpărat „pe furiş fundurile de lumânări”, pe motivul că... a refuzat un băiat de prăvălie să i le ducă acasă. „Asta e va să zică a cumpăra „pe furiş”! A cumpăra „pe furiş” înseamnă că tu, om cunoscut, să te duci ziua, la amiaza mare, la un băcan care te cunoaşte, într-o prăvălie, să stai de vorbă, să întrebi de cele mai bune lumânări, să iei pachetele şi să pleci cu ele de-a dreptul acasă. Asta înseamnă va să zică a cumpăra „pe furiş”! Valoarea cuvintelor s-a răsturnat în aşa hal în capul ministerului public încât probabil că a cumpăra „făţiş” ar însemna faptul: să te duci noaptea la o băcănie din marginea capitalei, unde n-ai mai intrat niciodată, unde nu te cunoaşte nimeni, cu gulerul hainei ridicat până la nas şi cu pălăria îndesată până peste sprâncene” (râsete).

Într-adevăr, adaugă Delavrancea, rămâne o contrazicere, cea a numărului de lumânări cumpărate şi întreabă: „Cum d-le Take Ionescu, unui inocent nu-i e permis să uite, un moment, nimic, absolut nimic, când îl arestezi fără veste, când îl arunci în carceră, când fără nicio milă, îl abandonezi în întuneric, pe o rogojină, în prada celor mai ascuţite dureri...? Ce fel vă închipuiţi natura omenească? Dar inocentul are familie, părinţi, soţie, fraţi, surori, copii şi până să se pronunţe justiţia, teroarea îl zguduie... Şi în culmea chinurilor fizice şi morale inocentul nu poate uita nimic? Asta e psihologie de călăi! (Aplauze)... Delavrancea se adresează apoi procurorului general: „Aşa d-le procuror general, aşa un nevinovat nu poate, în cele mai cumplite împrejurări, să uite nimic şi nu-i e iertat să rectifice nimic! Aşa? Mă adresez conştiinţei d-voastră, minţii şi inimii d-voastră...” Redă apoi un dialog pe care l-a avut cu judecătorul de instrucţie în care acesta afirma că nu-şi mai aduce aminte de numele grefierului şi conchide: „Dl judecător Săbăreanu, liber, stăpân pe el însuşi, omul legii, el acuzator în faţa acuzatului...şi la-ţi auzit. A uitat nu un fund de lumânări, ci un grefier, grefierul pe care îl impune legea ca nu cumva să nu se transforme în inchizitor. Ei, domnilor, ori vă menţineţi sistemul, şi îi aplicaţi toată rigoarea lui şi d-lui Săbăreanu, ori mărturisiţi că aţi lucrat cu patimă contra domnului Socolescu. Cum se prăvălesc toate construcţiile d-voastră materiale şi morale, cum vi se distrug faptele, cum vi se spulberă teoriile! Pasiunea este ruina judecătorului! Şi credeţi-mă, societatea vă refuză serviciul de a-i spori numărul criminalilor cu numărul inocenţilor”.

Delavrancea devine categoric şi atacă problema de ordin general: „Din acest proces o concluzie se impune tuturor: nu mai merge cu sistemul de astăzi al judecătorilor de instrucţie” (Aplauzele prelungite au confirmat deplina dreptate a avocatului, care a adăugat că nu atacă magistratura, ci sistemul).

„Voi termina, domnilor cu mobilul crimei. Şi de la început vă declar că în pretinsul mobil ce i se impută d-lui Socolescu, eu văd dedesuptul *Daciei.* Ce caută ea aici? Adevărul? Justiţia? Nimeni n-o crede. Voieşte să obţină despăgubirea de 5000 lei? Nimeni n-o crede că a pus patru avocaţi de frunte, printre care cel mai însemnat al baroului nostru, în scop de a câştiga o reparaţiune bănească de cel mult de 5000 lei. Cu această sumă ea nu ar acoperi nici pe jumătate onorariul celor patru glorii ale baroului. Atunci a venit aici ca să piardă băneşte în acest proces! Nimeni n-o crede. Sau voieşte să se apere – şi i-aş înţelege-o – de presupusele învinuiri ce i-am duce noi. De la început însă, am declarat că nu acuzăm pe *Dacia* că ne-ar fi pus foc...” *Dacia* însă „s-a năpustit asupra d-lui Socolescu, nu s-a cutremurat de nici un mijloc, a pus mâna pe orice armă şi la falsurile din dosar a adăugat invenţiile sale... Când s-a ridicat acea vijelie care a durat trei ore şi jumătate, am avut impresia provocată de cruzimea şi plăcerea *Daciei* că suntem în timpul de decadenţă a Imperiului roman... lumea se adunase la circ, lacomă de spectacol... în mijlocul arenei stă despuiat martirul creştin... asupra lui se repede fiara furibundă... Iacă martirul... asupra lui s-a dat drumul fiarei cuvântului... trei ore l-a sfârtecat... şi el a suferit fără geamăt, întărit de credinţa în justiţie şi de tăria unei conştiinţe curate!” (Aplauze prelungite).

„*Ce mobil* ar fi avut dl. Socolescu ca să-şi dea foc casei lui, mobilierului lui, cărţilor şi tablourilor lui? Şi-a asigurat imobilul, mobilele şi biblioteca pe o valoare exagerată şi prin incendiu a voit să se încaseze prima de la *Dacia*. Iată mobilul, după dumneavoastră”. Dar, „*aţi pornit de la o teză care este o ofensă generală adusă tuturor asiguraţilor*. Aţi afirmat că mai toţi asiguraţii, pe acest tip de criză, ar fi fericiţi să-şi transforme în bani tot avutul lor asigurat. *Protestez în contra acestei injurii adusă românilor*. Dacă ar fi aşa de tocită noţiunea de cinste în România, *Dacia* ar fi dat faliment şi desigur n-ar fi ajuns cea mai bogată societate din ţară... Socolescu suferea de criză ca şi colegii lui arhitecţi. Ei şi? *Atât e de ajuns ca cineva să devină criminal*? Atunci toţi cei cu profesiuni liberale, toţi lucrătorii, toţi comercianţii ar forma o masă scârboasă de candidaţi la crimă, pândind ocazia de a prăda, de a incendia, de a asasina. Sau nu cumva aţi descoperit că între arhitectură şi crimă legăturile sunt mai strânse, că bosa de arhitect se confundă cu bosa criminalului din naştere?”

Delavrancea continuă cu ridiculizarea reprezentanţilor societăţii *Dacia*, pentru care cărţile din biblioteca lui Socolescu nu aveau decât o minimă valoare. „Cum d-lor... cartea care v-a nutrit primele aspiraţiuni... volumul care v-a deşteptat primele iluzii... paginile care se leagă de cele mai nobile sentimente, rândurile care v-au răscolit sufletul şi v-au mângâiat de primele dureri ale tinereţii... nu mai au nici o valoare când începeţi să încărunţiţi...? Viaţa să fie, clipă după clipă, fără nici o legătură între ele? Vârsta, încetul cu încetul, ne scoboară în rândul animalelor cu o slabă conştiinţă numai în prezent?... Locul unde *ne-am născut*, casa în care am trăit, obiectele pe care *le-am cumpărat cu dragoste*, tablourile pe care ne-am deschis ochii, cărţile pe care le-am citit şi în care au căzut de multe ori cele mai calde şi

curate lacrimi, tot, tot, toate amintirile, tot ce ne deşteaptă în noi şirul vieţii cu toate evenimentele ei, n-au nici un preţ pentru filozofii *Daciei*... Tristă concepţie despre om! *Concepţie mecanică, din care a dispărut sufletul, scârbit de sunetul banului*!... Aţi râs de un roman – nu ştiu de care – cumpărat acum 20 de ani cu doi lei şi cincizeci de bani, pus astăzi în inventar cu acelaşi preţ. Depinde de cine citeşte, de ce citeşte şi de când citeşte. *Un volum poate fi o părticică din viaţa noastră, şi nu găsesc parte din viaţa mea pe care să o vând cu doi lei şi cincizeci de bani, nici s-o dau la licitaţiune publică*. Şi cu ce nepăsare – sunt sigur, afectată – vorbeaţi de tablouri!... O pânză... câteva urme de pensulă... un cadou, vechi şi acela... Atât... *Regret şi mi-e milă! Eu, d-lor, am un mic tablou din 1864, de la marele Grigorescu, pe care nu l-aş lichida cu „Dacia” pe nici un preţ,* chiar dacă ar înţelege arta prin prisma idealului etern...”

Delavrancea revine la *mobilul crimei*, adică la motivul pentru care Socolescu şi-a pus foc locuinţei şi întreabă: „*De unde ştiţi că ar avea nevoie de bani*? Nu ne-aţi spus. *Să admitem că ar avut nevoie de bani. Afară de crimă, nu mai există nici un mijloc să şi-i procure?* Un om care a învârtit afaceri de milioane, al cărui fond imobiliar trece *peste un milion* – chiar dacă ţinem socoteală de datoriile lui, după cum vi s-a dovedit cu date necontestate – un om fără nici o datorie în piaţă, nu ar fi putut să se împrumute cu o datorie de câteva mii de lei? Am chemat aici doi bancheri de frunte din piaţa noastră... şi fiecare din ei v-au afirmat că l-ar fi împrumutat oricând de la 10 până la 20.000 lei. Iată în ce mod ar fi avut banii imediat. Şi, în plus, nu a rezultat de nicăieri că Socolescu era într-o situaţie grea şi avea nevoie de bani. De asemenea, învederează că oricum despăgubirea de la „Dacia” nu ar fi fost plătită imediat. „Câte operaţiuni până să ajungă la plată! Delegaţi care să inventarieze, experţi care să evalueze pierderile totale şi stricăciunile parţiale, discuţia, dovedirea cu acte şi martori că ai avut obiectele consumate în incendiu, ciocnirea frontală între cerere şi ofertă, în sfârşit, judecata care se impune în toate cazurile când e vorba de o despăgubire mai mare. Să nu uităm că societatea, potrivit poliţei, nu plăteşte interese la suma datorată nici chiar de la intentarea acţiunii. Din această cauză procesele cu „Dacia” durează ani de zile... Ei d-lor de la „Dacia” – li se adresează Delavrancea – „unde e mobilul? Cum credeţi că Socolescu şi-ar fi expus trecutul lui nepătat, toate aspiraţiile lui, onoarea lui, a soţiei lui, speranţele lui legitime de o viaţă fericită, în schimbul unui proces nesfârşit?...”

Verdictul marelui avocat este clar: „Nici o dovadă că dl. Socolescu a comis crima. Interes nu avea, mobilul nu există. Şi cum v-aţi explica un fenomen, imposibil de explicat, că un om curat, absolut cinstit, până la vârsta de 45 de ani, dintr-o dată şi din senin, să treacă peste cinstea lui? Şi ce vă închipuiţi că este cinstea? Credeţi că este uşor să vă lepădaţi de ea când v-a guvernat o viaţă întreagă?... Pentru crimă, ca şi pentru onoare, simt căi lungi de străbătut, cu momeli, cu tentaţiuni, cu fericiri nefaste şi cu stăpâniri de sine adeseori dureroase. Cine de mic minte, apoi îşi trădează colegii, apoi fură câte ceva, în societate

speculează, înşeală pe amici, gustă din fructul combinaţiunilor necurate, după temperament, încetul cu încetul, ajunge la escrocherie sau la crimă... Cine din contra, s-a deprins cu adevărul, cu realitatea, cu munca grea, cu respectul dreptului, în el se pronunţă marea poruncă a onoarei, de sub imperiul căruia nu-i scapă, la început conştient, mai în urmă instinctiv, nici unul din actele vieţii... *Cinstea e bogăţia săracului şi nobleţea bogatului, săracului îi dă credit, bogatului simpatie...* Ar trebui un obstacol imposibil de învins ca să oprească un suflet curat dincolo de jumătatea vieţii, din calea lui presărată poate cu deziluzii, dar pururea luminată de un ideal. În lumea morală, ca şi în lumea fizică, oprirea bruscă este o explozie de energie. În lumea morală explozia e nebunie. După 45 de ani de cinste nepătată, ar fi trebuit o zguduire fundamentală în capul lui Socolescu, ca dintr-o dată să devie criminal; ar fi trebuit ca nebunia să izbucnească, singura cauză care i-ar fi amorţit conştiinţa, i-ar fi distrus într-o clipă modul lui de a fi, legea propriei lui existenţe. Oricât de jos s-au scoborât vremurile care ne apasă şi oricât de vast ar fi curentul decepţiunii, acel care s-a deprins, până peste declinul vieţii, să considere onoarea ca o poruncă a conştiinţei şi ca o mângâiere în cele mai mari dezastre, trece senin, ca şi cum n-ar vedea şi n-ar auzi, prin mijlocul tentaţiunilor şi al păcatelor fermecătoare..."

După patru ore şi jumătate de pledoarie energică, inteligentă, abilă, străbătută de o înaltă elocinţă, Delavrancea, ostenit, încheie: „Dar destul... Puterile mă părăsesc şi răbdarea juraţilor e pe sfârşite... Toţi suntem cuprinşi de acelaşi sentiment de dreptate. În conştiinţa tuturor s-a coborât aceeaşi lumină, acelaşi adevăr... ca şi cum toţi am forma o singură fiinţă enormă cu aceeaşi convingere, cu aceeaşi dorinţă ca să redea amicilor şi societăţii, curat ca mai înainte, pe martirul unei funeste erori judecătoreşti... Sfârşesc, d-lor juraţi, încredinţat că în unanimitate veţi zice: inocent!"

După încheierea pledoariei, publicul aplaudă călduros şi ovaţionează, iar Delavrancea este îmbrăţişat de prieteni şi cunoscuţi. Verdictul de achitare a lui Socolescu este primit de mulţime cu un mare entuziasm.

Cella Delavrancea îşi aminteşte că tatăl ei s-a întors de la proces în mijlocul nopţii „cu obrajii supţi, privirea ştearsă, cravata strâmbă, gulerul mototolit... Mama a strigat: Ce s-a întâmplat? El a răspuns fără glas: achitat! Şi lacrimile au curs şiroaie pe faţa lui istovită".[1]

[1] Cella Delavrancea, *Amintiri*, în „Revista fundaţiilor" nr. 8/1942, p. 296.

TEST DE EVALUARE A CUNOŞTINŢELOR

1. Comentaţi pledoaria lui Barbu Ştefănescu Delavrancea, rostită în cadrul procesulului dintre Caragiale şi Caion.

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

2. Comentaţi pledoaria lui Barbu Ştefănescu Delavrancea rostită în apărarea arhitectului Socolescu.

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

UNITATEA DE ÎNVĂŢARE V

NICOLAE TITULESCU

1. Date biografice.

Cel mai de seamă diplomat român s-a născut la 4 martie 1882, la Craiova. Tatăl său, Ion Titulescu, avocat, s-a numărat printre reprezentanţii oficiali ai autorităţilor din Craiova, fiind, rând pe rând, prefectul judeţului Dolj, preşedintele Curţii de Apel din Cetatea Băniei şi deputat în parlament sub guvernul lui Ion Brătianu. Din păcate, el moare când fiul său abia împlinise un an şi jumătate. Mama diplomatului era nepoată a pictorului Theodor Aman.

Nicolae Titulescu a urmat cursurile şcolii primare şi liceale în oraşul natal. A fost un elev strălucit, mândrie a şcolii unde a învăţat. La examenul de bacalaureat susţinut la liceul Carol I a obţinut premiul de onoare. Face apoi studii juridice la Facultatea de drept din Paris; este un student eminent, clasificat mereu primul pe facultate. În 1903, la un concurs al studenţilor în drept, Titulescu a obţinut premiul *Ernest Beaumont*. Devine doctor în drept al Universităţii din Paris cu teza „*Essai sur une théorie generale des droits eventuels*”, obţinând cea mai înaltă distincţie *CUM LAUDE*.

I se oferă posibilitatea să rămână în Franţa, în învăţământul superior, dar refuză, preferând să se întoarcă în ţară. După absolvirea studiilor universitare – abia împlinise 22 de ani – este numit profesor suplinitor la Facultatea de drept a Universităţii din Iaşi, iar după 5 ani, în 1909, se transferă la Facultatea de drept din Bucureşti. În acelaşi timp, odată cu revenirea în ţară, se înscrie la Baroul avocaţilor din Bucureşti (1904). La 13 noiembrie 1908, trece examenul şi devine docent.

Nicolae Titulescu a fost o strălucire care s-a manifestat de-a capul în forma timpurie a precocităţii, depăşind de copil nivelul clasei sale, nu în felul premianţilor întâi, disputaţi şi contestaţi de alţi colegi, ci cu deplina recunoaştere a tuturor, căci între dânsul şi coloana celorlalţi, era distanţa unui călăreţ pe care pedestrimea nu-l poate ajunge, oricât ar voi să gonească. Această strălucire s-a menţinut şi dezvoltat vertiginos cu vârsta, uimind deopotrivă toate categoriile de profesori, autohtoni şi străini, inclusiv somităţile juridice care i-au dat diploma de doctor cu elogii supreme, la Facultatea de drept din Paris. Cariera sa în ţară a sărit toate etapele, ajungând dintr-o dată pe planul întâi al baroului şi pe acela al politicii, unde într-o vreme de selecţie mai aspră, când nu făcea loc tinerilor decât

cu zgârcenie, iar aceştia nu dădeau brânci generaţiilor dinaintea lor, Titulescu şi-a cucerit fără zăbavă un loc de plin rang...[1]

Jacques de Launay îl descrie pe Titulescu: „O faţă de formă triunghiulară, un nas pronunţat, în profil, o bărbie îngustă. Craniul, fruntea şi maxilarele, umerii şi şoldurile teşite, micşorate; este o fire nervoasă care se consumă mai mult decât poate să recupereze. Faciesul este mongoloid, imberb, pergamentat. Tenul mat e ca de şofran. Are păr şaten. Ochii îi sunt negrii şi strălucitori, privirea foarte vie”[2].

Lucian Blaga, după ce l-a cunoscut pe Titulescu, vrăjit de acesta şi-a notat: „Omul din faţa mea, viu ca o flacără pusă la încercări de adieri invizibile era, aşadar Titulescu! Avea o faţă de „asiat” fără vârstă, cu unele trăsături de copil, dar cu luciri de nedescris în ochi, unde se aduna toată viaţa...”[3]

Launay continuă: „*A doua natură a lui Titulescu* este râsul. Când izbucneşte în râs, câteodată un râs nebun, faţa sa care nu *este frumoasă, se schimbă, se transfigurează, semn al unei mari intensităţi afective*.

Corpul acestui hipertiroidian este lung de *1,84 m, osos* şi descărnat, puţin musculos. *Mâinile sunt subţiri*, lungite şi suple”.[4]

Titulescu era de o constituţie fragilă. Încă din copilărie suferea de *maladiile tipice nervoşilor hipertiroidieni*: gripe, migrene, nevralgii, otite.[5] „Toată viaţa lui se temea de frig, cerea să se închidă ferestrele, nu-i plăcea să lucreze la masă, ci în propria cameră, în pat.

Glasul îi este ascuţit, dar captivant. Încă de la primul său mare discurs public în faţa Camerei deputaţilor, la 22 decembrie 1913 – când are 31 de ani – este o revelaţie. Titulescu ştie să găsească tonul potrivit şi în sălile Societăţii Naţiunilor. Frumoasa *rezonanţă a acestei voci îl va ajuta să cucerească publicul.*

Faţă de prieteni, omul de stat folosea o voce un pic diferită, plină de farmec, foarte dulce, ce atunci când trebuia, ştia să fie de-a dreptul biciuitor cu adversarii săi, pe care îi şfichiuia cu sarcasme”.[6]

Lucian Blaga adăuga: „Titulescu este cea mai strălucită inteligentă ce am întâlnit-o în viaţă. Un fel de întrupare a inteligenţei, înţeleasă ca arhetip. Cu aceeaşi ocazie mi-am dat întâia oară seama şi de darul său stilistic, făcând faţă oricăror exigenţe. Avea Titulescu un dar de a defini, o eleganţă şi o economie a expresiei, pe care n-aş putea să le compar decât cu ale filozofului Bergson.”[7]

---

[1] I. Petrovici, *La moartea lui Nicolae Titulescu*, Cuvântare rostită în incinta Academiei, în ziua de 21 martie 1941, *In Memoriam, Nicolae Titulescu*, Studiu introductiv, texte alese şi traduceri de Ion Grecescu, Editura Politică, Bucureşti, 1982, p. 166.

[2] Jacques de Launay, *Nicolae Titulescu: un portret psiho-politic, în In Memoriam, Nicolae Titulescu, op. cit.*, p. 144.

[3] Lucian Blaga, *Amintiri despre Nicolae Titulescu, în In Memoriam, op. cit*., p. 188.

[4] Jacques de Launay, *Nicolae Titulescu: un portret psiho-politic,* p. 144.

[5] *Ibidem*, p. 155.

[6] *Ibidem*, p. 144-155.

[7] Lucian Blaga, *Amintiri despre Nicolae Titulescu, în In Memoriam,* p. 188-189.

Sensibilitatea lui Titulescu este cerebrală, natura sa optimistă şi încrezătoare, dar rezistenţa antiemoţională nu este decât aparentă, judecata rapidă şi mişcătoare, intuitivitatea mare, raţionamentul accelerat, ingeniozitatea mai puternică decât imaginaţia, voinţa este sârguincioasă.[1]

„Când era în formă, în reprezentaţie, avea înfăţişarea unui om fericit, vesel, jovial, în ciuda alurii puţin semeţe, datorită timidităţii şi miopiei. Conştient de propria-i valoare, avea o mare încredere în sine, ceea ce îl făcea să fie optimist, calităţi trebuincioase unui diplomat care încerca să convingă prin caracterul molipsitor al entuziasmului."[2]

Un prieten al diplomatului nota: „Titulescu era un om fermecător ce răspândea simpatie, căldură, tinereţe, optimism... O seară întreagă era în stare să povestească cu vioiciune de nedescris, cu un lux de umor, cu o vervă de consideraţiuni şi observaţii de haz, iar în acelaşi timp cu o seriozitate puţin obişnuită, evenimentele politice la ordinea zilei, preocupările sale sau din lecturile sale... Avea o deosebită simpatie pentru tineri. Era mulţumit când venea cu dânşii şi îi cerceta cu interes şi bunăvoinţă asupra preocupărilor şi ideilor lor... Titulescu era un om bun, care ştia să se aplece pe durerea semenului său. Iubea oamenii, le căuta apropierea şi nu cred să fi fost cineva – spunându-i că duce lipsă de bani sau că e bolnav – el să nu fi făcut tot ce era posibil... La Titulescu totul era farmec, mişcare, viaţă, flacără, tumult. Râzând neapărat, blând, mânios, suplu, intransigent, captivant, atotştiutor, însufleţit de încredere sau chinuit de îndoială, a purtat în el siguranţa drumurilor de mâine".[3]

2. Nicolae Titulescu – eminent jurist.

Tânărul profesor Titulescu, încă de la primele prelegeri (a predat dreptul civil – privilegiile şi ipotecile, persoanele, succesiunile), *a stârnit admiraţia şi interesul studenţilor* nu numai prin forma limpede şi atrăgătoare în care îşi îmbrăca ideile, ci mai ales prin cunoaşterea profundă a disciplinei pe care o preda şi prin vasta sa cultură juridică. El aducea cu sine un suflu nou în activitatea didactică, o tendinţă de înnoire şi restructurare a conţinutului cursurilor.[4]

Referindu-se la cursul ce-l preda studenţilor, el spunea: „dacă cursul reuşeşte să deştepte în dumneavoastră curiozitatea ştiinţifică adevărată, care constă în a te întreba ce trebuie să ştii, iar nicidecum ce mă va întreba profesorul la examen, el şi-a atins scopul".[5]

---

[1] Jacques de Launay, *op. cit.*, p. 147.
[2] *Ibidem*, p. 151.
[3] Savel Rădulescu, *Portret, în In Memoriam, Nicolae Titulescu, op. cit.*, p. 224-225.
[4] Ion M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1966, p. 20.
[5] Nicolae Titulescu, *Introducere în cursul de drept civil, în Discursuri*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1967, p. 146.

Pe tărâmul dreptului, în afară de activitatea didactică laborioasă, Titulescu este autorul unor importante şi valoroase lucrări cu caracter teoretic şi practic, în care sunt abordate, cu o rară competenţă, subiecte, îndeosebi din domeniul dreptului civil şi dreptului internaţional.[1] Printr-o serie de articole publicate în revistele *Cronica, Curierul judiciar,* şi ziarul propriu *Ţăranul* (din care n-au apărut însă decât trei numere), eminentul profesor şi jurist a contribuit la procesul de restructurare a dreptului ca ştiinţă socială. Cercetările sale în domeniul proprietăţii fiduciare şi al raporturilor juridice dintre autorităţi şi ţărănime s-au concretizat în două lucrări publicate în 1907: *Problema personalităţii juridice a statului şi a comunelor cu privire la ultimele răscoale ţărăneşti şi Împărţeala moştenitorilor*. Tot în 1907, Titulescu a publicat la Paris *Eseu asupra teoriei generale a drepturilor individuale*, în care abordează problema conţinutului şi semnificaţiei tehnicii juridice. În lucrarea *Principiile autorizării maritale într-una din aplicările lor practice*, Nicolae Titulescu se ocupă de apărarea şi extinderea drepturilor femeii în justiţie. O altă lucrare a sa, pe care o menţionăm, este *Cum trebuie să înţelegem educaţia juridică*.

Titulescu s-a avântat în avocatură cu mare elan, iar rezultatele şi succesele sale au fost deosebite. În pledoariile susţinute făcea uz de întregul arsenal al cunoştinţelor de specialitate, de vasta sa erudiţie şi îndeosebi de toate resursele artei oratorice. În procesele susţinute la tribunalele din Bucureşti, Iaşi, Craiova[2] şi apoi la Paris, Nicolae Titulescu s-a dovedit un profund cunoscător al dreptului civil, penal, comercial, şi un remarcabil interpret al legislaţiei.

În calitate de membru al Institutului de Drept Internaţional, preşedinte şi vicepreşedinte al Academiei Diplomatice Internaţionale, membru al Academiei Române şi profesor la Facultatea de drept din Bucureşti, Nicolae Titulescu a păstrat un strâns contact cu activitatea ştiinţifică şi didactică, elaborând şi susţinând comunicări la Academia Diplomatică Internaţională, studiind şi făcând aprecieri asupra unor teze de doctorat, ţinând conferinţe în faţa studenţilor şi profesorilor unor universităţi din Europa.[3]

S-a apreciat că Nicolae Titulescu a fost un neîntrecut mânuitor al normei juridice, unul din cei mai mari interpreţi ai textelor tratatelor de pace de la Paris, al Pactului Societăţii Naţiunilor şi altor instrumente juridice internaţionale. El a sesizat virtuţile şi lacunele primelor încercări interbelice de organizare a păcii, securităţii şi justiţiei pentru toate statele, apreciind că omisiunile şi neclarităţile

---

[1] Ion M. Oprea, *op. cit.*, p. 20.

[2] A se vedea Nicolae Titulescu, *Rezoluţie pentru neexecutarea de obligaţiuni a unui contract de vânzare cu pact de răscumpărare relativ la moşia Milcov din jud. Olt*, Craiova, 24 iunie 1905; Take Ionescu, Nicolae Titulescu, *Condiviziuni în procesul dintre I. Dacian, Primăria Slatina, Casa Şcoalelor şi Ministerul de Domenii,* Craiova, 1908; Nicolae Titulescu, *Concluziuni în procesul dintre Nicolae Titulescu şi soţii Nitzeanu,* Craiova, 1910; Nicolae Titulescu, *Concluziuni din partea firmei Manissalin Frères în proces cu Banca de Credit Român*, Bucureşti, 1915.

[3] Ion Grecescu, *Introducere la In Memoriam*, *op. cit.,* p. 21.

dispoziţiilor pactului Societăţii Naţiunilor pot fi completate prin jurisprudenţă şi practică ori prin crearea altor instrumente juridice universale, regionale şi bilaterale.[1] Fiind un profund cunoscător al dreptului, el avea o nestrămutată încredere în forţa dreptului, justiţiei şi a legalităţii internaţionale.[2]

Nicolae Titulescu a atribuit dreptului rangul de forţă transformatoare în societate. „Prin drept ca metodă, prin domnia dreptului ca obiectiv, prin funcţionarea dreptului, în serviciul îmbunătăţirii dreptului, vom realiza exigenţele idealului creator, vom înceta de a fi nişte fiinţe umile care se apleacă în faţa greutăţilor vieţii, vom deveni stăpânii vieţii şi nu sclavii ei."[3]

3. Nicolae Titulescu – mare orator.[4]

Ca orator – afirmă *Jaques de Launay* – Titulescu a demonstrat cele mai frumoase calităţi ale sale: concentrarea gândirii şi inteligenţa abstractă. Facultatea de concentrare era prodigioasă. Era capabil, în indiferent ce loc, de a se izola pentru a se dărui studiului aprofundat al unui dosar, pentru a-şi ordona ideile.

Nicolae Titulescu cu o memorie uluitoare, cu o inteligenţă vie şi cu o mare putere de muncă, avea darul extraordinar de a vorbi elegant şi frumos. Academicianul jurist *Traian Ionaşcu* îl considera „primul din cei mai mari oratori ai timpului său".[5]

Savel Rădulescu, prieten şi confident, îl caracteriza: „o inteligenţă cu totul excepţională, vie, rapidă, ascuţită, sclipitoare, depăşind cu mult pe cea obişnuită, însuşindu-şi specificul şi relaţiile ideilor, pentru a ajunge la realizări şi soluţii din cele mai ingenioase... *Verbul lui era uşor, clar, logic, precis, fluent, elegant, când fermecător, când sever şi incisiv, plin de vioiciune, o spontaneitate şi elan captivant, iar în replica ce dădea adversarului s-ar spune că părea şi mai prestigios, şi mai strălucitor*. Spiritul său de adâncă analiză sau de sinteză generalizator se îmbina într-o bogăţie de idei şi o profunzime în gândire, pe care o îmbrăca într-o elocinţă adesea clară, adesea pasionată şi cu ecouri emotive; ştia să dea rostirii sale o deosebită claritate, viaţă şi culoare; iar când trebuia, nici

---

[1] *Ibidem,* p. 16.

[2] *Ibidem*, p. 15.

[3] Nicolae Titulescu, *Ordinea în gândire, în Documente diplomatice*, Editura politică, Bucureşti, 1967, p. 833-834.

[4] Pentru a releva marile calităţi oratorice ale lui Nicolae Titulescu, a se vedea cel mai celebru discurs al său, *Dinamica Păcii*, rostit la începutul lunii mai 1929 în Reichstag (Parlamentul german); textul este reprodus din Nicolae Titulescu, *Discursuri*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1967, p. 317-335; a se vedea şi Alexandru Ţiclea, *Retorica*, Editura Universul Juridic, Bucureşti, 2012, p.164-175.

[5] Marin Voicu, *Gândirea aforistică în cultura română*, Editura Academiei, Bucureşti, 1986, p. 225-226.

severitatea incisivă, nici chiar vehemenţa stăpânită nu lipseau, ştiind însă să le armonizeze cu o deosebită îndemânare".[1] Un colaborator de-al diplomatului Al. Duiliu Zamfirescu nota: „*Jovialitatea sa naturală putea la nevoie să facă loc mâniei, reală sau simulată, cu un şirag de argumente rostogolite, de acuzări vijelioase ca apele mari, încât, înşişi oratorii încercaţi ai forurilor internaţionale... se scuturau înfundându-şi capul în umeri, de parcă îi lovea grindina.*"[2]

Parlamentarii români, francezi, englezi şi diplomaţii de la Societatea Naţiunilor, i-au apreciat măiestria cu care îşi rostea discursurile. După o intervenţie în parlamentul nostru în 1913, Take Ionescu scria: „*Un mare, un extraordinar talent s-a ridicat la tribuna românească şi acest talent este al nostru. Nu numai că Titulescu a făcut ieri începutul cel mai strălucitor în istoria elocinţei parlamentare din România, dar acest început l-a clasat deopotrivă gânditor şi orator. Limbajul său este elegant şi de o perfectă corectitudine.* Şi această formă impecabilă este pusă în slujba unei gândiri deopotrivă clară şi profundă, care nu-l părăseşte niciodată, nici chiar în clipele de cea mai mare emoţie".[3]

M. Litvinov, ministru de externe al Rusiei nota după un discurs: „*Dl Titulescu a făcut un discurs splendid din punct de vedere moral, economic şi politic, orice cuvânt aş adăuga la ceea ce a pus d-sa nu ar face decât să-i micşoreze valoarea*".[4]

Cu prilejul unei vizite în capitala Franţei, ziarul *Le Petit Parisien* scria: „Francez! *Dl. Titulescu este tot atâta pe cât este român... prin măiestria cu care vorbeşte limba noastră, prin elocinţa caldă şi nuanţată pe care ar invidia-o mulţi dintre vocaţii şi parlamentarii noştri*".[5]

În anul 1937, parlamentarii englezi, vrăjiţi de elocinţa diplomatului român i-au cerut să repete un discurs în Camera Comunelor, rostit în limba lui Shakespeare.[6]

Ion Petrovici, omul de cultură român, a scris: „Am avut ocazia să-l văd la Geneva, unde în două rânduri Societatea Naţiunilor l-a ales preşedinte. Mi-au rămas *vii în aducerea aminte cuvântul său precis în situaţiile cele mai încurcate, elocvenţa lui ascultată şi aşteptată cu emoţie – ca producerea unui mare solist – şi mai ales tonul său mândru ca între absolut egali*".[7]

Titulescu a început să-şi însuşească arta discursului în perioada în care a fost student la Facultatea de drept din Paris; adesea se ducea în camera deputaţilor să-i asculte pe marii oratori de atunci ai Franţei: Aristide Briant, Waldeck-Rousseau, Vivani, René Jaurés. Preocupările sale multiple de avocat, profesor, deputat şi

---

[1] Savel Rădulescu, *Portret, în In Memoriam, op. cit.,* p. 219-220.
[2] Ziarul „Scânteia" din 15 martie 1966.
[3] Ziarul „La Roumanie" din 23 decembrie 1913.
[4] Ziarul „Dimineaţa" din 21 octombrie 1935.
[5] Ziarul „Dimineaţa" din 18 aprilie 1934.
[6] Robert Deutsch, *Studiu introductiv,* în *Nicolae Titulescu, Discursuri, op. cit*., p. 14-15.
[7] Ion Petrovici, *op. cit*., p. 167.

diplomat i-au dezvoltat simţul adaptării la diferite categorii de public, au contribuit la perfecţionarea stilului oratorului.

Jaques de Launay afirmă că un discurs de-al lui Titulescu era fructul unei mari şi serioase strădanii, al unei elaborări depuse asupra ideilor şi nu asupra cuvintelor. „*În vocea şi pe faţa sa, în răsuflarea lui se citeşte, se simte că este muncit de chinurile creaţiei. Fără asta nu este şi nici nu va exista vreodată artist adevărat*”.[1] De exemplu, pentru a-şi pregăti primul discurs în Camera Deputaţilor din decembrie 1913, Titulescu a studiat toate dezbaterile parlamentare de la 1866 la zi. „Aşa înţelegea, ca ales al naţiunii, să-şi pregătească intrarea în viaţa publică şi în tainele elocinţei parlamentare”.[2]

În pregătirea unui discurs, preocuparea principală a marelui orator era efectul convingător al argumentelor, succesiunea şi dozarea lor. Forma îi venea vorbind; rar şi-a pregătit şi finalul vreunui discurs; însemnările lui erau puţine şi laconice. De exemplu, discursul de deschidere a Adunării Generale a Societăţii naţiunilor din 1931 a fost rostit liber pe baza a câtorva însemnări făcute pe un plic. Şi totuşi el a fost strălucitor.[3]

„Ca toţi marii oratori – mai notează Launay – Titulescu nu se mulţumeşte să fie bine înfipt în terenul discuţiei. Fireşte, poartă discuţii polemice, mânuieşte ironia, manevrează cu spirit, striveşte cu logica sa, nu ignoră niciunul din mijloacele pe care arta cuvântului le pune la îndemâna celor aleşi”.[4]

---

[1] Jacques de Launay, *Nicolae Titulescu, op. cit.*, p. 145-146.
[2] Savel Rădulescu, *op. cit.,* p. 221.
[3] *Ibidem*, p. 220-221.
[4] Jacques de Launay, *op. cit*., p. 146.

TEST DE EVALUARE A CUNOȘTINŢELOR

1. Citiţi şi comentaţi discursul lui Nicolae Titulescu, *Dinamica păcii*, rostit în anul 1929 în cadrul Parlamentului german (Reichstag).[1]

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

[1] Textul este reprodus de Nicolae Titulescu în *Discursuri*, Editura Științifică, Bucureşti, 1967, p.317-335.
A se vedea şi Alexandru Ţiclea, *Retorica*, Editura Universul Juridic, Bucureşti, 2012, p.164-175.

UNITATEA DE ÎNVĂŢARE VI

DISCURSUL

1. Tipuri de discurs.

Discursul, ca ansamblu organizat de idei asupra unui subiect dat, reprezintă obiectul retoricii, esenţa sa.

De aceea, el trebuie studiat, cercetat, aflată metodologia elaborării şi susţinerii lui.

S-au formulat mai multe **clasificări ale discursului**, cele mai multe dintre ele însă nu au legătură directă cu retorica, aşa cum a fost concepută în cultura greacă şi romană, conformă existenţei sale intrinseci.

Astfel, se consideră că **există mai multe tipuri de discurs**:

- **discursul mediatic** – caracteristic mass-mediei –, definit în sens larg ca „enunţare" despre realitate socială;

- **discursul publicitar** (propagandistic) – operabil în marketing – are rolul de a informa consumatorii (şi de a-i convinge) să cumpere un produs ori să adopte un comportament;

- **discursul ştiinţific** (inclusiv didactic) este menit să transmită date, informaţii, rezultate, realizări din diferite domenii ale ştiinţei.[1]

Prezentând (şi analizând) speciile „discursului retoric", un alt autor[2] are în vedere următoarea clasificare:

I. *După natura limbajului utilizat*, „Discursul retoric" este:

- poetic;
- categorial (în ştiinţe);
- conceptual (în filozofie);
- cotidian (în ziaristică, reclamă şi publicitate etc);

II. *După materia scopului urmărit de autor* (orator), „discursul retoric" se clasifică în:

- demonstrativ (de laudă sau descalificare);
- deliberativ (de exemplu, discursul parlamentar);
- judiciar (pledoariile);

III. *În raport de public*, „discursul retoric" poate fi:

---

[1] Daniela Revenţa – Frumuşani, *Analiza discursului, Ipoteze şi ipostaze*, Editura Tritonic, Bucureşti, 2004, p. 113-207.

[2] Gheorghe Mihai, *Retorica tradiţională şi retorici moderne*, Editura All, Bucureşti, 1998, p. 51-63.

- nedeterminat (discursul poetic şi cotidian);
- determinant (discursul „demonstrativ” sau cel conceptual);
- omogen (discursul judiciar şi cel categorial);
- neomogen (cum ar fi eseul şi epopeea);

IV. *După forma de adresare*, „discursul retoric” este:
- oral (care, evident, presupune o expunere liberă);
- citit (de exemplu, citirea cursului de către profesor);
- scris (de exemplu, concluziile scrise depuse de avocat instanţei);

V. *După criteriul contactului cu publicul*:
- direct (face to face);
- indirect;

VI. *După intenţia utilizatorului*, „discursul retoric” poate fi:
- persuasiv;
- seductiv;
- incitativ.

Pledoaria – se subliniază[1] – **„face parte din genul retoric pentru că urmăreşte un scop, acela de a determina o convingere**.

Ea este total deosebită de alte feluri de vorbire, ca de exemplu prelegeri, conferinţe, comunicări ştiinţifice, referate etc., care fac parte din genul didactic care urmăresc alt scop: acela de a transmite cunoştinţe. Pledoaria nu este nici referat, nici comunicare, ci un discurs care urmăreşte să convingă auditoriul.

Genul retoric se divide în elocinţă parlamentară sau de tribună, elocinţa politică, cum mai este ea numită, şi elocinţa judiciară, din care face parte pledoaria.”

Există două tipuri de discurs care au făcut obiectul retoricii şi au determinat apariţia acesteia:

- **discursul juridic**;
- **discursul politic**.

Discursul juridic, aşa cum îi este denumirea, este utilizat în justiţie, de participanţii la activitatea de judecată (avocaţi, consilieri juridici, procurori etc.). Cel care constituie instrumentul de acţiune al avocaţilor poartă denumirea de *pledoarie*; acesta este expunerea orală făcută de avocat etc. în faţa unei instanţe judecătoreşti pentru apărarea cauzei uneia din părţile implicate în proces.[2]

---

[1] Mircea Manolescu, *Arta avocatului. Şapte prelegeri*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998, p. 115.

Cele şapte prelegeri au fost susţinute în faţa avocaţilor stagiari din Baroul Ilfov în anul 1946.

Mircea Manolescu (1907-1983) a fost sociolog, filozof, psiholog, logician, poet, prozator, moralist. S-a dedicat cu pasiune profesiei de avocat, cercetării ştiinţifice şi mai târziu activităţii didactice (Doru Cosma, Mircea I. Manolescu – ipostazele unei personalităţi proteice, în *op. cit.*, p. 8-9).

[2] *Noul dicționar universal al limbii române*, Editura Litera Internațional, București, Chișinău, 2006, p. 1051.

Discursul politic, reprezintă instrumentul prin care oamenii politici se fac cunoscuţi, atrag simpatizanţi, conving alegătorii,[1] acced ori se menţin în funcţii publice etc.

Celebrul diplomat şi om politic Nicolae Titulescu se întreba: „cum poţi convinge masele dacă nu prin cuvânt?” Și continua: „O doctrină – istoria o dovedeşte – nu se poate impune decât prin spadă sau cuvânt! Eu unul prefer cuvintele!”

O varietate a acestui tip de discurs îl constituie *discursul parlamentar,* utilizat de senatori şi deputaţi în dezbaterile organizate în Senat şi Camera deputaţilor ori în ambele reunite, prin care se analizează proiectele de acte normative, se dezbat moţiunile de cenzură, alte probleme ce intră în competenţa Parlamentului etc.

Chiar dacă există o diversitate de discursuri – prin obiectul, rolul şi scopul lor –, iar preocupările şi stilul autorilor diferite, există totuşi anumite reguli generale ce trebuie respectate cu ocazia colaborării şi expunerii unui discurs, o schemă tip a acestuia.

La cele mai importante dintre ele ne vom referi în cele ce urmează.

2. Structura discursului.[2]

Oricare va fi tema discursului, de obicei oratorul începe printr-o introducere, menită să-i pregătească pe ascultători în spiritul propriilor opinii, apoi el face cunoscut subiectul discursului, expunând faptele care au contingenţă cu acesta, prezintă argumentele adecvate care susţin propria opinie şi pe cele care combat părerea adversarului; dacă se impune şi mai este timp, el face apel la sentimentele auditorului.

După ce epuizează toate problemele, încheie printr-o peroraţie, o concluzie rezumativă cu implicaţii afective.

În raport cu aceste obiective pe care le urmăreşte discursul în mod succesiv, retorii au sistematizat elaborarea sa pe următoarele segmente:

- *exordiu* (lat. exordium, grec. proemion);
- *naraţiune* (lat. narratio, grec. diegesis);
- *argumentare* (lat. argumentatio, grec. pistis);
- *peroraţie* (lat. peroratio, grec.epilogos).

Între naraţiune şi argumentare poate apărea, aşa cum recomandă şi *Quintilian*, enunţarea problemei (*prositio*) făcută în ton cu intenţiile oratorului şi

[1] „Niciodată nu se minte atât de mult ca înaintea unor alegeri…sau după vânătoare” (*Georges Clemenceau*, 1841-1929, om politic, fost prim-ministru francez, unul din autorii Tratatului de pace de la Versailles din 1919).

[2] Sanda Ghimpu, Alexandru Ţiclea, Cornel Bistriceanu, *Introducere în retorică*, Bucureşti, 2002, p. 83-90.

diviziunea (*partitio*) adică „enumerarea logică a chestiunilor de dezbătut propuse de noi, de adversar sau de amândoi”.

Încă din start trebuie să stabilim că această diviziune a materialului discursiv nu este imuabilă şi nici măcar nu e necesară în toate situaţiile.

Anticii stabiliseră două tipuri de exordiu: „*principium*” (debutul direct, începutul) şi *insinuatio* (pe ocolite, cum am spune, în mod popular).

Principium înseamnă declararea deschisă a ţelului pentru care oratorul ia cuvântul.

Insinuatio presupune o digresiune, având în vedere inaderenţa auditoriului la specificul cauzei.

Introducerea trebuie să fie adecvată conţinutului şi să fie naturală, de aceea redactarea ei se face după ce a fost elaborat planul discursului şi s-a meditat asupra materialului, aşa cum proceda *Cicero*.

În felul acesta subiectul însuşi va sugera cum să se înceapă discursul. O atenţie deosebită trebuie acordată încă din această fază unei exprimări foarte corecte, auditoriul fiind mai înclinat ca oricând spre critică în acest prim moment al contactului cu discursul.

Oratorul nu trebuie, din aceeaşi cauză, să facă uz de prea multe mijloace stilistice, ele ieşind uşor în evidenţă, ostentativ s-ar putea crede, ceea ce determină o diminuare a persuasivităţii pe parcurs.

Modestia, în schimb, poate şi chiar este indicat să fie scoasă în evidenţă, în mod direct, ca de altfel pe tot parcursul discursului, ea trebuie să se facă remarcată în priviri, în gesturi, în tonul vocii.

Exordiul nu trebuie să promită mult, să se angajeze prea rapid în tratarea materiei pentru că oratorul va avea nevoie ulterior să-şi desfăşoare întreaga forţă persuasivă, gradual, într-un crescendo savant dozat, pe măsură ce avansează discursul.

Oratorul, aşa cum afirmă *Hugues Blair*[1], un magistru de necontestat pentru secolele mai apropiate de noi, poate omite exordiul şi să intre direct în dezbaterea cauzei, aşa cum vom vedea că procedează *Cicero* în *Catilinara I;* apoi sunt cazuri când situaţia la care se referă discursul, fiind cunoscută, nu mai este necesară o narare a faptelor. Toate acestea se referă la orientarea şi la aplicaţia oratorului vizavi de cauză.

Aşadar, *exordiul*, introducerea.

Ce se poate spune în această fază incipientă a discursului, care să pună auditoriul într-o dispoziţie favorabilă oratorului?

Dacă îi invocăm pe magiştrii antici, pe *Cicero* şi *Quintilian,* ei ne vor răspunde:

---

[1] Hugues Blair, *Cours de rhétorique*, Paris, Imprimerie D’Auguste Delain, 1821, Tome II, p. 131.

„Reddere auditores benevolos, atentos, dociles”.

Este un lucru stabilit, dar până la realizare, va trebui să medităm mai mult asupra lui.

În primul rând, exordiul înseamnă *captatio benevolentiae*. Nu poţi să te adresezi unui auditoriu ostil pretinzând că ai succes.

Pentru aceasta, oratorul va trebui să extragă ideile introducerii din specificul cauzei (care poate fi prezentată ca o preocupare nesoluţionată a auditoriului), din propria sa situaţie ori a clientului său, opunând-o în acest fel situaţiei adversarului.

În orice caz, exordiul poate fi şi vehiculul modestiei oratorului, al sincerităţii acestuia, pentru ca numai astfel între vorbitor şi destinatar se va crea un fluid de simpatie favorabil comunicării.

Dacă nu întruneşte aceste cerinţe, exordiul poate lipsi; *Demostene* spunea câteva fraze în introducere, pentru că era sigur de dreptatea punctului de vedere susţinut cu sinceritatea sa.

De aceea, tonul ales la început, maniera stilistică trebuie să permită această evoluţie ulterioară, această progresie. De obicei, introducerea e făcută pe un ton calm, iar emoţia se naşte în raport cu prezentarea faptelor.

Însă, există şi cazuri când prezenţa unui adversar, a unui obiect purtător de semnificaţie, îl face pe orator să izbucnească chiar din introducere, ceea ce a făcut ca exordiul să primească denumirea de „*exordium ex abrupto*”.

Apariţia lui Catilina, şeful conjuraţiei, în senat, l-a determinat pe Cicero, consul în acel an, să-şi înceapă în acest mod discursul:

„*Quousque tandem abutere, Catilina patientia nostra? Quamdiu etiam furor iste tuus nos eludet? Quem ad finem sese effrenata jactabit audacia?*

Nihilne te nocturnum praesidium Palatii, nihil urbis vigilae, nihil timor popului, nihil concursus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora vultusque moverunt? Patere tua consilia non sentis? Constrictam jam horum omnium scientia teneri conjurationem tuam non vides? Quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris?

O tempora! O mores! Senatus haec intellegit, consul videt: hic tamen vivit. Vivit? Immo vero, etiam in senatum venit, fit publici consilii particeps, notat et designat oculis ad caedem unumquemque nostrum”.[1]

(„Până când, în sfârşit, Catilina, vei abuza de răbdarea noastră? Cât timp această furie a ta îşi va bate joc de noi? Până unde se va arunca îndrăzneala ta neînfrânată? Oare întru nimic nu te-au făcut să tresari: nici garda de noapte de la Palatin, nici străjile oraşului, nici spaima poporului, nici adunările tăcute ale oamenilor cumsecade, nici acest foarte apărat loc unde se ţine şedinţa senatului, nici faţa şi nici privirile acestor senatori? Nu simţi că planurile tale sunt descoperite? Nu vezi că e îngrădită conspiraţia ta, deoarece o cunosc toţi? Cine

[1] M. Tullis Ciceronis, *In L. Catilinn, orationes quatuor*, Libraire Hachette, Paris, p. 95-96.

dintre noi crezi tu că nu ştie ce-ai făcut noaptea trecută, ce-ai făcut ieri noapte, unde ai fost, pe cine ai strâns în şedinţă, ce hotărâre ai luat?

O timpuri! O moravuri! Senatul îşi dă seama de acestea, consulul le vede şi el (Catilina) totuşi trăieşte. Trăieşte? Ba mai mult încă, vine chiar în senat, ia parte la discuţia publică, notează şi înseamnă din ochi când îi e rândul fiecăruia dintre noi să fie ucis")[1].

Efectul a fost fulgerător, el s-a bazat pe surpriză; toţi senatorii din preajma lui Catilina s-au îndepărtat de acesta.

O observaţie importantă legată de exordiu este aceea referitoare la rolul său de poartă deschisă către sentimentele pe care oratorul îşi propune să le trezească ulterior, prin desfăşurarea discursului; de acum trebuie să creăm premisele favorabile în spiritele ascultătorilor şi să se simtă deja încotro bate vântul elocinţei oratorului.

O trăsătură de bază a artei acestuia va fi dată de modul în care ştie să facă auzite notele dominante ale tonului său, fără să anticipeze totuşi, asupra restului discursului, încercând să trateze vreuna din părţile importante. Dacă va avea această idee neinspirată, reluând a doua oară o problemă esenţială, va pierde un alt atu de bază, noutatea faptului respectiv.

Ca lungime, introducerea trebuie să fie proporţională cu întinderea discursului; nu clădim o poartă monumentală la o construcţie mică. Însă, lucrul cel mai important pe care trebuie să-l avem în vedere în această fază este acela de a nu utiliza un exordiu din care adversarul poate obţine avantaje. Este un inconvenient la care se expun cei ce utilizează în introducere locuri comune, maxime, idei generale pe care, cu o mică schimbare de sens sau o interpretare contrară, adversarul le poate folosi împotriva noastră, ceea ce constituie un punct câştigat pentru argumentare, iar asupra auditoriului produce impresie, pentru că discursul adversarului pare ieşit din cursul dezbaterii, de vreme ce face referire la ceea ce a spus celălalt.

Anumiţi autori prevăd între exordiu şi naraţiune enunţarea subiectului şi diviziunea acestuia pe puncte (*propositio şi partitio*)[2].

Quintilian e de părere că anunţând principalele puncte pe care le vom trata, se facilitează sarcina auditoriului.

În funcţie de complexitatea subiectului tratat enunţarea subiectului şi a planului poate fi folosită, cu condiţia ca punctele şi subpunctele să nu fie în număr prea mare (3-5), iar conţinutul acestora să fie distinct, exprimat concis şi limpede.

Ordinea lor e cea naturală, de la simplu la complicat.

---

[1] Traducere D. Crăciun şi R. Albala, în *Proza latină*, Editura tineretului, Bucureşti, 1964, p. 46-47.

[2] Hugues Blair, *op. cit.*, p. 145 şi urm.

Următorul segment al discursului îl formează *naraţiunea*, o expunere a faptelor ce serveşte la comunicarea unor date privitoare la cauză sau la subiectul tratat.

În pledoarie, naraţiunea este adesea o parte foarte importantă a discursului şi solicită o atenţie specială.

Pe lângă faptul că nu e întotdeauna uşor să povesteşti bine şi cu talent, discursul judiciar presupune o dificultate în plus, pentru că avocatul trebuie să spună numai adevărul şi să evite tot ceea ce ar putea dăuna cauzei. Faptele narate de el trebuie să-i servească drept bază pentru toate raţionamentele sale ulterioare.

Să scoţi în evidenţă circumstanţele favorabile şi să estompezi pe cele dezavantajoase cere multă pricepere şi inteligenţă. Dar, dacă se simte meşteşugul, cauza e compromisă, fiindcă apare neîncrederea în buna-credinţă a oratorului.

Calităţile principale pe care trebuie să le aibă o bună naraţiune sunt: *claritatea, probabilitatea, concizia* („brevis, aperta, probabilis”).

Un singur fapt, o singură circumstanţă rămase obscure şi, prin urmare, nelămurite pentru judecător, sunt suficiente ca să distrugă efectul tuturor raţionamentelor avocatului.

De aceea, e necesară o atenţie sporită la precizarea numelor, a datelor, locurilor şi a tuturor celorlalte împrejurări în care s-au petrecut faptele evocate.

Pentru a avea un caracter probabil, verosimil, în naraţiune trebuie descrise caracterele persoanelor amintite, arătând că acţiunile acestora constituie consecinţe ale unor cauze naturale, pentru a avea credibilitate.

Una dintre cele mai concise naraţiuni, deosebit de expresivă, este realizată de *Cicero* în discursul „Pro Milone”.

„Cât despre Milo, după ce a rămas în senat în ziua aceea până la ridicarea şedinţei, s-a dus acasă, şi-a schimbat încălţămintea şi veşmântul, a zăbovit puţin aşa cum se întâmpla de obicei, până i s-a îmbrăcat soţia; el pleacă, în sfârşit, la o oră când Claudius ar fi putut cu siguranţă să se fi întors la Roma, dacă ar fi trebuit să se ducă acolo chiar în acea zi. El îl întâlneşte pe Claudius, echipat uşor, călare, fără bagaje, fără grecii din suita sa, fără soţia pe care o lua aproape întotdeauna cu el; în timp ce acela care e acuzat că i-a întins lui Claudius o capcană, că ar fi făcut această călătorie cu scopul de a-l asasina, era cu soţia în trăsură, acoperit cu mantaua, ducând cu sine mult bagaj şi având o suită numeroasă, compusă din femei şi copii.”

Oratorul continuă, descriind întâlnirea: sclavii lui Claudius îi atacă pe cei ai lui Milo şi îl ucid pe vizitiu.

Milo aruncă mantaua şi se apără în faţa atacatorilor, care îl înconjoară. În fine, Cicero încheie, fără să spună direct că oamenii lui Milo îl ucid pe Claudius, ci adăugând că în „tumultul luptei, sclavii lui Milo au făcut ceea ce ar fi voit fiecare să facă propriii săi sclavi într-o situaţie similară”.

Argumentarea urmează întotdeauna după naraţiune, ea fiind momentul dovedirii şi al respingerii,[1] când este desfăşurat întregul arsenal de probe materiale şi de argumente propriu-zise. Este o parte foarte importantă a discursului pentru că ţelul principal al celui care vorbeşte este de a dovedi auditoriului că un lucru este adevărat, just sau bun şi de a determina adeziunea acestuia.

În legătură cu argumentele, trebuie avute în vedere trei aspecte: găsirea – inventarea lor (*inventio*) – dispunerea şi modul de exprimare, de prezentare, graţie căruia să capete mai multă forţă.

Găsirea lor e punctul esenţial, baza argumentării.

Argumentele trebuie extrase din fondul cauzei, nu din reţetare de locuri comune cu toate că e bine să fim informaţi şi asupra acestora. Atunci când e vorba de compunerea unui discurs destinat să-l convingă pe judecător ori să producă efect asupra unei adunări, e bine să lăsăm la o parte locurile comune şi să ne dedicăm în întregime meditaţiei asupra subiectului.

Sfaturile utile în legătură cu argumentele se referă la dispunerea şi desfăşurarea acestora în discurs.

Prezentarea argumentelor poate fi făcută analitic sau sintetic. În primul caz, oratorul nu divulgă felul spre care tinde şi-i conduce pe ascultători pas cu pas către concluzia dorită, mergând de la un adevăr clarificat la altul, până ce devine evident că această concluzie este consecinţa alteia asupra căreia s-a convenit.

Este metoda lui Socrate, care avea grijă să se sprijine de fiecare dată pe acordul anterior al interlocutorului pentru a împinge argumentarea mai departe.

„Raţionamentul înaintează, în acest caz, pas cu pas şi fiecare pas trebuie probat şi confirmat prin acordul interlocutorului. Nu se trece de la o teză la următoarea decât atunci când adeziunea ascultătorului garantează adevărul fiecărei verigi a argumentării”[2].

Maniera sintetică de argumentare, des întâlnită, porneşte de la enunţarea tezei ce trebuie dovedită, apoi urmează succesiv diferite tipuri de argumente până când auditoriul va fi complet convins de ceea ce susţine oratorul.

Ca să atingă acest punct, vorbitorul trebuie să se transpună în situaţia ascultătorilor şi să vadă ce efect ar avea asupra lui cele pe care vrea să le transmită acestora, fiindcă nu trebuie să credem că oamenii pot fi convinşi numai prin simple cuvinte sau prin mijloace pur retorice. Argumentarea este baza discursului. Ca să aibă răsunet în conştiinţa destinatarului, trebuie respectate câteva reguli, dintre care prima este aceea de a nu amesteca argumente care au origine diferită.

Orice argument e destinat să dovedească unul din aceste trei puncte: că lucrul despre care se vorbeşte este adevărat sau este moralmente just şi convenabil sau până la urmă e bun şi folositor.

---

[1] A se vedea şi Gheorghe Mihai, *op. cit.*, p. 202-277.

[2] Vasile Florescu, *Retorica şi metodica*, Editura Academiei, Bucureşti, 1973, p. 47.

Aşadar, *adevărul, datoria şi interesul* – trei mari probleme general umane, iar argumentele referitoare la ele au fiecare specificul lor, pe care trebuie să şi-l păstreze distinct în argumentare.

A doua regulă se referă la prezentarea gradată, „*ut augeatur semper et increscat oratio*”, în aşa fel încât „discursul să crească şi să se înalţe mereu”, cum spuneau latinii.

Putem risca un debut cu argumente mai slabe, pentru a ne ridica treptat şi a dezvolta spre final întreaga forţă a celor mai solide, mai puternice.

Însă, uneori, neavând la îndemână prea multe argumente, e preferabil să-l prezentăm mai întâi pe cel de necombătut pentru a impresiona auditoriul. Cele mai slabe vor putea fi grupate şi prezentate succint.

În al treilea rând, dacă avem argumente puternice şi concludente, ele trebuie prezentate separat, în mod distinct, insistând asupra fiecăruia în parte pentru a-i releva întreaga semnificaţie.

În sfârşit, este recomandabil să nu lungim prea mult argumentarea şi nici să multiplicăm la nesfârşit numărul argumentelor noastre; într-un asemenea caz, am trezi suspiciuni faţă de cele aflate în discuţie, slăbind încrederea auditoriului.

În cadrul argumentării, atunci când e cazul, trebuie făcut loc unui moment aparte, acela al respingerii argumentelor adversarului.

Într-o asemenea situaţie, ordinea prezentării va fi următoarea: 1) propriile argumente; 2) respingerea contraargumentelor; 3) reluarea argumentării sub o formă nouă.

Ultima parte a oricărui discurs este *peroraţi*a, epilogul, care poate fi destul de extinsă în mai multe părţi (amplificare, apel la afectivitate, recapitulaţie).

Peroraţia este segmentul în care pateticul se îmbină cu argumentarea, momentul specific retoricii, prin excelenţă.

În discursul judiciar se prevede şi o *digresiune*, de obicei plasată între argumentare şi peroraţie, care poate fi o povestire, o meditaţie, care dau valenţe noi argumentării graţie emoţiilor suscitate.

Această parte patetică nu poate lipsi dintr-un discurs, oricare ar fi locul ei. Ca să obţinem adeziunea, trebuie să vorbim sentimentelor auditoriului şi să le punem în mişcare, deoarece afectele sunt marile resorturi ale acţiunilor umane. Locul cel mai adecvat spre a ne adresa sentimentelor auditoriului este peroraţia; oratorul trebuie să izbească imaginaţia ascultătorilor atunci când se aşteaptă mai puţin, transmiţându-le propria lui emoţie prin cuvinte simple şi lipsite de afectare, fără efecte căutate. În asemenea situaţie trebuie să ne abţinem de la consideraţii generale, de la comparaţii care întrerup fluxul emoţional.

De asemenea, nu trebuie prelungit acest moment: emoţiile prea vii nu au durată mare, spunea *Quintilian*.

Peroraţia include ceea ce serveşte drept bază discursului, teza este acum o concluzie şi aici nu trebuie în niciun caz introdus un subiect nou, care să distragă atenţia de la tema principală, tratată pe parcurs.

„*Finis coronat opus*”, „finalul desăvârşeşte lucrarea”, spune un dicton latin, pe care trebuie să-l luăm în considerare atunci când ne hotărâm să încheiem un discurs.

3. Pregătirea discursului.[1]

O primă condiţie, preliminară, pentru ca oratorul să aibă succes constă în pregătirea discursului. Se impune ca el să aibă timp suficient pentru acestă operaţiune, să ştie când şi la ce dată îl va susţine.

Celebrul lexicograf american *Noah Webster* (1758-1843) mărturisea că mai curând ar apărea dezbrăcat în faţa unei muţimi decât cu discursul nepregătit.

A pregăti un discurs nu înseamnă să aşterni pe hârtie câteva fraze şi apoi să le memorezi. Nu înseamnă nici să aduni gânduri întâmplătoare. Ci înseamnă să transmiţi propriile gânduri, idei, nevoi. Întreaga existenţă a oamenilor este plină de sentimente şi experienţe. Pregătirea însemnă gândirea, recapitularea, selectarea ideilor care interesează cel mai mult, cizelarea şi introducerea lor într-un tipar, într-un mozaic propriu.

Subiectul trebuie pregătit temeinic, apoi transcrise ideile. Discursul trebuie cizelat până când devine consistent şi eficient.

Oare cum îşi pregătea *Iisus* predicile? El se retrăgea din mulţime, gândea, cugeta, cântărea, se plimba singur prin pustiu, medita patruzeci de zile şi patruzeci de nopţi. După aceea, ne spune *Evanghelistul Matei* „Iisus a început să predice. Curând după aceea, avea să adreseze lumii una dintre cele mai celebre predici din toate timpurile: *Predica de pe munte”*.[2]

Discursul trebuie pregătit într-un anumit spirit selectiv: adunate o sută de gânduri şi renunţat la nouăzeci dintre acestea. Trebuie adunate mai multe informaţii, mai mult material decât este nevoie. Urmează conceperea lui, dar nu în doar, de exemplu, 30 de cuvinte. Trebuie citit apoi, tot ce s-a scris despre subiectul respectiv.

---

[1] Dale Carnegie, *Cum să vorbim în public* (traducerea din limba engleză de Irina-Margareta Nistor), Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2007, p. 21-46.

[2]„Văzând mulţimile, Iisus S-a suit în munte, a şezut şi ucenicii Lui au venit la El. Şi deschizându-şi gura, îi învăţa, zicând:

Fericiţi cei săraci cu duhul, că a lor este împărăţia cerurilor.

Fericiţi cei ce plâng, că aceia se vor mângâia.

Fericiţi cei blânzi, că aceia vor moşteni pământul.

Fericiţi cei ce flămânzesc şi însetează de dreptate, că aceia se vor sătura.

Fericiţi cei milostivi, că aceia se vor milui.

Fericiţi cei curaţi cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu.

Fericiţi făcătorii de pace, că aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema.

Fericiţi cei prigoniţi pentru dreptate, că a lor este împărăţia cerurilor.

Fericiţi veţi fi voi când vă vor ocărî şi vă vor prigoni şi vor zice tot cuvântul rău împotriva voastră, minţind din pricina Mea.

Bucuraţi-vă şi vă veseliţi, că plata voastră multă este în ceruri"… (Matei. 5, 1-12).

Un discurs bine pregătit este nouăzeci la sută deja prezentat.

Chiar dacă se cunoaşte bine subiectul şi se deţin suficiente informaţii despre el, dar nu s-a selectat materialul şi nu a fost pus în ordine, fără un plan al discursului, rezultatul va fi catastrofal. În mintea vorbitorului va fi un talmeş-balmeş, care va fi oferit ascultătorului sub formă de festin. Este ca şi cum la o masă s-ar servi mai întâi îngheţata şi apoi supa. Peştele şi alunele ar veni după aceea, urmate de friptură şi aperitive etc.[1]

Un astfel de vorbitor va eşua lamentabil, el va începe discursul fără să ştie ce va spune şi încheie fără să ştie ce să zică.

„Când nu există ordine în gândurile cuiva, cu cât acestea sunt mai numeroase, cu atât e mai mare confuzia”(*Herbert Spencer*[2]).

O expunere este o călătorie cu un anumit scop, drept pentru care este necesar să existe o rută. Cel care începe de nicăieri, de obicei tot acolo ajunge.

În concepţia lui *Napoleon*, „arta războiului este o ştiinţă în care nu poţi reuşi niciodată dacă nu ai calculat totul atent şi nu ai gândit temeinic”. Ideea este valabilă şi în cazul discursului.

În funcţie de subiectul abordat, **discursul poate fi construit după mai multe tipare**:[3]

A.
- enumerarea datelor;
- comentarea şi discutarea lor;
- ce concluzii se impun şi cum trebuie acţionat.

B.
- prezentarea unei situaţii problematice;
- expunerea unei soluţii care să o remedieze;
- apelul la implicarea celor interesaţi.

C.
- situaţia ce trebuie remediată;
- ce trebuie făcut pentru aceasta;
- motivele pentru care vorbitorul trebuie ajutat.

4. Aspecte specifice privind pledoaria.

Pledoaria[4] este specia cea mai cunoscută a discursului judiciar. Ea constă în expunerea orală făcută de avocat în faţa instanţelor judecătoreşti pentru apărarea cauzei uneia dintre părţile implicate în proces.[1]

---

[1] Dale Carnegie, *op. cit.*, p. 39.
[2] Herbert Spencer (1820-1903), filozof, sociolog şi psiholog englez.
[3] Dale Carnegie, *op. cit*. p. 46.
[4] Provine din franceză: plaider – a pleda; pledoirie – apărare.

Dar, se apreciază[2], nu orice cuvântare judiciară este cu adevărat o pledoarie „Pragul care desparte cuvântările curente ce se rostesc în faţa unei instanţe de cele de nivel superior şi care poartă numele de pledoarii nu se vădeşte a fi fost trecut cu succes de mulţi dintre cei care totuşi practică în faţa barei şi deci îşi închipuie, şi vor să-i facă şi pe alţii să creadă, că rostesc pledoarii.

Unii cuvântează destul de corect şi pot aduce o oarecare contribuţie ca avocaţi prin aceste cuvântări juridice, care însă, în cel mai bun caz, nu constituie decât rostirea unui fel de referat sau memoriu. Cu alte cuvinte este vorba despre stilul scris.

Cea dintâi caracteristică a pledoariei este tocmai faptul că în cazul ei este vorba despre oratoria judiciară şi despre stilul vorbit, stilul oral. Dar nu numai atât. Pledoaria este un act de dăruire generoasă, este expresia unei trăiri puternice, a unei intensităţi şi a unei tensiuni interioare. Ea este – atunci când e vorba de pledoarii bune – rezultatul unui talent intelectual unit cu talentul de a vorbi, este rezultatul unui talent complex, o adevărată prelungire a personalităţii complexe a avocatului...

În pledoarie, avocatul are de dominat însăşi cauza, procesul, subiectul, are de dominat pe cei care îl ascultă, pe cei cărora li se adresează această pledoarie. Şi mai are de dominat pe încă cineva şi anume, pe el însuşi.

O pledoarie este un act de semnificaţie, este un moment artistic al unei gândiri şi al unei trăiri. O pledoarie este, din toate aceste pricini, ceva viu, închegat organic, armonios, mai bine zis ceva care se naşte şi trăieşte în prezenţa celor ce o ascultă şi cărora le este destinată. De aceea, o pledoarie, oricât ar fi de bine pregătită, implică nu numai inspiraţie, dar şi improvizaţie.”

Deşi pledoaria are o viaţă scurtă, ea trebuie să producă efecte durabile. Nu este un monolog, ci un dublu dialog; este „rezultatul unui dialog interior al avocatului, dar este şi un dialog cu aceia cărora le este destinată. În tot ce spune şi face în timpul cât pledează, avocatul nu numai că vorbeşte cuiva, ci, mai mult şi mai cu seamă, vorbeşte cu cineva. Şi atunci există subtexte..., printr-un împrumut de termeni, care reprezintă tocmai ceea ce trebuie să gândească avocatul, ceea ce gândesc şi simt cei care îl ascultă, cei cărora le este adresată pledoaria. Numai o asemenea pledoarie merită acest nume.”

În „conţinutul şi valoarea unei pledoarii va cântări, în cea mai mare proporţie, ceea ce este şi poate avocatul, ca personalitate, atât ca avocat, cât şi prin pregătirea lui generală...”

„Nu este deloc acelaşi lucru pregătirea procesului, pe de o parte, şi pregătirea pledoariei, pe de altă parte. Nu se poate spune dinainte ce este mai

[1] Ioan Oprea, Carmen Gabriela Panfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu, *Noul dicţionar universal al limbii române*, Editura Litera Internaţional, Bucureşti, Chişinău 2006, p. 1051.

[2] Mircea I. Manolescu, *op. cit.*, p. 176-178.

important: să-ţi pregăteşti bine procesul sau să-ţi pregăteşti bine pledoaria. Este foarte uşor de înţeles că pledoaria bine pregătită, se bazează pe pregătirea serioasă şi temeinică a procesului.”

Compunerea unei pledoarii este, ca şi compunerea oricărui discurs, rodul unei îndelungi ucenicii.

Cultură, stăruinţă, supraveghere de sine, inspiraţie (care se spune că e 99% transpiraţie)[1], efortul prelungit de-a lungul anilor, numai ele ne duc la succes, la arta şi ştiinţa lui „*bene dicendi*”. Talentul fără muncă nu are nici o valoare; a fost asemuit cu un simplu foc de artificii (*Nicolae Iorga*).

Pentru marele public, a fi avocat înseamnă, în primul rând, să ştii să vorbeşti, dar şi să câştigi procesele.

Avocatul poate pleda pentru public, pentru client, pentru judecător. Clientul este, de cele mai multe ori, incompetent şi aceasta dă avocatului, desigur, ce-a mai mare libertate; publicul vine la tribunal să asculte şi să-şi aleagă avocatul pentru procesele lui. El este impresionat doar de farmecul şi frumuseţea cuvântărilor şi nu aşa cum scria *Tacit,* de *vorbele searbede, fraze crăpate, încropite fără noimă,* deoarece „cuvintele nemeşteşugite răspândesc izul stătut al mucegăirii”.[2]

Judecătorul ştie şi înţelege ce spune avocatul; uneori o poate lua înaintea acestuia şi „nu-l urmăreşte, dacă nu este îndemnat şi ispitit fie de alegerea argumentelor, fie de colorarea sentenţelor, fie de strălucirea şi şlefuirea descrierilor.[3]

Acelaşi celebru autor – *Tacit* –, compară cuvântarea (discursul) cu trupul omului: aceasta este cu adevărat frumoasă, când nu ies la iveală venele şi nu se numără coastele, ci atunci când un sânge potolit şi sănătos umple mădularele. Şi le acoperă cu muşchi, iar nervurile îşi ascund roşeaţa încât frumuseţea se scoate la iveală.”[4]

Cum se concepe o pledoarie[5]. Sigur că nu poţi compune o pledoarie dacă nu cunoşti bine dosarul cauzei cu toate actele lui.

În prealabil, este necesară o discuţie cu clientul, ascultarea lui cu răbdare, discutarea cu acesta a actelor principale ale dosarului, cunoaşterea şi a punctului lui de vedere.

Jean Appleton[1], un mare avocat al Franţei spunea, şi cu câtă dreptate, că lucrul cel mai important într-o pledoarie este precizarea cu limpezime a obiectului

---

[1] *Thomas Edison* a spus că geniul e 1% inspiraţie şi 99% transpiraţie.

Edison (1847 – 1931) a fost inventator american, a descoperit, printre altele, telegraful şi becul electric.

[2] Publius Cornelius Tacitus, *Germania. Dialoguri despre oratori,* Editura Paideia, Bucureşti, 2004 (cuvânt introductiv, traducere şi note de Eugen Cizec), p. 80.

[3] *Ibidem*, p. 79.

[4] *Ibidem*, p. 81.

[5] Fornand Corcos, *L’art de parler en publique*, Joune Editeurs, p. 84; Hugues Blair, *op. cit.*, p. 130.

procesului. Nu numai să-i cunoşti fizionomia şi limitele dar, să pui în relief „punctul capital al procesului"; în orice litigiu există un punct de întâlnire a argumentelor şi mijloacelor probate, o poziţie forte de adoptat şi de utilizat cu toată vigoarea, un punct asupra căruia trebuie îndreptată toată atenţia.

Apoi trebuie să cauţi să prevezi şi să înţelegi poziţia esenţială a apărării, a părţii adverse, în aşa fel încât să-ţi poţi pregăti o respingere puternică a argumentelor acestuia. Cu alte cuvinte, să-ţi pui întrebarea „Dacă eu ar trebui să pledez în aceeaşi cauză, dar de cealaltă parte a barei, ce aş spune în apărarea clientului meu"? Oricât de variate, de disputate ori contradictorii elemente ar conţine un litigiu, pledoaria, ca sistem de idei şi raţionamente juridice – trebuie să reflecte drumul spre adevărul cauzei şi implicit spre soluţionarea litigiului.[2]

Debutanţii, spune *Appleton*, se înşeală adesea: nu văd cu preciziune obiectul procesului, se rătăcesc în digresiuni, neglijează de multe ori punctul forte al apărării lor pentru a pune în relief părţi accesorii, mai puţin importante ale procesului.

Deci, în rezumat, trebuie bine cunoscut: *obiectul procesului*, *punctul forte* al adversarului, *punctul slab* al propriei tale argumentări care va fi, desigur, punctul forte al adversarului.

Un avocat trebuie să *posede temeinic cunoştinţele juridice*, să cunoască legile (legile fundamentale şi reglementările speciale). Dacă legislaţia este mută, intervine rolul jurisprudenţei şi al doctrinei.

Repertoriile de practică (importanţa precedentului judiciar) şi doctrina (adică literatura juridică în materie) determină necesitatea alcătuirii încă din anii studenţiei a unei biblioteci juridice.

În posesia tuturor datelor, un avocat îşi va scrie planul pledoariei. Appleton ne spunea că un plan normal şi curgător ar trebui să cuprindă următoarele puncte:

- *exordiul*, cu o expunere succintă a obiectului litigiului;
- *expunerea cronologică* a faptelor;
- *enunţarea problemelor de rezolvat şi încadrarea lor* în drept;
- *discuţia lor şi desfăşurarea* argumentelor într-o ordine logică;
- concluzia.

Expunerea lui *Appleton* nu este deloc departe de părţile clasice ale unei pledoarii aşa cum a fost formulată de *Cicero sau Quintilian* (exordiu, naraţiunea, dovedirea, respingerea, peroraţia).

Pledoaria trebuie scrisă sau nu?

Răspunsurile sunt variate: Cicero ne învaţă că pledoaria trebuie scrisă în întregime şi apoi învăţată pe dinafară. Alţii, sfătuiesc să adoptăm o cale de mijloc.

---

[1] Jean Appleton, *Traite de la profession d'avocat*, Dalloz, Paris, 1923, p. 535.

[2] Dumitru Păuneţ, *Pledoarie pentru pledoaria judiciară*, în „Revista română de drept" nr. 1/1975, p. 32.

A nu avea nici măcar note de pledoarie, demonstrează superficialitate. O încredere prea mare în memorie este adesea riscantă.

Pe de altă parte, nici notele de pledoarie prea complete nu sunt recomandabile. Devii sclavul lor, eşti tentat numai să le citeşti şi acesta duce la pierderea spontaneităţii şi a forţei de convingere. Comunicarea nu se mai face, atenţia judecătorului se diminuează.

Cele mai indicate sunt notele de pledoarie.

Şi Mircea I. Manolescu recomandă[1] întocmirea unui plan al pledoariei. Dar acesta nu trebuie folosit la tot pasul:

„Avem atunci impresia că vedem pe cineva care vrând să nimerească la o adresă, şovăie în mijlocul străzii căutând să se orienteze cu planul oraşului în mână. El putea foarte bine să-şi pregătească această orientare studiind dinainte planul localităţii... Nu poţi avea nici prestigiu, nu-ţi poţi concentra nici atenţia şi nici nu-ţi poţi păstra întreaga libertate de inspiraţie şi elocuţiune dacă, în timpul pledoariei, urmăreşti pas cu pas, în mod vizibil pentru instanţă şi pentru ascultători, un plan amănunţit al pledoariei.

La toate cele de mai sus se adaugă faptul că, procedând astfel, avocatul însuşi este mai legat de acest plan decât de contactul cu cei cărora li se adresează. De aceea, avocatul trebuie să cunoască aşa de bine planul dezbaterii, încât să nu simtă nevoia de a se călăuzi la fiecare pas de note, însemnări etc. Cunoaşterea perfectă a planului este, de altminteri, o verificare a bunei pregătiri a pledoariei.

Se înţelege că această condiţie optimă de a nu se servi, în timpul expunerii pledoariei, de un plan scris sau de note nu poate fi realizată de oricine, mai ales în procesele complicate, care pun multe probleme. În asemenea cazuri, o simplă notiţă cu indicarea problemelor mari, o notă scrisă în aşa fel încât să poată fi urmărită rapid de către vorbitor, fără ca aceasta să se observe, poate fi admisă ca un sprijin necesar. Un sprijin foarte util îl constituie o bună organizare a dosarului propriu pentru a se putea urmări toate problemele pe baza acestuia”.

Appleton merge atât de departe încât ne învaţă că notele trebuie să fie redactate cu o scriere mare, netă, lizibilă, bine divizată, cu spaţii libere între idei care să frapeze ochiul. Sublinierea cu creioane colorate va da notelor o fizionomie şi mai clară. Concluziile scrise care se depun instanţei vor fi, însă, complete şi „curate”.

***Claritatea* este condiţia esenţială a unei bune pledoarii**[2]. Dar, această claritate nu rezultă numai din claritatea stilului, a elocuţiunii ci şi din îmbinarea dintre elocuţiune şi acţiune.

Claritatea prin expunere, adică în elocuţiune şi în acţiune, derivă nemijlocit din claritatea gândirii avocatului. Este deci necesară o gândire clară şi distinctă. Claritatea depinde şi este condiţionată de dispoziţie, adică de ordinea în care se

---

[1] Mircea I. Manolescu, *op. cit.*, p. 178-179.
[2] A se vedea Mircea I. Manolescu, *op. cit.,* p. 180-189.

succed diferitele părţi ale pledoariei, diferitele ei elemente şi articulaţii şi, în sfârşit, de ordinea în care se succed argumentele, faptele, frazele.

Ea depinde şi de invenţiune, de modalitatea de sistematizare a argumentelor, „de procesul de gândire, de planul pledoariei şi de modul în care exprimăm sau formulăm prin elocuţiune cele ce avem de spus. De asemenea, ea depinde şi de modul în care spunem, adică de acţiune.

Claritatea înseamnă mai întâi posibilitatea, nu numai abstractă şi teoretică, nu numai obiectivă, dar şi concretă, practică, subiectivă, de moment, de a ne face înţeleşi".

Avocatul trebuie să fie bine înţeles în tot ceea ce spune pentru a se crea acea punte de legătură între el şi judecător.

„Stilul clar depinde mai întâi de acea calitate care a fost numită proprietatea stilului sau proprietatea termenilor şi expresiilor. Deci, el depinde mai întâi de limbaj, de vocabularul întrebuinţat. Trebuie să existe o perfectă concordanţă între gândirea clară şi exprimarea clară, adică între conţinut şi formă. Trebuie să existe o adecvare atât a gândirii, a conţinutului, cât şi a exprimării, adică a formei, cu posibilitatea concretă şi momentană de înţelegere, de percepţie şi de apercepţie, de receptivitate şi de acceptare din partea acelora care ascultă.

Pentru fiecare noţiune, pentru fiecare idee, trebuie să găsim termenul potrivit, termenul propriu. De fapt, acesta înseamnă proprietatea termenilor, mai ales când e vorba de limbajul sugestiv. Uneori însă, de exemplu în figurile de stil, există o anumită voinţă, relativă improprietate a termenilor. Ca să ne exprimăm gândul, trebuie să facem o selecţie între diferitele cuvinte care ne stau la îndemână spre a nu fi siliţi să folosim cuvinte al căror conţinut nu este destul de bine precizat pentru toată lumea şi, în special, pentru cei care ascultă pledoaria. Dacă totuşi este neapărat necesar să întrebuinţăm un astfel de cuvânt, va trebui să-l explicăm, fără a avea însă aerul că o facem, pentru a nu fi acuzaţi de preţiozitate. Explicarea cuvântului se poate face prin întrebuinţarea de sinonime, prin explicitarea conţinutului noţiunii respective şi chiar prin exemplificări. În general însă, termenul trebuie să fie propriu. Se pune problema celui mai potrivit cuvânt din punctul de vedere al perfectei sale concordanţe cu ceea ce vrea el să exprime.

În acest sens, termenul trebuie să fie exact. Dar la exactitate se mai adaugă şi condiţia preciziei, adică a unei determinări care să nu lase loc jocului de înţelesuri, să nu poată să creeze şi alte reprezentări, nici măcar dintre cele pe care le-am numi parazitare şi care deranjează înţelesul clar al cuvântului. Cuvântul trebuie să fie expresiv. Există cuvinte care sunt înţelese de toată lumea, sunt precise şi exacte, dar care prin banalitatea lor, nu mai au forţa expresivă...

Termenul propriu cel mai adecvat, cel mai fidel înţelesului, trebuie să fie exact şi precis, acceptat uşor, fără efort, ca de la sine, de către ascultători, dar trebuie să fie, totodată şi termenul cel mai expresiv..."

Condiţia clarităţii stilului „depinde nu numai de cuvinte sau expresii, dar şi de alcătuirea propoziţiilor şi frazelor. Subliniem importanţa locului în care sunt aşezate cuvintele într-o frază, adică a ceea ce se numeşte topică în sens gramatical.

Grija pentru claritate este grija pentru inteligibilitate şi, totodată grija ca nu cumva să se înţeleagă greşit sau altceva, să se înţeleagă numai parţial sau să se înţeleagă mai multe lucruri deodată. Corectitudinea gramaticală este una din condiţiile clarităţii şi, în general, ale elocuţiunii sau stilizării. De aceeaşi importanţă este şi corectitudinea logică a gândirii, exprimată corect din punct de vedere gramatical. Pentru a realiza inteligibilitatea, este necesar să lăsăm suficient timp celui care ascultă, spre a-şi reprezenta ceea ce spunem...

Stilul pledoariei trebuie să asigure claritate şi prin concizie, dar concizia, care este o condiţie a clarităţii, e uneori o piedică în calea înţelegerii exacte. Ceea ce este prea concis, prea rezumativ, nu poate fi pe deplin înţeles. Şi uneori nici nu poate fi suficient de expresiv şi de convingător...

Pentru a realiza claritatea trebuie evitate ambiguitatea, echivocul, confuzia, trebuie evitat stilul greoi şi indigest. Claritatea rezultă dintr-o justă pendulare între abstract şi concret, între general şi particular. Frazarea, adică alcătuirea frazei, ca şi formularea sunt şi ele condiţii ale clarităţii.

Ordinea în care se succed cuvintele în frază, ordinea în care se succed frazele, ordinea în care se succed ideile, argumentele, faptele este una dintre cele mai importante condiţii ale clarităţii...

Propoziţia simplă pare a fi cea mai indicată pentru ca stilul să fie clar. Totuşi, nu este întotdeauna aşa. Uneori, pentru a putea fi clari, trebuie să alcătuim o frază mai bogată. Nu-i mai puţin adevărat însă, că frazele prea ramificate presupun o încordare prea mare din partea celui care ascultă, presupun o memorie deosebită, pentru ca acesta să reţină părţile de la început ale frazei şi să facă legăturile necesare. De aceea, pentru realizarea clarităţii, frazele nu trebuie să fie stufoase oricât ar fi de bogate."

Pentru a fi clari în pledoarie, trebuie să fim noi înşine clari în exprimare, şi cei ce ascultă vor înţelege limpede despre ce este vorba.

„Ordinea şi metoda în gândire şi expunerea sunt condiţiile clarităţii. Trebuie să avem hotărât dinainte obiectivul urmărit şi trebuie să fim clari în expunere prin structura pledoariei. O pledoarie care nu este structurată pe probleme, pe teme, pe momente nu poate fi pe deplin clară. Este important de ştiut că prin claritate nu trebuie să atingem numai rezultatul de a ne face înţeleşi pe moment, dar şi acela de a-i face pe ascultători să reţină ceea ce am spus şi ceea ce au înţeles exact şi precis în momentul când au ascultat expunerea...

Ideile clare şi bine legate între ele, exemplificate concret sau plasticizate prin expresivitatea stilului se reţin mai uşor de către ascultători mai ales dacă mai adăugăm acea tonalitate afectivă care trebuie să îmbrace întreaga expunere...

Pledoaria trebuie să şi instruiască, adică ascultătorii să afle lucruri pe care nu le cunoşteau mai înainte, în fapt, în drept, în probele prezentate în proces etc.

„Ca să avem forţă de persuasiune, trebuie să realizam condiţia clarităţii. Dar, nu tot ce este clar are şi forţă de persuasiune. Această forţă de persuasiune se asigură în primul rând prin elaborarea realizată prin invenţiune, prin orânduirea părţilor pledoariei, prin planul acesteia, prin dispoziţie. Forţa de persuasiune depinde însă, în mare măsură, şi de elocuţiune, şi de acţiune.

Expunerea nu trebuie să fie numai clară, dar trebuie să aibă şi o anumită tendinţă, să fie deci tendenţioasă în sensul cel bun şi corect al cuvântului. Trebuie fixată o intenţie şi exprimată o concludenţă în vederea tezei care se demonstrează...

Cu cât lucrurile care se spun sunt mai vii, mai palpabile, cu cât argumentele sunt mai bine scoase în relief, cu atât persuasiunea se realizează mai uşor. Stringenţa logică, rigurozitatea gândirii şi a raţionamentului sunt condiţii necesare, dar nu suficiente, pentru că argumentul trebuie să fie înţeles, acceptat, asimilat. El trebuie să treacă în convingerea celui care ascultă şi să-l determine să adopte opinia pe care o susţinem, teza pe care o demonstrăm, soluţia pe care o cerem şi deci să-l determine să dea acea soluţie...

Nu poate fi clar şi deci nu poate avea nici forţă de persuasiune ceea ce este răvăşit, ceea ce nu este orânduit pe probleme, pe teme şi pe teze. Nu poate fi clar ceea ce nu este reliefat. O simplă metaforă este numai aparent clară fiindcă noi trebuie să ştim despre ce fel de claritate este vorba în pledoarie, care este conţinutul acestei clarităţi. Clare trebuie să fie tezele pe care le susţinem şi argumentele pe care se sprijină, precum şi argumentele cu care se infirmă teza adversă. Clare trebuie să fie faptele pe care ne sprijinim, clare trebuie să fie problemele care urmează să fie rezolvate, clare trebuie să fie tratarea tezelor care ar duce la concluzia contrară.

Claritatea se obţine prin selecţia mijloacelor. Nu tot ceea ce ai de spus trebuie spus. Trebuie eliminat ceea ce ar putea să strice ordinii, metodei cu care trebuie făcută expunerea. Eliminarea a ceea ce nu este concludent sau nici măcar util, eliminarea acelor dezvoltări care nu sunt strict necesare, a acelor fapte, fie chiar importante, a acelor probleme, fie chiar destul de însemnate şi de generale, dar care nu sunt necesare în structura organică a pledoariei reprezintă prima operaţie care condiţionează claritatea şi, de altminteri, şi forţa de persuasiune. Evident că sunt cazuri în care aceeaşi idee poate şi chiar trebuie reluată şi spusă sub diferite forme, cazuri în care, repetată, are o valoare, un rost.

Prin improvizaţie reuşită, se obţine de la început formularea cea mai bună, cea mai adecvată, cea mai proprie, cea mai clară, cea mai persuasivă. De aceea, avocatul, în pregătirea pledoariei, trebuie să aibă grijă de fondarea gândurilor pe care le va exprima. Dar pentru a-l verifica, gândul trebuie formulat. Numai după ce l-am formulat în cuvinte, poate fi supus criticii. Numai atunci capătă el consistenţă, pentru că nu trebuie uitată indisolubila legătură dintre gândire şi limbaj.”

Exordiul (începutul pledoariei) trebuie să fie concis, uneori vehement, alteori liric, în orice caz să creeze un curent în favoarea clientului, să trezească atenţia, să pregătească instanţa prin atragerea simpatiei faţă de cel apărat. În orice caz, debutul într-o pledoarie este de maximă importanţă. Sigur că poziţia avocatului este diferită, după cum pune concluzii pentru reclamant, pârât sau partea civilă. Cea mai favorabilă poziţie este acelui ce ia primul cuvântul.

Dimpotrivă, avocatul apărării trebuie de multe ori să improvizeze. Să pareze nişte lovituri. El este în replică. Poţi să prevezi ce va spune adversarul tău, dar nu poţi ştii cu exactitate. De aici, e necesară o replică inteligentă, incisivă (dar fără violenţe în limbaj) care de cele mai multe ori nu poate fi preparată în cabinetul de lucru. Exordiul în acest caz trebuie să fie spontan şi la obiect.

Sigur, partea a doua a discursului este mai simplă. Ea a fost dinainte gândită şi mai bine preparată.

Expunerea cauzei trebuie să fie simplă, rapidă, clară, nici îngreunată, nici complicată cu detalii ce nu vor folosi în prima parte a pledoariei. Să fie veridică, credibilă, să nu se întemeieze pe date false. Expunerea prepară discursul.

Totul este să *dovedeşti*, nu să *povesteşti*.

Unii avocaţi neglijează expunerea considerând că judecătorul cunoaşte cauza. Eroare! Fără această expunere, judecătorul nu va înţelege nimic.

Discuţia. În această parte a pledoariei *dovedim şi respingem*. Uneori respingerea poate constitui întreaga parte a discuţiei, când ai cuvântul după adversar. Când vorbeşti înaintea lui trebuie în primul rând să cunoşti stilul adversarului, *să-i prevezi argumentaţia şi să i-o respingi*.

Într-un proces sunt probe multiple. Într-o pledoarie trebuie să le clasezi, să le ordonezi, de regulă, într-o *ordine logică ascendentă*.

Puţine sunt procesele în care se pun probleme numai „în drept”. De cele mai multe ori intervin faptele. Un fapt poate fi interpretat într-o sumedenie de feluri. Unii avocaţi sunt de rea-credinţă şi le prezintă inexact. Alteori, faptele sunt atât de neclare încât este nevoie de experţi. Mai sunt şi martorii, care nu spun totdeauna adevărul. De aceea, li se pot opune mărturii contrarii. Poţi să-i pui în încurcătură prin depoziţii proprii, succesive şi contradictorii, sau cu probe clare din dosar, piese precise, fotografii.

În sfârşit, când faptele au fost bine precizate, se pune problema în drept. Discuţia în drept, trebuie să fie precisă, riguroasă, sensul termenilor legali bine stăpâniţi.

Trebuie căutate filiaţiile textului cu alte texte, cu principiile generale în materie, cu lucrările parlamentului (care a adoptat legea respectivă).

Destul de des se ridică întrebarea: Care a fost intenţia legiuitorului?

În orice caz, problema în drept trebuie pusă în termeni extrem de riguroşi şi exacţi. Este necesar să se facă referiri la toate textele de lege aplicabile şi chiar să fie explicate dacă este loc şi timpul permite.

Concluzia pledoariei. Anticii o denumeau, aşa cum am mai menţionat, peroraţie. Sigur, că nu-şi prea mai găseşte locul în procesele civile sau comerciale. În cele penale, da.

În încheiere se va aminti judecătorului în ce constă sarcina sa şi care este soluţia care i se solicită.

De subliniat este, că marile pledoarii din trecut au fost şi sunt valoroase, demne de studiat, nu doar prin forma lor de prezentare şi elocinţa manifestată, ci prin aceea că autorii lor au pătruns, cu perspicacitate, adâncul relaţiilor umane, sensul adevărurilor sociale, politice (uneori) şi economice.[1] Numai gândirea corectă, justă, plină de conţinut, asigură o exprimare clară, convingătoare, elocventă. Conţinutul este precumpănitor, arta, elocinţa, sunt derivate, subordonate demonstraţiei logice a faptelor. Pe baza conţinutului logic – ştiinţific, elocvenţa decurge de la sine.

---

[1] Dumitru Păunuţ, *op. cit.*, p. 33.

TEST DE EVALUARE A CUNOŞTINŢELOR

1. Definiţi discursul.

....

....

....

2. Redactaţi structura discursului.

....

....

....

....

....

....

3. Definiţi pledoaria.

....

....

....

....

4. Care este condiţia esenţială a unei bune pledoarii?

....

....

....

5. Cum este denumită concluzia pledoariei?

....

....

....

....

UNITATEA DE ÎNVĂŢARE VII

ORATORUL

1. Preliminarii.

Retorica are ca obiect discursul, analiza şi studiul acestuia, dar, astfel, oratorul nu trebuie ignorat. Este de neconceput discursul fără orator şi ar fi absurd să fie disociată pledoaria de avocat.

Discursul poartă amprenta autorului său, este rodul muncii şi gândirii acestuia, inteligenţei şi personalităţii lui.

Există anumite exigenţe legate de talentul, însuşirile şi caracterul oratorului; sunt reguli ce trebuie respectate de avocat când ia un proces, când îl studiază şi când pledează.

Importanţă au şi fizicul oratorului, prestanţa, vocea, dicţia şi gestica sa, relaţia cu auditoriul.

La toate acestea ne vom referi în cele ce urmează.

În demersul nostru vom apela, cu generozitate, la celebra lucrare a lui Dale Carnegie, *Cum să vorbim în public*,[1] cea a lui *Quintilian, Arta oratorică*[2], precum şi cea a lui Mircea I. Manolescu, *Arta avocatului*.[3]

2. Oratorul de succes.

2.1. Condiţii[4].

Pentru a ajunge buni vorbitori în public trebuie respectate mai multe condiţii:

Prima condiţie: dorinţa puternică şi îndârjită pentru a reuşi.

Merită efortul deoarece este vorba de exercitarea unei noi forme de putere care te face să te simţi mai presus decât ceilalţi şi îţi măguleşte orgoliul reuşitei personale.

A doua condiţie: să ştii exact ce trebuie să vorbeşti.

Fără un plan al discursului pentru a şti exact ceea ce se va spune vei ca un

---

[1] Dale Carnegie *Cum să vorbim în public* (traducere din limba engleză de Irina-Margareta Nistor), Curtea Veche, Bucureşti, 2007.

[2] Quintilian, *Arta oratorică*, vol. III, Traducere de Maria Hetco, Editura Minerva, Bucureşti, 1974, p. 333 şi urm.

[3] Mircea I. Manolescu, *Arta Avocatului. Şapte prelegeri*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998.

[4] A se vedea Dale Carnegie, *op. cit*. p. 13-20.

orb care arată drumul unui alt orb.

Sfatul este să nu vorbeşti decât atunci când eşti sigur că ai ceva de spus şi când ştii exact despre ce este vorba.

A treia condiţie: oratorul trebuie să aibă încredere în forţele proprii; să dea dovadă de curaj. Cum în vreme de război „cea mai bună apărare este atacul”, tot aşa în discurs trebuie atacate emoţiile şi temerile. Un exerciţiu de respiraţie, durând maxim 30 de secunde înainte de a vorbi, măreşte curajul.

A patra condiţie: trebuie exersat, exersat şi iar exersat. Este o condiţie *sine qua non* (fără de care nu se poate).Exersând, învăţând permanent, ne perfecţionăm, ne transformăm, ne schimbăm.[1]

Stăpânirea de sine nu se va obţine decât prin pregătire şi prin practică. Totul este o chestiune de voinţă, dar şi de obişnuinţă. Teama de public izvorăşte din necunoaştere şi nesiguranţă. Pentru a învăţa să înoţi, trebuie să te arunci în apă. Aşa şi în discurs, pregătit fiind, trebuie să te prezinţi în faţa publicului şi să vorbeşti!

Profesorul american *William James*[2] afirma că reuşita în oratorie depinde de două lucruri: talentul înnăscut şi intensitatea dorinţei de a reuşi:

„În aproape orice direcţie pasiunea pentru ceea ce faceţi este salvatoare. Dacă vreţi să aveţi rezultate, mai mult ca sigur le veţi obţine, vă veţi îmbogăţi, veţi ajunge un învăţat sau veţi deveni înţelept. Numai că trebuie realmente să-ţi doreşti aceste lucruri, să te concentrezi exclusiv asupra lor, şi nu asupra a o sută de lucruri incompatibile deodată”. Cu alte cuvinte, *dacă îţi doreşti să fii un orator sigur pe tine şi de succes, vei fi un orator sigur pe tine şi de succes. Dar, trebuie să ţi-o doreşti cu adevărat*![3]

2.2. Îmbunătăţirea memoriei.

Specialiştii afirmă că un om obişnuit nu foloseşte mai mult de zece la sută din capacitatea sa de memorare, ceea ce trebuie să recunoaştem, este extrem de puţin.

Pentru a îmbunătăţi procentul urmează să se aibă în vedere cele trei legi fireşti ale memoriei: întipărirea, repetarea şi asocierea de idei.

Întipărirea – cea mai importantă regulă a memorării – presupune concentrare asupra a ceea ce este de reţinut.

Lincoln[4] avea un obicei cu care a rămas toată viaţa: citea cu glas tare tot ceea ce dorea să memoreze. În biroul său de avocatură citea chiar ziarele cu glas

---

[1] Celebrul scriitor german Johan Von Goethe (1749-1832) avertiza: „Mereu trebuie să ne schimbăm, să ne reînnoim, să reîntinerim, altfel înțepenim”!

[2] William James (1842-1910), filozof şi psiholog, prof. la Universitatea Harvard, unde a întemeiat primul laborator de psihologie experimentală.

[3] Dale Carnegie, *op. cit.*, p. 71.

[4] Abraham Lincoln (1809-1865), avocat şi om politic american. Alegerea sa ca preşedinte a dus la izbucnirea războiului de secesiune în SUA.

tare. El se justifica: „Când citesc cu glas tare, activez două simţuri: mai întâi vad ceea ce citesc, şi în al doilea rând aud. Deci, pot să-mi amintesc mai bine ce am citit”. *Lincoln* îşi compara mintea cu o bară de oţel: „e dificil să scrijeleşti ceva pe aceasta, dar este aproape imposibil să ştergi ceea ce ai scrijelit”.

Într-adevăr, minţile noastre se bazează pe văz, într-o măsură extrem de mare. Explicaţia constă în aceea că nervii care fac legătura între ochi şi creier sunt de douăzeci şi cinci de ori mai mari decât cei care pun în contact urechea şi creierul.

Conform unui proverb chinezesc, „ceea ce se vede odată valorează cu ceea ce auzi de o mie de ori”.

Repetiţia este ce-a de-a doua lege firească a memoriei. *Repetitio est mater studiorum* (repetiţia este mama învăţăturii)[1] considerau înţelepţii din Roma antică.

Trebuie citit, recitit şi iar citit şi recitit ceea ce urmează să fie memorat. Nu e suficientă însă o repetiţie mecanică, papagalicească, ci de una inteligentă, temeinică, bazată pe cunoştinţe deja fixate şi mai ales pe conexiuni.

Asocierea de idei este cea de a treia lege a memoriei, element indispensabil în a reţine ceva. Mintea noastră este o adevărat maşinărie de asocieri de idei.

Secretul unei memorii bune este să facem multe asocieri cu fiecare lucru pe care dorim să ni-l amintim.

Datele se reţin cel mai bine prin asocierea lor cu altele care sunt deja întipărite în minte. Este posibil ca în pofida tuturor pregătirilor şi a precauţiilor, oratorul să aibă un lapsus de memorie atunci când îşi rosteşte discursul. Ce e de făcut? Mai multe căi sunt posibile pentru a ieşi din impas.

El poate, pentru a câştiga timp, şi a-şi reaminti ce are de spus, să întrebe dacă vorbeşte suficient de tare şi este auzit. Tot astfel, se poate folosi de ultimul cuvânt, de ultima propoziţie sau idee rostită pentru a începe o alta, pentru a repeta sau improviza etc.

2.3. Prezentarea discursului.

O primă regulă în prezentarea discursului, care contribuie la asigurarea succesului: *acesta nu trebuie citit*[2]. Notiţele îl obosesc şi îl derutează întotdeauna pe cel ce ascultă. Se consideră că hârtiile distrug cincizeci la sută din interesul auditoriului.

Este interesantă şi plină de învăţăminte caracterizarea pe care a făcut-o *Winston Churchill* unui tânăr parlamentar, atunci când acesta i-a cerut părerea după ce şi-a prezentat discursul: „Mai întâi, ai citit discursul. În al doilea rând, l-ai citit prost. Şi în cele din urmă, nu era un discurs ce merita să fie citit”.[3]

---

[1] Dictonul, atribuit lui Quintilian, se citează pentru a sublinia valoarea repetiţiei pentru consolidarea şi fixarea studiilor şi asigură o deosebită temeinicie celor învăţate.

[2] Dale Carnegie, *op. cit.*, p. 50-51.

[3] James C Humes, *op. cit.,* p. 209.

Dar, *discursul trebuie scris*, numai aşa vorbitorul poate să exerseze. În plus, dacă îl are la îndemână când vorbeşte se simte mai bine, îi dă încredere. Textul, deci, nu trebuie citit, dar nici memorat cuvânt cu cuvânt, ci exersat până la însuşire.

Dacă totuşi, nu se poate renunţa la notiţe, acestea trebuie să fie extrem de scurte, să cuprindă ideile principale şi scrise cu litere mari. Ele pot fi ascunse în spatele unor cărţi de pe pupitrul (biroul) de unde se vorbeşte, autorul aruncând ochii peste ele când este cazul.

Parafrazându-l pe *Horaţiu,*[1] oratorul nu trebuie să-şi caute cuvintele, ci doar gândurile, „şi veni-vor în goana mare vorbele de la sine”.

A doua regulă priveşte pregătirea temeinică a *începutului discursului*.[2]

Este o mare gafă dacă oratorul începe discursul prin a se scuza, că nu e un bun vorbitor, că nu este pregătit, că nu are mai nimic de spus etc. Dacă este aşa nu are ce căuta în faţa publicului, care nu a venit pentru a auzi scuze, ci pentru a se informa, a afla ceva, a i se trezi atenţia, a-l vedea şi auzi pe orator.

Trebuie început cu ceva interesant încă din prima propoziţie, care, după caz, poate consta în:

- stârnirea curiozităţii;
- istorisirea unei poveşti;
- rostirea unui citat celebru;
- prezentarea unei anecdote etc.

Desigur că introducerea unui discurs este dificil de făcut. Dar, ea este de o importanţă capitală, pentru că mintea publicului este odihnită şi relativ uşor de impresionat; are o pondere mult prea mare pentru a fi lăsată la întâmplare, de aceea ea trebuie lucrată, anterior, cu grijă.

Introducerea va fi scurtă, de o frază sau două, să pară liberă, întâmplătoare şi în nici un caz prea protocolară.

Dacă se începe cu o anecdotă, acesta trebuie să aibă legătură cu subiectul, şi să nu fie spusă doar de dragul de a spune ceva. „Umorul trebuie să fie doar glazura tortului, nu tortul în sine”.

O a treia regulă *constă în exprimarea clară a punctului de vedere susţinut de orator*.

Orice discurs, în concepţia lui Dale Carnegie[3], are patru scopuri majore:

- să clarifice ceva;
- să impresioneze şi să convingă;
- să îndemne la fapte;
- să amuze.

Un avocat, atunci când pledează urmăreşte să obţină un verdict favorabil. Un om politic când îşi susţine discursul în faţa alegătorilor urmăreşte să obţină

[1] Horaţiu Quintus Flaccus (65-8 î. Hr.) poet latin. A scris ode, epistole, satire. Capodopera sa este *Ars poetica*.

[2] Dale Carnegie, *op. cit.*, p. 123-133.

[3] *Ibidem,* p. 149-156.

votul.

Vorbitorul trebuie să se străduiască să fie clar, pentru că ceea ce poate fi înţeles greşit, sigur va fi înţeles greşit.

Când apostolii l-au întrebat pe *Iisus*, de ce îi învaţă pe oameni vorbindu-le în parabole, El le-a răspuns: „Pentru că pot vedea fără să vadă şi auzi fără să audă şi tot aşa pot să nu priceapă”.

Oratorul trebuie să evite termenii prea tehnici, să se exprime simplu pentru a fi înţeles de public, folosind fraze limpezi şi un raţionament clar. Pentru a constata dacă e înţeles, cea mai bună metodă este să aleagă din adunare o persoană care pare obişnuită observând-o dacă acesta înţelege[1]

Napoleon considera că unica regulă valabilă a retoricii este repetarea ideilor prezentate. El era conştient că dacă o idee este clară în mintea vorbitorului, acesta nu înseamnă că, automat, o vor pricepe întocmai şi cei ce ascultă… Ştia că e nevoie de timp pentru a înţelege ideile noi. De aceea, ideile trebuie repetate publicului, dar nu sub aceeaşi formă pentru că acesta nu ar accepta.

Reluarea trebuie făcută cu alte cuvinte, în mod variat, astfel încât cei ce ascultă nici să nu observe.

Sunt reguli care trebuie observate şi în ceea ce priveşte *naturaleţea şi logica discursului, exprimarea corectă a oratorului*.[2]

Pentru ca discursul să nu sune fals şi mecanic trebuie subliniate, accentuate cuvintele importante şi evitate cele mai puţin importante.

Un exemplu în acest sens ne este dat de acelaşi Dale Carnegie[3]:

„Am REUŞIT în tot ceea ce am întreprins, pentru că am avut VOINŢĂ, NU AM EZITAT NICIODATĂ, ceea ce mi-a creat un AVANTAJ asupra restului lumii” (*Napoleon*)

Tonalitatea vocii oratorului *nu* trebuie să rămână aceeaşi, invariabilă, ci ea trebuie schimbată o dată cu ideile, cu unele cuvinte sau fraze. Orice cuvânt, prin coborârea sau ridicarea tonului se va undui precum coroana unui copac la adierea vântului.[4]

Ritmul exprimării trebuie schimbat şi el permanent, constituind cea mai bună metodă de a accentua o idee.

La un moment dat, cuvintele pot fi rostite rapid, pentru ca, ajungând la cuvântul sau propoziţia ce se doreşte a fi subliniată, vocea să treneze, schimbându-se ritmul. După care se va putea spune în grabă restul frazei. O asemenea metodă trezeşte în mod sigur atenţia publicului.

Pauzele înainte şi după ideile importante sunt şi ele extrem de importante.

---

[1] *Ibidem*, p. 155.
[2] *Ibidem*, p. 85-95.
[3] *Ibidem*, p. 94.
[4] *Ibidem*, p. 94.

„Prin momentele de tăcere vorbeşti cel mai bine" (Kipling).[1]

Pe lângă cuvinte, când se susţine discursul, contează şi altceva: savoarea cu care sunt prezentate faptele. *Nu contează atât de mult ceea ce se spune, ci cum se spune*.

O bună exprimare va putea face senzaţional chiar şi un subiect mărunt.

Se consideră că există trei lucruri care contează într-un discurs: *cine îl spune, cum îl spune, şi ce spune*.[2]

Oratorul trebuie să aibă simţul comunicării. Publicul să constate că există un mesaj, care este transmis în direct din mintea şi sufletul vorbitorului către minţile şi sufletele celor care ascultă. Aceştia doresc ca oratorul să li se adreseze cât mai direct, ca într-o conversaţie amicală şi la fel de firesc ca atunci când ar vorbi, pur şi simplu, cu cineva. Să fie natural, preocupat doar de ceea ce spune.

Când se susţine un discurs, nu contează doar ceea ce se spune, ci *cum se spune*.

În vorbirea plină de elocvenţă, maniera în care este rostit discursul determină reuşita. Contează enorm personalitatea oratorului, care este o combinaţie, de spirit, inteligenţă, temperament, mod de gândire, energie, experienţă, pregătire.

Vitalitatea, vioiciunea, entuziasmul sunt calităţile importante ale oratorului.

Sigur că, inevitabil, se va ajunge şi la *încheierea discursului*.

Şi în acest caz trebuie respectate unele reguli.[3]

Oratorul se cunoaşte şi are succes nu doar după felul în care îşi începe discursul, ci şi după cum şi-l încheie.

Ceea ce spune la sfârşit, ultimele cuvinte, răsună în urechea celor care ascultă şi după terminarea cuvântării.

În nici un caz discursul nu se va încheia cu: „Am spus tot ce aveam de spus", „Am terminat, mă opresc aici" etc.

Nu este indicat nici ca oratorul să se uite vorbind şi să nu se oprească atunci când trebuie şi nici să se oprească brusc dând impresia că nu a terminat de vorbit.

Încheierea trebuie pregătită şi memorată aşa cum se procedează şi cu începutul.

O reţetă pentru orice discurs: „Mai întâi, spuneţi ce aveţi de gând să spuneţi. După aceea, chiar să spuneţi; iar apoi spuneţi ceea ce abia aţi spus".[4]

Prin urmare, în final, trebuie reamintit despre ce s-a vorbit.

Sunt mai multe modalităţi de a încheia un discurs:

- să se rezume ceea ce s-a spus, subliniind principalele puncte care au fost evidenţiate;
- să se îndemne la acţiune;

---

[1] Rudyard Kipling (1865-1936), scriitor englez, supranumit „poetul Imperului Britanic". Este laureat al premiului Nobel pentru literatură (1907).

[2] Dale Carnegie, *op. cit*., p. 88.

[3] *Ibidem*, p. 135-146.

[4] *Ibidem*, p. 140.

- să se facă publicului un compliment sincer;
- să se stârnească măcar o dată râsul;
- să se citeze un vers potrivit etc.

Încheierea trebuie să fie frumoasă, discursul rotunjit, fără colţuri tăioase sau abrupte.[1]

Un discurs nu trebuie să dureze prea mult. Publicului nu-i plac discursurile lungi.

Cea mai importantă predică a lui *Iisus*, cea de pe Munte, poate fi repetată în cinci minute. Facerea lumii poate fi citită, de asemenea, într-un timp foarte scurt.

Îndemnul nostru: „Opriţi-vă din vorbit, înainte ca asistenţa să înceteze de a vă asculta!”. Este aproape o regulă ca vorbitorii să nu-şi termine discursul, dar publicul să termine de ascultat. Și scriitorul spaniol *Miguel Cervantes* (1547-1616) a lansat acelaşi îndemn: „Fii concis, căci nici un discurs nu este agreat dacă e prea lung.”

Cine vrea să epuizeze subiectul despre care vorbeşte, va sfârşi prin a epuiza auditoriul! Efectul nu poate fi decât dezastruos! În plus, ne avertizează cunoscutul scriitor francez *Alexandre Dumas* (1802-1970), „*oricât de bine ai vorbi, când vorbeşti prea mult, sfârşeşti întotdeauna prin a spune o prostie*”.

Vrei să plictiseşti pe cineva? Se întreba Voltaire (1694-1778), celebrul autor şi gânditor, de asemenea, francez. Și tot el răspundea: „*Atunci spune-i tot ce ştii*!”

3. Fizicul oratorului.

Prestanţa unei persoane, *o regularitate a trăsăturilor, distincţia* nu pot fi decât în avantajul oratorului. Auditoriul din totdeauna şi de pretutindeni a fost sensibil la aspectul exterior al celui ce vorbeşte.

Un avocat care se ridică peste toţi adversarii, printr-o statură maiestuoasă, prin văpaia ochilor, prin fruntea impunătoare, prin prestanţa gesturilor, printr-o voce ca a unui actor celebru, are un mare avantaj, ce-i poate garanta succesul.[2]

Dar un orator cu un chip urât? Aici putem avea surprize. Ceea ce este mai dăunător oratorului, este *lipsa lui de prestanţă* decât *urâţenia*.[3] De cele mai multe ori, un cuvânt înaripat, spiritual, atenuează sau chiar şterge urâţenia din ochii auditoriului.

Şarmul personal, scânteia de geniu pe care o are un om, fac ca urâţenia să nu cântărească prea mult în balanţa succesorului. Din cele mai vechi timpuri, auditoriul a pus preţ pe ceea ce spune oratorul, pe calităţile sale nu pe fizicul său.

---

[1] *Ibidem*, p. 148.

[2] *Quintilian*, vol. III, p. 362.

[3] De altfel, spunea *Zenon* (filozof grec antic) cu mulţi ani în urmă: „Frumuseţea şi potenţa sunt tirani cu viaţa scurtă”.

Mai circulă şi următoarea idee: „Frumuseţea e trecătoare, urâţenia e veşnică”.

Mărturie stau, de exemplu, în acest sens, celebrele versuri din *Iliada* lui *Homer,* pe care le reamintim:

„Unu-i urât, însă Zeul i-a dat în schimb cuvântarea,
Lumea-l priveşte cu drag de câte ori el cu sfială
Vorba-i începe ... şi limpede curge.
Toţi îl privesc ca pe un zeu, când el se arată ...”

Câteva cuvinte legate şi de vestimentaţie. Aceasta trebuie să fie decentă (nu în blugi, pantaloni lăbărţaţi, în costum şi cu pantofi sport, nici în fustă mini sau cu rochia căzută etc.).

„Haina face pe om” – sublinia *Quintilian,* spre deosebire de proverbul nostru cu sens negativ. Parafrazându-l pe strălucitul profesor, noi putem afirma că *haina îl reprezintă pe orator*, indiferent dacă acesta este avocat, om politic, parlamentar sau diplomat.

Recomandarea noastră este ca oratorul să fie îmbrăcat cu gust, curat. Efectul hainelor este dublu: *asupra celui care le poartă* – îi dă încredere în sine; *asupra auditoriului* – care apreciază astfel că are în faţa lui o persoană ordonată, pregătită, care se respectă.

Vorbitorul (fie el avocat, politician sau profesor etc.) este mereu sub lupă, în lumina reflectoarelor, cu toţi ochii aţintiţi asupra sa. „Cea mai mică neregulă în felul cum arată se desluşeşte ca vârful unui munte văzut de la câmpie”.[1]

4. Vocea oratorului.

Trăim în epoca cuvântului, dar acesta ca să pătrundă în minte şi sufletul celui ce ascultă, se exprimă printr-o voce bună. Vocea poate fi prietenul nostru pe viaţă sau duşmanul nostru.

Ea conferă sau nu oratorului succesul. Vocea îi poate da un farmec irezistibil sau îl poate face de neascultat. Foarte des auditoriul judecă oratorul după voce şi chiar după primele cuvinte. *Platon* pretindea că poate judeca un necunoscut după timbrul vocii sale. „Vorbiţi” – spunea el – „ca să vă cunosc!” Anticii considerau vocea, pe drept cuvânt, principalul element de acţiune a oratorului.

O voce bună va fi pentru el una din cele mai esenţiale arme, unul din cele mai binecuvântate daruri pe care le poate stăpâni. *Quintilian,* analizând vocile, spunea: „*vocea poate fi clară sau voalată, plină sau ascuţită, dulce sau aspră, deschisă, aspră sau flexibilă, sonoră sau ternă*”.

Şi mai departe: „*Vocea trebuie să fie sănătoasă, să nu aibă niciunul din următoarele defecte: grosieră, dură, aspră, dar nici subţire, moale*”.

---

[1] Dale Carnegie, *op. cit.*, p. 104.

Când vorbim despre voce trebuie să ne referim la câteva caractere ale sale esenţiale: intensitate, timbru, intonaţie, naturaleţe.

Intensitatea este condiţionată de supleţea şi elasticitatea coardelor vocale, care se găsesc pe pereţii interni ai laringelui. Pentru o bună voce, determinate sunt buna sănătate a cavităţii bucale şi a cavităţii nazale, cutiile de rezonanţă ale vocii, ca şi buna stare a laringelui.

Un mare duşman al vocii este fumatul; cornetele nazale se irită, se congestionează, se alterează şi vocea devine şi ea dezagreabilă, mai puţin intensă şi răguşită. *Un fumător înrăit, nu poate niciodată să fie un bun orator*.

Timbrul vocii are o mare influenţă asupra auditoriului. Vocile complete, fără nici un cusur, având şi forţă şi seducţie sunt foarte rare. Iată ce spune scriitorul *Mihai Ralea*[1] despre timbrul vocii: „vocea fiecărui vorbitor, ca şi diferitele instrumente muzicale au un anumit timbru. Unii au langoarea dureroasă a violoncelului, alţii sensibilitatea viorii, alţii complexul vag şi tulburător al pianului, în fine, unii stridenţa piculinei, răguşeala fagotului, ori scandalul surd al tobei. Acest timbru, care a acela al sufletului scriitorului, îl simt de la începutul lecturii. El îmi face antipatic ori simpatic autorul după misterioasele legi inconştiente pe care le cunosc.

Poate fi cineva genial? Ce pot face dacă mi-e nesuferit timbrul piculinei?”[2]

Sunt oameni care se nasc cu o voce de orator: *plină, sonoră, capabilă să se audă în orice colţ îndepărtat* al sălii, sau în ungherul ferit al unei catedrale. Totuşi, defectele vocii pot fi uneori corectate.

Intonaţia. Un orator cu o voce bună îşi stăpâneşte vocea şi o poate mlădia după voie. Nu trebuie să fie în permanenţă bubuitoare. *Clemanceau*[3], începea întotdeauna discursurile sale cu o voce surdă (de multe ori se scuza că e bolnav). Liniştea perfectă se întrona în sală, ca mai apoi, vocea lui amplă şi puternică să se reverse în torente. La fel şi *Delavrancea*; începea discursurile cu un glas sfios ca şi cum ar fi vrut să pipăie atenţia publicului, după care vocea sa urca sub presiunea inspiraţiei.

După cum tot Cicero ne sfătuieşte nu trebuie să abuzăm de tonalitatea destinată să emoţioneze. Compătimirea provocată auditoriului *trebuie să fie de scurtă durată*. Altfel *se cade în penibil*.

Toţi marii oratori ne sfătuiesc cât de *decisivă* pentru auditoriu este intonaţia primelor cuvinte dintr-un discurs.

Vocea trebuie să fie *naturală*. Afectarea stârneşte râsul. Vocea într-un discurs trebuie să fie ascendentă. Tonalitatea să fie firească, naturală la început şi

---

[1] Sociolog, psiholog, eseist şi om politic român (1896-1964).

[2] Mihai Ralea, *Scrieri din trecut*, ESPLA, Bucureşti, 1957, p. 295.

[3] *Georges Benjamin Clemanceau* (1841-1929), om politic şi de stat, orator talentat, de două ori prim-ministru al Franţei (1906-1909; 1917-1920). A fost unul dintre autorii Tratatului de pace de la Versailles (1919).

apoi condusă spre octave mai înalte. Dacă vocea este puternică de la început, este ascultată un timp, iar apoi, auditoriul oboseşte.

Dicţia. Cuvintele trebuie corect pronunţate. Este un element capital al elocvenţei. *Quintilian* ne atrage atenţia ca în vorbire cuvintele să fie pronunţate în întregime. Să nu mâncăm din silabe sau litere.

Viciile de pronunţare sunt bâlbâiala şi gângăveala.

Uneori, un orator vorbeşte prea repede, ideile îl bombardează cu repeziciune, vrea să spună tot şi se transformă într-o mitralieră. Alteori, nu-i vin cuvintele în minte şi lungeşte pe a, pe î, pe ă, ceea ce este penibil.

Sunt apoi repetiţii de cuvinte, ce devin ticuri verbale, de multe ori ridicole. Auditoriul devine interesat să numere de câte ori un orator spune: „vedeţi dumneavoastră”, „ca să spun aşa”, „cum să zic”, repet încă odată”, „nu e aşa”, „prin urmare”, „şi aşa mai departe” sau „înţelegeţi?”, „Da?” Şi să nu mai fie interesat de conţinutul cuvântării.

5. Gestica[1].

Oamenii, în orice împrejurare, dar mai ales când vorbesc şi vor să fie convingători, chiar şi când ascultă, fac anumite gesturi, instinctive, necontrolate de cele mai multe ori.

Prin aceste gesturi se transmit ori se recepteazǎ idei, sentimente, stări de spirit. Ele pot exprima bucuria, tristeţea, mânia, indiferenţa etc.[2]

În mod tradiţional, gesturile sunt socotite a exprima calitatea şi mişcările sufletului.[3]

La vechii oratori, arta gestului era o parte inalienabilă a *educaţiei retorice*. Limbajul gestului şi dialogul oral se considera că subliniază, întăreşte, atenuează, incită, nuanţează şi precizează ideile transmise. Fiind un mijloc auxiliar al vorbirii, gestul, ca şi mimica, joacă şi azi un rol de completare a comunicării sub aspect afectiv.

Privind actul retoric (*actio*), *Cicero* dă indicaţii: „Mâna oratorului va fi mai puţin expresivă decât a comedianţilor, degetele vor însoţi cuvintele, braţul va fi întins în faţă ca un fel de săgeată aruncată de orator, piciorul va lovi pământul în timpul părţilor patetice, când ele încep ori se sfârşesc... Oratorul să stea drept, să nu abuzeze de plecări şi veniri de la tribună, să nu se repeadă către auditoriul său,

[1] Din latineşte *gestus* adică o mişcare sau o atitudine a corpului.

[2] Se poate vorbi de un limbaj al gesturilor.

A se vedea, de exemplu, Allan Pease, *Limbajul trupului*, *cum pot fi citite gândurile altora din gesturile lor*, Editura Polimark, Bucureşti, 1995 (traducere Alexandru Szabo).

[3] Jean-Claude Schmitt, *Raţiunea gesturilor*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1998, p. 50.

să evite orice moliciune în ţinuta corpului, să nu bată măsura cu degetele, ci să întindă sau să retragă braţul potrivit mişcărilor sentimentelor sale.”[1]

Quintilian recomanda: „capul trebuie să ia mişcările mâinilor şi ale corpului... Şi pentru a exprima toate aceste sentimente, ochii sunt ajutaţi de serviciul pleoapelor şi ale obrajilor. În ceea ce priveşte mişcările fără de care vorbirea ar fi mutilată şi fără putere, abia se poate spune câte mişcări au, deoarece ele sunt aproape la fel de numeroase ca şi cuvintele. Dar, mâinile nu trebuie ridicate mai sus de nivelul ochilor şi mai jos de nivelul pântecului...” Gestica trebuie supravegheată.

Desigur că discursul este în sine important, nu ce gesturi face oratorul când vorbeşte, ce face el cu mâinile sau picioarele.

Dar, totuşi, ţinuta sa trebuie să fie cât mai firească, fără excese, dar nici rigidă, plină de imobilism. Nu trebuie să bată tactul cu degetele, să se joace cu hainele, cu stiloul, şi nici să facă gesturi nervoase care să distragă atenţia. Aceste gesturi dau dovadă de slăbiciune, de lipsă de autocontrol. Oratorul trebuie să stea potolit, să-şi controleze gesturile, să dea impresia că se stăpâneşte perfect şi că este un om echilibrat.[2]

Sfatul nostru astăzi: cât mai puţine gesturi, respectând ceea ce ziceau latinii: *ne quind nimis* (să nu fie nimic prea mult).

Deoarece nu se poate renunţa la gesturi, ele trebuie să fie armonioase, să decurgă din natura frazelor pe care le rosteşte oratorul. Gesturile trebuie stăpânite şi chiar gândite. Sunt gesturi care compromit un discurs sau un orator, care se scarpină la nas sau îşi trage urechea, îşi aranjează cravata, îşi încheie sau îşi descheie nasturele de la haină. De multe ori, aceste gesturi devin manii. Se povesteşte despre *Kant*[3] anecdota: în perioada când a fost profesor, avea obiceiul să-şi răsucească nasturele hainei. Un student răutăcios i-a tăiat nasturele, fără ca profesorul să observe şi când *Kant* şi-a început a doua oară prelegerea, s-a trezit deodată foarte stingher în lipsa nasturelui de la haină. Sunt gesturi ce reprezintă un refugiu al timidităţii.

Ţinuta trebuie să fie dreaptă (să nu fii aplecat asupra microfonului ca şi cum ai vrea să-l îmbrăţişezi). Figura trebuie să aibă o anumită demnitate, sigur, o glumă pe care o faci nu trebuie să fie dublată de un aer de înmormântare. Este de dorit să cuprinzi cu privirea auditoriul.

Adesea se reproşează imobilitatea oratorilor, braţele alăturate de trup, de parcă ar fi lipite cu clei. Arta stă în măsura mişcărilor, raportate, desigur, la

---

[1] *Ibidem*, p. 57.

[2] Dale Carnegie, *op. cit.* p. 110-111.

[3] *Immanuel Kant* (1724-1804), reprezentant de seamă al filozofiei clasice germane, a fost profesor la Universitatea din Königsberg. Una din lucrările sale reprezentative o constituie „Istoria naturală generală şi teoria cerului” (1755).

conţinutul subiectului sau cauzei dosarului. Efectul nu poate fi decât comic să foloseşti gesturi violente pentru nişte platitudini monotone.

Sigur, când discursul este pasionant, energic, când are ca scop să anime un auditoriu, să-l determine să ia decizii, gesturile pot fi largi, repetate, chiar vehemente.

Cum să vorbească un orator, stând în picioare sau aşezat? Oratorii antici vorbeau întotdeauna stând în picioare. Regula este valabilă şi azi. Numai aşa oratorul modern îşi respectă auditoriul. De altfel, avocatul în faţa instanţei nu poate sta decât ridicat. Acesta este, totodată şi poziţia politicianului aflat la tribună în faţa publicului.

6. Tracul.

Este vorba de emoţia, teama de care sunt cuprinse unele persoane înainte de a apărea în faţa publicului.[1]

Oare să existe vreun orator care să nu fi simţit tracul? Este un sentiment cu totul natural şi care se justifică prin frica de eşec. Şi până la urmă există o scuză conform căreia timiditatea este un defect al oamenilor mari, iar tupeul este defectul oamenilor mici.

Unii spun că tracul este asemănător cu „răul de mare”. Până acum, însă, nu s-a stabilit care sunt originile „răului de mare”! Te consideri perfect calm şi cu un sfert de oră înainte de a lua cuvântul, simţi gâtul uscat şi creierul gol. Ai avut convingerea că tot ce ai avea de spus e perfect logic şi bine pus la punct şi deodată, toată truda ţi se pare absurdă.

Un tânăr avocat, chiar foarte talentat, într-o pledoarie confunda lamentabil datele şi faptele din dosar. Când a terminat, tot lamentabil desigur, un coleg i-a spus: „De ce te-ai încurcat, puteai să deschizi dosarul pe care-l aveai în faţă?” – „Uite că nici nu mi-a trecut prin minte”, i-a răspuns tânărul nostru.

Învins în două trei împrejurări, tracul nu va mai apărea. Dar ca să-l învingi trebuie să ai siguranţa unei pregătiri a discursului şi certitudinea că tot ceea ce susţii, este adevărat, logic şi de bun simţ. Nu trebuie să confundăm tracul, fenomen de moment, cu timiditatea care ţine de temperamentul şi firea oratorului.

Cineva compara *timiditatea oratorului cu sfiala* (pudoarea) *femeii*. Sigur, că la femeie, trebuie să înceteze odată această sfială... altfel, nu mai e femeie.

La fel şi oratorul, dacă nu-şi înlătură timiditatea, nu e orator, ci un biet vorbitor de ocazie!

---

[1] *Noul dicţionar universal al limbii române*, Editura Litera Internaţional, Bucureşti, Chişinău, 2006, p. 1515.

7. Relaţia orator – auditor.

Nu se poate vorbi de discurs, de orator şi să facem abstracţie de cei care ascultă, de auditor, care mai trebuie şi convins! În lipsa auditorului, nu există nici orator, nici discurs sau dacă aceştia există, ar lipsi raţiunea misiunii lor.

Oratorul, discursul şi auditoriul sunt elementele indispensabile ale unei acţiuni umane, care se întrepătrund şi care nu pot exista separat.

Oratorul este cel care vorbeşte, rostind un discurs adresat unui auditor, dispus într-o măsură mai mică sau mai mare să asculte, să înţeleagă, să fie convins de justeţea celor spuse şi să acţioneze în sensul dorit de autor.

Este o relaţie triunghiulară, în care discursul este cel ce „leagă" oratorul de auditor. Vrând – nevrând, între aceştia se stabileşte o relaţie de simpatie ori antipatie, de deferenţă sau indiferenţă, de acţiune ori inacţiune, de preţuire sau dispreţ etc.

Rostul şi scopul oratorului este să domine, să atragă ascultătorii, să-i convingă, să-i determine ca ideile lui să devină ale lor.

Pentru aceasta însă, el trebuie să posede arta şi ştiinţa de a se face plăcut, să se adapteze situaţiilor şi multitudinii de factori ce influenţează relaţia între cele două părţi. Auditoriul nu este o masă amorfă, ci o fiinţă vie, formată din indivizi nu doar binevoitori, ci şi rău-voitori, nu numai ignoranţi, ci şi competenţi, nu doar dispuşi să asculte, ci şi să intervină în dialog mai mult sau mai puţin politicos.

Oratorul să arate că se bucură aflându-se în faţa ascultătorilor, că îi place şi să le zâmbească.

Un proverb chinezesc glăsuieşte: „Cine nu ştie să zâmbească să nu-şi deschidă prăvălie".

Dacă oratorul îşi arată interesul faţă de public şi acesta va reacţiona la fel. Chiar înainte de a începe să vorbească va fi respins sau acceptat.[1]

Cel mai important lucru în oratorie este cel care vorbeşte.[2]

Este util sfatul dat de *Winston Churchil*, fost prim-ministru al Angliei şi orator de seamă: Înainte de a putea inspira ascultătorilor vreo emoţie, oratorul trebuie să fie el însuşi cuprins de ea. Când vrea să le stârnească indignarea, inima lui e plină de mânie. Înainte de a putea să le aducă în ochi lacrimile, trebuie să curgă ale sale. Pentru a-i convinge, el însuşi trebuie să creadă. Părerile i se pot schimba pe măsură ce slăbeşte întipărirea lor, însă orice orator crede ceea ce spune în clipa în care o spune…"[3]

În cazul unui discurs politic, de exemplu, publicul este foarte divers. Vor fi zgomote, întreruperi, chiar huiduieli. Oratorul trebuie să fie stăpânit, să nu se piardă prin varietatea discursului prin voce, prin gestică să accepte rumoarea.

---

[1] Dale Carnegie, *op. cit.,* p. 105.
[2] *Ibidem*, p. 108.
[3] James C. Humes, *op. cit.,* p. 79.

Se spune despre *Clemanceau,* fost prim-ministru al Franţei, că ţinea un discurs, într-un sat. Un ascultător imita din când în când grohăitul porcului sau mugetul vacii. O parte din cei ce ascultau s-au revoltat. „*Lăsaţi-l*, spune Clemanceau, glumind desigur, *fiecare vorbeşte pe graiul lui*!”

Totuşi, o adunare populară nu trebuie dispreţuită în nici un caz. Trebuie să o respecţi, ca să te respecte. Cei mai mari savanţi, cele mai avansate inteligenţe, au profitat ascultând vocea maselor.

Unii oratori sunt intimidaţi de mulţime, alţii dimpotrivă, auditoriul numeros le dă vervă, inspiraţie, forţă. *Cicero*, spunea că nici nu poate fi elocvent decât dacă este ascultat de un public numeros.

Într-o adunare politică trebuie să accepţi întreruperile, râsul, aplauzele în timpul expunerii discursului. În politică, oratorul nu este profesor (să fie ascultat de elevi) sau avocat (să fie ascultat de judecător).

Dacă oratorul vorbeşte bine, este repede ascultat. El vorbeşte prost când nu are nimic de spus – considera acelaşi *Voltaire*.

A vorbi bine, presupune a ţine seama de nivelul de cultură a auditoriului căruia i te adresezi. Un bagaj sofisticat, cu multe cuvinte prea căutate, nu este deloc indicat. Auditoriul este, în genere, tolerant. Trece peste inadvertenţe, lipsa acordului, repetiţii. Ceea ce impresionează pozitiv, este sinceritatea, aerul unui om cumsecade.

Dacă eşti înţeles de auditoriu? Este absolut indispensabil să te uiţi la feţele celor ce te ascultă. Cum să-l alegi? De inteligenţă mijlocie. *Molière*[1], îşi citea comediile sale întâi bucătăresei, zicându-şi: *dacă ea înţelege, va înţelege toată lumea*.

Un orator trebuie să fie în manifestarea lui politică, urban, folosind un vocabular în limitele normalităţii, să nu arunce anateme şi injurii.

Politeţea este pentru orator o adevărată pavăză. Apoi, trebuie evitat să fii pompos, emfatic, sentenţios. Altfel, toţi vor spune: „Uite ce prezumţios mai e, parcă debitează numai postulate!”

Să nu ai convingerea că ce afirmi nu s-a mai spus niciodată ori că, aşa cum prezinţi, n-a mai făcut-o nimeni. Nu fi fălos la tribună. Să nu fii mirat dacă vei fi contrazis. Este bine să-i menajezi pe cei care vor fi de altă părere. Uneori, cei ce te contrazic, îţi sunt amici sau, pur şi simplu, sunt greşit informaţi. Orice răutate a cuiva, se poate topi într-o glumă. În orice caz, înainte de a răspunde celui ce te-a contrazis, trebuie să cunoşti foarte bine sensul, esenţa contrazicerii (substratul ei).

Oricum, nu poate avea succes oratorul care, aşa cum afirma acelaşi *Winston Churchill,* „înainte de a se ridica în picioare, habar nu are ce o să spună; când vorbeşte habar nu are ce spune; când se aşează la loc habar nu are ce a spus.”[2]

---

[1] Pseudonimul lui Jean Baptiste Poquelin, *Molière*, este unul dintre cei mai mari dramaturgi ai literaturii universale. Este autorul a 33 de comedii, în versuri sau proză, majoritatea capodopere ale genului, puse în scenă de el însuşi.

[2] James C. Humes, *op. cit.,* p. 322.

8. Avocatul, rolul şi calităţile sale.

Avocatul trebuie să fie prin excelenţă *orator*, pentru că el îşi susţine pledoaria (discursul) oral în faţa instanţelor de judecată, a altor organe au persoane şi trebuie să convingă despre adevărul spuselor sale.

El este un profesionist, un practician al dreptului, având rolul de a acorda asistenţă juridică persoanelor interesate.

Avocatul colaborează la administrarea justiţiei, în calitatea sa de membru al unei profesii liberale.[1]

Pentru ca un avocat să aibă succes, este necesar să întrunească o serie de calităţi, chiar un cumul de calităţi.

Poate mai mult ca în alte profesii, el trebuie să aibă talent, adică să posede însuşiri, înzestrări superioare adecvate, inteligenţă analitică şi sintetică.[2]

„Dificultatea profesiei – notează Mircea I. Manolescu[3] – constă în aceea că noi suntem în acelaşi timp şi compozitori şi executanţi, şi autori şi actori şi inventatori şi tehnicieni şi teoreticieni şi practicieni. Ştiinţa dreptului este cea dintâi preocupare a noastră fiindcă şi învăţământul în domeniul avocaturii este în primul rând o chestiune ce ţine de ştiinţă. De aceea, activitatea practică în faţa instanţelor judecătoreşti, trebuie să fie, chiar fără voia noastră, şi o activitate creatoare în domeniul ştiinţei. Pentru creatorii de ştiinţă se cere un talent special, se cere talentul omului de ştiinţă, care se compune dintr-o virtute numită spirit ştiinţific şi dintr-un anumit talent intelectual.

Spiritul ştiinţific este o virtute morală, dar este în primul rând o puternică iubire de adevăr."

Având în vedere specificul activităţii sale „avocatul are nevoie de inteligenţă verbală, mai întâi ca om de ştiinţă, fiindcă ştiinţa înseamnă o limbă bine alcătuită, iar ştiinţa dreptului este, în bună măsură, o ştiinţă de concepte, de abstracţii."

Inteligenţa tehnică şi cea socială sunt, de asemenea, necesare avocatului. Alături de virtuţile spiritului ştiinţific, discernământul este pentru avocat indispensabil. Gândirea sa limpede trebuie să fie capabilă să separe binele de rău, adevărul de fals, dreptul de nedrept şi justiţia de injustiţie.

---

[1] A se vedea Gheorghe Florea, *Apărarea în procesul civil, Garanţii procesuale*, Editura Universul Juridic, Bucureşti, 2006, p. 22-26.

[2] Mircea I. Manolescu, *op. cit.*, p. 95 şi urm.

[3] *Ibidem*, p. 99-100.

Avocatul este şi un artist deoarece el îndeplineşte efectiv o activitate practică cu trăiri sufleteşti, cu tonalităţi afective şi intuitive în care imaginaţia joacă un rol important.

Talentul intelectual şi cel artistic, nu sunt suficiente dacă nu li se adaugă arta de a vorbi în public. Desigur că această artă reprezintă un rod al talentului şi al culturii, dar educarea şi cultivarea talentului propriu-zis de a vorbi sunt la fel de necesare ca pregătirea juridică de bază.

Chiar dacă o persoană ar întruni calităţile de mai sus, acestea nu ar fi îndeajuns pentru a fi avocat de succes. Este necesară şi vocaţia, cu alte cuvinte, chemarea nestăpânită pentru acea proprie dorinţă ardendă, mistuitoare de a deveni avocat, cultivând, în timp, aptitudinile necesare.

Marele scriitor Liviu Rebreanu (1885-1944), academician, aprecia că „*prin însăşi natura profesiunii sale avocatul trebuie să fie, înainte de toate, un om de cultură generală. Cu cât este mai cultivat, cu atât avocatul izbândeşte mai deplin în cariera sa… Un avocat mare fără cultură generală este imposibil. Ştiinţa dreptului este ştiinţa vieţii omeneşti*”.

Îndemnul marelui scriitor „*Nu poţi fi apărătorul omului fără a cunoaşte sufletele, fără a avea tu însuţi, un suflet generos*”.

Celebrul filozof englez *Herbert Spencer* (1820-1903) considera că „scopul principal al educaţiei nu sunt cunoştinţele, ci acţiunea”. Deci, avocatul se pregăteşte nu de dragul de a şti, ci din nevoia de a acţiona, de a-şi exercita profesia la un nivel cât mai ridicat.

Dar, nu trebuie idealizat. Acum aproape 2000 de ani, *Quintilian* făcea caracterizarea avocaţilor din vremea sa. Unii erau neglijenţi în profesia lor, interesaţi doar de „prilejul să declame despre persoane sau lucruri comune, chiar ieşind din subiect”.

Pe alţii „îi pierde vanitatea”. Exista şi categoria celor care „pretextând numeroase ocupaţii” au „altceva de făcut mai întâi” decât să discute cauza în amănunt cu clienţii. Unii se mândresc cu talentul lor; „după ce, în furtuna aplauzelor, rostesc multe şi elocvente cuvinte, care nu interesează nici pe judecător, nici pe client… sunt conduşi spre casă, plini de sudoare şi bine încadraţi de admiratori.”[1]

Şi azi, la noi? O caracterizare a profesiei de avocat, extrem de critică, fără aspecte pozitive, cu nuanţe jurnalistice, este următoarea:

„În ultimii ani ai ceauşismului, la Facultatea de Drept intrau câteva zeci de securişti şi două-trei ochelariste, băgate ca să salveze firma. După ‘90, au apărut sute de prăvălii particulare de profil, deschise ca să viseze părinţii că-şi transformă bâlbâiţii în oratori. În fiecare casă socotită în protipendada comunităţii creştea câte un avocat. Oamenii de modă veche întrezăreau pledoarii glazurate cu fraze

---

[1] Quintilian, *Arta oratorică*, Vol. 3 (traducere de Maria Hotca), Editura Minerva, Bucureşti, 1974, p. 370-371.

grandilocvente, care să emoţioneze sala şi să înduplece instanţa. În mintea lor axată pe lecturi şi desuetudine, avocatul însemna un om înstărit şi un rol principal. Admiraţie, bani şi flori, drept roman, cultură franceză şi istorie. Pe dracu'! Avocaţii de azi se împart în două categorii. În prima, cea mai vastă, intră atârnătorii din holurile tribunalelor, care dau consultaţii pe 10 roni, poartă cravate mai jegoase decât ciorapii unui fochist, au mai puţină elocvenţă decât ospătarii şi privesc cazul ca pe o problemă de contabilitate, se agaţă de virgule. În a doua clasă, redusă şi selectă (din punct de vedere al portofelului, nu a erudiţiei), se înscriu combinatorii. Şi ăştia sunt certaţi cu vorbele, dar au ponturi, precum şuţii. Ştiu când să se milogească şi când să intimideze, unde şi cât să împartă. Când pleda un Micescu, de pildă, tremurau bara, acuzatul şi procurorul. Azi, toată treaba merge pe vicii de procedură, pe amânări, pe relaţii cu grefierul."[1]

9. Corectitudinea avocatului.

Quintilian afirmă că avocatul conceput de el este „un om corect, priceput în arta vorbirii". Calitatea de om corect este cea mai importantă, căci dacă talentul frumos al oratoriei ar ajunge la dispoziţia răutăţii, nimic nu ar fi mai primejdios pentru interesele publice şi private decât elocinţa. Este ca şi cum nu ai da arme unui ostaş, ci unui tâlhar.

Altfel, ar fi fost mai bine – suntem povăţuiţi – să ne naştem muţi şi lipsiţi de raţiune decât să folosim darul vorbirii, al elocinţei pentru răutate şi distrugere.

Eruditul cubanez *Jose Marti* (1853-1895) exprimă aceeaşi idee: „*Cuvântul n-a fost dat să acoperim adevărul, ci să-l spunem*".

Oratorul trebuie să-şi formeze, înainte de toate, caracterul moral prin studii, să-şi însuşească cunoaşterea aprofundată a tot ceea ce este onest şi just, fără de care nimeni nu poate fi nici om corect, nici experimentat în arta vorbirii.

Corectitudinea morală a avocatului se manifestă în orice împrejurare, în primul rând, el neacceptând să apere în procese nedrepte, decât în cazuri extreme, când o cere interesul comun.

Ca om corect, continuă ideea Quintilian, oratorul va prefera să se apere decât să acuze, adică să fie apărătorul celui chemat în judecată. Însă, el nu se va feri nici de numele de acuzator, *căci legile ar fi fără valoare dacă nu ar fi sprijinite de glasul corespunzător al avocatului*. Şi dacă n-ar fi o lege a naturii să ceri pedepsirea crimelor, a*r fi cam acelaşi lucru cu a le autoriza*. De asemenea, a da libertate de acţiune celor răi înseamnă a fi contra celor buni. De aceea, oratorul nu va lăsa nerăzbunate plângerile prietenilor sau rudelor, nici a oamenilor de bine, nici conspiraţiile urzite împotriva statului. Nu pentru că ar dori cu lăcomie

[1] Răzvan Ioan Boanchiş, *O meserie decăzută*, în „7Plus" din 10 august 2009, p. 3.

pedepsirea celor vinovaţi, ci pentru că vrea vindecarea viciilor şi îndreptarea moravurilor.

Acuzarea cetăţenilor răi dă statului chezăşie de patriotism.

Dar, oratorul nu va lua apărarea oricui; nu va deschide piraţilor portul salvării. El va ţine seama de recomandări, însă nu trebuie să cedeze decât influenţelor oneste. *Căci un om de bine nu poate avea prieteni decât tot oameni de bine ca el*.

În această artă nu poate fi destul de abil cel care nu-şi cunoaşte puterea talentului şi nu şi-a format caracterul moral prin perceptele unei metode raţionale.

Iscusinţa de a vorbi izvorăşte din *adâncurile înţelepciunii*.

Oratorul înţelept îşi va dovedi talentul nu în dispute sterile, în sălile de cursuri, ci în încercările vieţii publice, în practica ei, în sălile tribunalelor, în adunările publice, în parlament.

În considerarea celor expuse anterior, trebuie subliniat cu fermitate că avocatul nu are dreptul să mintă în folosul clientului. Dar, suntem povăţuiţi,[1] el are însă dreptul la reticenţă. Avocatul va scoate în evidenţă punctele luminoase şi le va înlocui pe cele întunecate. El duce o luptă, iar pentru căutarea adevărului, avocatul utilizează dialectica, strategia, tactica şi armele de toate calibrele, afară de minciună şi corupţie. Este preferabil să pierzi milioane decât să corupi un singur judecător.

Acesta fiind camaradul avocatului călăuzit de acelaşi scop: înfăptuirea justiţiei.

„Când clientul vine şi oferă spor de onorar pentru a corupe pe judecător, ia-I la goană după ce l-ai dăscălit bine. Reputaţia va creşte pentru tine şi profesia ta. Prestigiul sporeşte în faţa clientului nenorocit. Afirmă neîncetat că judecătorii sunt oameni incoruptibili, dar sunt oameni sensibili la argumente logice, la memorii scrise. Un judecător preferă un memoriu bun şi-i smulgi dreptatea mai repede, decât prin corupere….

Reputaţia avocatului se creează, în rezumat, cu următoarele elemente:

a. hărnicie profesională/voinţă;

b. capacitate intelectuală/intelect;

c. arta de a dirija şi a mânui suflete/inimă.”

10. Formarea continuă a avocatului.

În concepţia lui Quintilian, avocatul trebuie să studieze mai multe discipline, indispensabile formării şi exercitării profesiei sale.

[1] Petre Pandrea, *Eseuri/Portrete şi Controverse. Poemul vieţii*, Antologie de Gheorghe Stroia, Prefaţă de Gheorghe Ivaşcu, Editura Minerva, Bucureşti, 1971, p. 427-428.

Filozofia este importantă în activitatea şi pregătirea avocatului, pentru că el trebuie să stabilească sensurile fiecărui cuvânt, să limpezească ambiguitatea, să descurce neclarităţile, să constate ce e fals, să dovedească şi să respingă ceea ce se impune.

Avocatul nu trebuie doar să convingă, ci să şi mişte şi să delecteze auditoriul, ceea ce pretinde în plus, avânt, putere şi farmec.

Şi *morala* sau *etica* îi este utilă avocatului. Referindu-ne la varietatea atât de mare a cauzelor, unele presupun conexiuni, altele se includ în definiţii, în altele ne bazăm pe termeni juridici pentru a îndrepta acuzaţia sau a declina competenţa; unele se bazează pe un silogism, altele cuprind contradicţii, sau, din cauza unei ambiguităţi, comportă interpretări opuse. Aproape că nu există un proces în care să nu se pună în discuţie dreptatea sau binele. În dezbateri nu există nicio modalitate de a convinge care să nu implice chestiunile de morală.

Orice problemă de drept presupune stabilirea sensului exact al cuvintelor, discutarea noţiunii de dreptate, ceea ce conduce, într-o oarecare măsură, la dialectica filozofică şi la morală. Aşadar, prin natura sa, adevăratul discurs este întreţesut cu chestiuni filozofice şi de morală.

În pregătirea avocatului, *ştiinţa dreptului* este şi ea indispensabilă. Avocatul trebuie să cunoască legile, practica, doctrina nu doar când studiază cauza şi elaborează pledoaria, ci şi când se află în faţa judecătorului. Chestiunile de drept se ivesc pe neaşteptate în timpul dezbaterilor, chiar în cursul susţinerii pledoariei. Nu va putea înţelege ce spune cealaltă parte, ce zice judecătorul, nu va putea replica pe măsură dacă nu cunoaşte ştiinţa dreptului.

Avocatul adevărat *este* un expert în drept, altfel nu poate fi distins în oratorie. El trebuie să fie un învăţat şi un ambiţios în demersul său. Un învăţat – afirma *Lucian Blaga*[1] – este cel ce „nu termină niciodată de învăţat”, iar „inteligenţa fără ambiţie este ca o pasăre fără aripi” (*Salvador Dali*)[2].

11. Pregătirea procesului.

Prima grijă a avocatului, ne povăţuieşte *Quintilian*[3], este, aşadar, să ştie ce procese să ia.

Nimic nu trebuie să-l împiedice să renunţe la un proces pe care l-a primit fiindcă i se părea drept, dar, studiindu-l, a văzut că e nedrept. Clientul nu trebuie înşelat cu speranţe false.

Mircea I. Manolescu este însă de altă părere[4]:

---

[1] *Lucian Blaga* (1895-1961) a fost poet, dramaturg, filozof; academician şi profesor universitar.

[2] *Salvador Dali*, (1904-1989) pictor, grafician, eseist spaniol.

[3] Mircea I. Manolescu, *op. cit.*, p. 366 şi urm.

[4] *Ibidem*, p. 104.

„Dintre cei care pledează câţi ar trebui să fie ei înşişi convinşi? După părerea mea rolul avocatului nu este să fie el însuşi convins. De ce să deplasăm funcţiile, de ce să transformăm pe avocat în judecător? Mie mi-ar fi teamă că atunci s-ar transforma şi judecătorul în avocat nu după ce îşi părăseşte fotoliul şi trece de cealaltă parte a baricadei, ci cât timp continuă să judece.

Să ne facem fiecare profesia. Avocaţii nu sunt datori să fie convinşi de ceea ce iscăleşte judecătorul când pronunţă hotărârea. Nu este deloc lipsă de virtute că avocatul pledează împotriva convingerii sale."

În privinţa onorariului, *Quintilian* arată că avocatul nu trebuie să câştige mai mult decât este suficient, onorariul său să fie considerat ca un contraserviciu; activitatea lui nu trebuie deci, să fie gratuită, dar să-l lase pe client să aprecieze căci recunoştinţa îl priveşte îndeosebi pe debitor.

Urmează metoda *studierii procesului, ceea ce constituie baza pledoariei*. Nu se poate întâlni avocat, chiar puţin talentat, care, după ce a studiat dosarul cauzei cu stăruinţă să nu fie în stare cel puţin să informeze pe judecător. Sunt avocaţi neglijenţi pe care nu-i interesează deloc *care este punctul principal al procesului*, pretextând numeroase ocupaţii şi având întotdeauna altceva de făcut mai întâi; cheamă pe client la ei abia în ajunul sau chiar în dimineaţa dezbaterii şi se laudă, uneori, că au învăţat toată cauza numai pe banca avocaţilor. Unii pentru a se mândri cu talentul lor vor să pară că au înţeles problema imediat. *Ei mint*!

Înainte de toate trebuie fixat clientului timpul şi locul pentru a-l asculta în tihnă şi a-l îndemna să expună toate amănuntele cât mai pe larg. *Căci nu strică atât de mult să asculţi lucruri de prisos, cât strică să nu cunoşti pe cele esenţiale*.

Avocatul să nu se încreadă prea mult în memoria sa, încât să neglijeze a-şi nota cele auzite.

Să nu se mulţumească dacă le-a auzit o dată. Să-l constrângă pe client să repete expunerea încă odată şi chiar de mai multe ori, căci s-ar putea să-i fi scăpat unele date, atunci, mai ales, când este vorba despre un om simplu, neumblat prin procese. În plus, mulţi clienţi mint, vorbesc cu avocatul ca şi cum acesta ar fi judecător. Să nu ne grăbim să-i credem, să-i sucim tot timpul, să-i încurcăm, să scoatem de la ei tot adevărul, ne povăţuieşte Quintilian. Căci, precum medicul trebuie să vindece nu numai răul aparent, ci şi răul pe care îl ascunde chiar cel ce trebuie vindecat, la fel avocatul trebuie să vadă mai multe decât i se arată.

După ce a ascultat cu suficientă răbdare, avocatul trebuie să se transpună în altă persoană şi luând rolul adversarului, va aduce tezei clientului său toate obiecţiile posibile ori tot ce comportă în mod natural un astfel de litigiu. Clientul trebuie interogat şi încolţit cât mai necruţător.

Cel mai bun avocat este cel care nu-l crede de îndată pe client. Căci el promite totul: că va aduce martor tot poporul, că are dovezi scrise, că unele puncte nu le va nega nici adversarul. Toţi zic că au dreptate!

Pentru a se convinge de cele afirmate de client, avocatul trebuie să studieze temeinic dosarul, care, de multe ori, nu cuprinde nimic din ce zice clientul sau cuprinde acte (declaraţii) care-i sunt potrivnice.

La biroul său va cerceta cu de-amănuntul care sunt persoanele interesate, împrejurările, locurile, obiceiurile, documentele, pe scurt, toate elementele din care se pot scoate argumente puternice, să afle care sunt martorii de temut şi cum trebuie combătuţi. Este foarte important să se afle dacă *acuzatul normal este chinuit de invidie, ură, dispreţ*, pentru că – afirmă Quintilian – *invidia e îndreptată în general contra celor mari, ura contra celor egali, dispreţul loveşte pe inferiori*.

După ce a cercetat cauza cu amănuntul, după ce a examinat tot ce putea fi util sau dăunător, avocatul va lua asupra sa şi un al treilea rol: al judecătorului. Îşi va închipui că în faţa sa se dezbate cauza şi va trage concluzia la ceea ce l-ar fi convins pe el dacă ar fi judecat, elementul care ar fi convingător pentru oricine ar judeca. În felul acesta, rareori îl va înşela soluţia. Dacă se întâmplă, *vina nu este a lui, ci a judecătorului*.[1]

S-a afirmat că[2] „publicul e convins că procesele se câştigă cu pledoariile: Cu o pledoarie înflăcărată, cauzele penale; cu o pledoarie frumoasă, limpede şi sistematizată, procesele civile. El nu poate aprecia decât partea oratorică a muncii depuse de către avocat: el nu-şi poate imagina şi vreo altă trudă: el socoteşte că procesul vine la noi, aşa cum îl vede el; şi că singura noastră muncă constă în a alege şi studia elementele constitutive în a le dezvolta şi a le înfăţişa judecăţii sub forma unei pledoarii…

Publicul e departe de a cunoaşte adevărul. El nu ştie că partea cea mai importantă şi mai grea a muncii noastre se desfăşoară, cu răbdare, în tăcere, nevăzută de către alţii, în zilele, în lunile, uneori chiar în anii ce preced ultimul set al unui proces; pledoaria. El nu ştie că o pledoarie n-are nici valoare, nici efect, dacă nu este fructul şi consecinţa firească a muncii preparatorii îndeplinite. Se poate întâmpla, ca în unele cazuri speciale, în materie penală, lovitura măiastră a unei pledoarii să răstoarne o situaţie; astăzi însă, mai cu seamă astăzi, o pledoarie cât de frumoasă făcută în apărare, care n-a fost precedată de o pregătire profundă şi sistematică a procesului, ar putea stârni aplauzele publicului, dar ar face pe judecător să dea — fără îndoială — o sentinţă de condamnare.

---

[1] Topîrceanu a exclamat după un proces: „*Am câştigat procesul deşi avem dreptate*".

[2] Pierluigi, Ettore Erizzo, *Viaţa avocatului*, Editura Remus Cioflec (traducerea de Attilo D'Andrea), prefaţă de I. Gr. Perieţeanu, Bucureşti, 1943, p. 98-99.

12. Susţinerea pledoariei.

Este fără nicio îndoială că pledoaria trebuie pregătită anterior, acasă, la birou, înainte ca ea să fie rostită cu ocazia judecării procesului. Avocatul va face planul acesteia, va întocmi notele de pledoarie sau o va scrie în întregime pentru a fi depusă instanţei sub forma concluziilor scrise.

Însă, tot atât de adevărat este că pledoaria, fiind un discurs susţinut (oral) în faţa instanţei, trebuie adaptată la situaţia concretă a cauzei, în funcţie de natura acesteia, de împrejurări, de calitatea procesuală (de reclamant sau pârât), de exigenţele impuse de judecător etc.

Aproape că nu există reţete, scheme tip, arta şi dibăcia avocatului fiind cele care îl vor orienta spre cea mai bună şi sigură soluţie.

Quintilian se ocupă în celebra sa lucrare şi despre râs[1], menţionând importanţa acestuia în pledoarie şi încercând să-i desluşească tâlcul şi cauzele.[2]

În concepţia sa, avocatul nu trebuie să se reţină în a provoca *râsul judecătorului*, acesta fiind în măsură să zădărnicească sentimentele triste, să-i abată atenţia de la faptele ce se dezbat; uneori îl reface, chiar îl înviorează din plictiseală sau din oboseală.

Dar este greu să stârneşti râsul. În primul rând, fiindcă orice vorbă de glumă cuprinde de obicei ceva neadevărat, iar adeseori este intenţionat falsificată şi niciodată nu flatează pe cel vizat. Pe de altă parte, oamenii o apreciază diferit pentru că aprecierea nu se bazează pe o anumită normă, ci pe o pornire spontană. Nimeni nu a explicat satisfăcător originea râsului. El este provocat nu numai de o faptă sau de o vorbă ci, uneori, chiar de o atitudine a corpului. În plus, râsul are cauze diferite: râdem nu numai de ceea ce se spune şi se face cu agerime şi cu spirit, ci şi de ceea ce denotă prostie, mânie ori frică. Cauza râsului este nesigură căci râsul nu este departe de bătaia de joc; râsul până la urmă îşi are sediul într-o diformitate fizică sau morală (*Cicero*).

Deşi râsul pare un lucru neserios şi e adeseori stârnit de bufoni, comedianţi sau chiar nebuni, are o forţă atotputernică căruia nu i te poţi împotrivi. Adeseori izbucnim în râs fără să vrem, şi nu ni-l trădează numai fizionomia şi glasul, ci ne zguduie întreg corpul.

Măreşte dificultatea de a provoca râsul faptul că nu există exerciţii sau profesori pentru această materie. Dar, totuşi, există unele reguli.

Dorind să provocăm râsul, niciodată nu trebuie să jignim. Să fie departe de noi intenţia de a pierde un prieten de dragul unei vorbe reuşite.

Oratorului nu i se cuvin fizionomia schimonosită şi gesturile care provoacă râs. De asemenea, trebuie să fie cât mai străine de persoana lui glumele grosolane. Obscenitatea trebuie să fie absentă nu numai din expresii, dar nici să nu fie

---

[1] Quintilian, *op. cit., vol. II,* p. 157-190.

[2] „Râsul este o vacanță – instant” (Milton Berle, 1908-2002, actor american), sau „jogging pentru suflet” (Norman Cousins, 1915-1990, publicist american).

sugerată. Nu va glumi ori de câte ori va putea, ci mai curând va pierde o vorbă de spirit decât să scadă din prestanţă.

Să evităm ca vorbele spuse să pară necuviincioase, arogante, nepotrivite cu locul şi cu împrejurările în care ne aflăm. Unii oameni au atâta prestanţă recunoscută, şi sunt persoane atât de demne de respect pentru toată lumea, încât vreo necuviinţă la adresa lor ar dăuna tocmai celui care face gluma. Să evităm, totodată, a vorbi despre un grup, de a ataca popoare întregi, o anumită categorie socială ori anumită profesie. Vorba unui om integru, trebuie să păstreze în orice împrejurare demnitatea şi decenţa. Căci prea scump ar fi preţul râsului dacă trebuie plătit cu pierderea probităţii noastre.

Râsul poate proveni din fizicul persoanei împotriva căruia vorbim, din caracterul ei, reiese fie din fapte, fie din vorbele cuiva, fie din alte împrejurări. *Este vorba de o critică, de fapt, dar făcută cu bună dispoziţie e o glumă*.

Filozoful şi omul de stat englez *Francis Bacon* (1561-1626) era de părere că „gluma este o trăsură bună pentru adevăr". Totodată, „ironia este întotdeauna o garanţie bună de igienă mentală" (*Emil Ajar*), iar „ironia şi inteligenţa sunt surori bune (*Jean Paul* - 1763-1825 – scriitor german).

Este foarte uşor să relevi prostiile, căci ele stârnesc râsul de la sine.

Quintilian dă două exemple în care este provocat râsul atenuând unele fapte grave:

- cineva, întrebat ce părerea are despre o persoană surprinsă în flagrant delict de adulter, a răspuns: cel în cauză trebuia sa se grăbească (pentru a nu fi prins);
- soţul distrus se plângea vecinului că soţia lui s-a spânzurat de un pom (smochin). Interlocutorul i-a răspuns: dă-mi şi mie o mlădiţă din pomul tău să o altoiesc la mine.

O regulă trebuie respectată când se face o glumă: *să nu râzi primul, s-ar putea să fii şi singurul*!

Încă un sfat: să nu ne abţinem să râdem, evident când e cazul, vrând să demonstrăm cât de serioşi suntem. Nu, pentru că persoanele care nu râd niciodată nu înseamnă că sunt şi serioase…, ci dimpotrivă!

TEST DE EVALUARE A CUNOŞTINŢELOR

1. Ce condiţii trebuie să îndeplinescă un bun orator?

....

....

....

....

....

2. Care este cea mai importantă regulă a memorării?

....

....

....

3. Enunţaţi regula de bază a prezentării unui discurs.

....

....

....

4. Comentaţi proverbul chinezesc:

„Cine nu ştie să zâmbească, să nu-şi deschidă prăvălie”.

....

....

....

....

....

....

....

....

....

5. Elaboraţi un eseu având ca temă: avocatul, rolul şi calităţile sale.

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

....

BIBLIOGRAFIE

1. Alexandru Ţiclea, *Retorica*, Editura Universul Juridic, Bucureşti, 2012;
2. Alexandru Piru, *Literatura română veche*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1961;
3. Allan Pease, *Limbajul trupului, cum pot fi citite gândurile altora din gesturile lor*, Editura Polimark, Bucureşti, 1995 (traducere Alexandru Szabo);
4. Andrei Marin, *Pagini alese din oratorii greci,* antologie, note biografice (traducere), Editura pentru literatură, Bucureşti, 1969;
5. Anton Pann, *Povestea vorbei,* Editura Facla, Timişoara, 1991;
6. Aristotel, *Retorica* (Traducere, studiu introductiv, index de Maria Cristina Andrei), Editura IRI, Bucureşti, 2004;
7. Boris Deșliu, *Jurnal de avocat,* Editura Vremea, București, 2002;
8. Cecilia Hernandez de Mendoza, *Introduccion a la estilistice*, Bogota, 1962;
9. Cristi Negoescu, *Retorică şi stilistică*, Bucureşti, 1896;
10. Constantin Stroie, *Retorica şi teoria argumentării*, Editura Pământul, Piteşti, 2007;
11. Dale Carnegie, *Cum să vorbim în public* (traducerea din limba engleză de Irina-Margareta Nistor), Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2007;
12. Dan Simionescu, *Literatura românească de ceremonial*, Bucureşti, 1939;
13. Daniela Revenţa – Frumuşani, *Analiza discursului, Ipoteze şi ipostaze*, Editura Tritonic, Bucureşti, 2004;
14. Dimitrie Gusti, *Retorica pentru tinerime*, Iaşi, 1875;

15. Gheorghe Florea, *Apărarea în procesul civil, Garanţii procesuale*, Editura Universul Juridic, Bucureşti, 2006;
16. Gheorghe Mihai, *Retorica tradiţională şi retorici moderne*, Editura All, Bucureşti, 1998;
17. Gheorghe Vlăduţescu, *Filozofia în Roma antică*, Editura Albatros, Bucureşti;
18. Hugues Blair, *Cours de rhétorique*, Paris, Imprimerie D'Auguste Delain, 1821;
19. Ioan Piuariu – Molnar, *Retorica, adică învăţătura şi întocmirea frumoasei cuvântări*, Editura Dacia, Cluj – Napoca, 1976;
20. Ioan Oprea, Carmen Gabriela Panfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu, *Noul dicţionar universal al limbii române*, Editura Litera Internaţional, Bucureşti, Chişinău 2006;
21. James C. Humes, *Vorbele de duh ale lui Winston Churchill*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2008;
22. Jean Appleton, *Traite de la profession d'avocat*, Dalloz, Paris, 1923;
23. Jean-Claude Schmitt, *Raţiunea gesturilor*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1998;
24. Lena Constante, *Evadarea tăcută*, Editura Humanitas, București, 1992;
25. Mircea I. Manolescu, *Arta avocatului. Şapte prelegeri*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998;
26. Mircea Frânculescu, *Prefaţă la lucrarea „Retorica românească – Antologie*, Editura Minerva, Bucureşti, 1980;
27. Quintilian, *Arta oratorică* (traducere, studiu introductiv, tabel cronologic, note, indici de Maria Hetco), Editura Minerva, Bucureşti, 1974;
28. Olivier Reboul, *La Rhetorique*, P.U.F., Paris, 1984;

29. Petre Pandrea, *Eseuri/Portrete şi Controverse. Poemul vieţii*, Antologie de Gheorghe Stroia, Prefaţă de Gheorghe Ivaşcu, Editura Minerva, Bucureşti, 1971;
30. Pierre Guirand, *La styilistique*, Paris, P.U.F., 1967;
31. Pierluigi, Ettore Erizzo, *Viaţa avocatului*, Editura Remus Cioflec (traducerea de Attilo D'Andrea), prefaţă de I. Gr. Perieţeanu, Bucureşti, 1943;
32. Pilippe Malaurie, *Antologia gândirii juridice*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996;
33. Pitagora, *Legile morale şi politice,* Editura Antet, Bucureşti, 1996;
34. Publius Cornelius Tacitus, *Germania. Dialoguri despre oratori,* Editura Paideia, Bucureşti, 2004;
35. Rudolf Steiner, *Misterul biblic al Genezei*, Editura Universul Enciclopedic, Bucureşti, 1995;
36. Sanda Ghimpu, Alexandru Ţiclea, *Retorica. Texte alese*, Casa de editură şi presă „ŞANSA" SRL, Bucureşti, 1993;
37. Sanda Ghimpu, Alexandru Ţiclea, Cornel Bistriceanu, *Introducere în studiul retoricii*, Universitatea Ecologică, Bucureşti, 2001;
38. Sam Horn, *Arta conversaţiei. Tongue Fu*, Editura Amalteea, Bucureşti, 2005;
39. Ştefan Zăvălaş, *Introducere în retorică*, Editura Unex, Bucureşti, 1991;
40. Valentin I. Rusu, *Parabolele Domnului Hristos* (traducere), Casa de Editură Viață și Sănătate, București, 2007;
41. Vasile Florescu, *Retorica şi neoretorica*, Editura Academiei, 1973

CUPRINS